

Alf Ross

Demokrati, magt og ret

Indlæg i dagens debat

LINDHARDT OG RINGHOF

Demokrati, magt og ret

© 1974 Alf Ross

Bogen er sat med Times

og trykt i S. L. Møllers Bogtrykkeri, Skovlunde.

Printed in Denmark 1974

ISBN 87 7560 128 1

INDHOLD

Forord 7

I

Så læs dog den Marcuse! 11

Venstre-fascismens herold: Marcuse 18

Frihed – også for frihedens fjender? 26

Vor tids politiske romantik: det direkte
demokrati 33

Demokrati og universitetsstyre 39

Universiteternes politisering 51

Statskup 1973? 59

II

Den, der har magt, har også ansvar 67

De Forenede Nationer 74

Misbrug af F.N.'s pagt 81

Skal Danmark forbyde krigspropaganda? 89

Islands foragt for retten 96

Korea, Vietnam og anti-amerikanismen 103

III

Hilsen til Fanny Hill 111

Pornografologien 117

Credo 124

FORORD

Dette lille bind indeholder 16 indlæg i dagens debat, tidligere offentliggjort som kronikker i dagspressen. De handler om vidt forskellige emner og kunne, ved første øjekast, synes at frembyde et broget billede uden noget mønster. Sådan forholder det sig dog ikke. Den der ser nærmere efter vil opdage at de alle, hver på sin vis, belyser et specielt problem ud fra det grundsyn på *demokrati*, *ret* og *magt* som jeg udførligt har fremstillet i større skrifter.*

De falder i tre afdelinger.

Den første beskæftiger sig med de demokratiske ideer og værdier i en krisetid, truet såvel af fjendtlige ideologier som af indre forfald. Demokrati som stats- og samlivsform har ingen lang historie bag sig – her i landet godt et hundred år. Og det er, mere eller mindre ufuldkomment, virkeliggjort kun pletvis jorden over. I dag trues de demokratiske ideer ikke blot af de ideologier der prædiker diktatur og vold – og der findes en venstre-fascisme såvel som en højrefascisme – men også af anarkistiske strømninger under navn af »nærdemokrati«. På den anden side søger man at udnytte den good-will der knytter sig til ordet »demokrati« ved at snakke herom på områder hvor det ikke har nogen mening. »Universitetsdemokrati« er en parodisk overførelse

*) »Hvorfor demokrati?« (1946, 2. udg. 1967); »Om ret og retfærdighed« (1953); »De Forenede Nationer, fred og fremskridt« (1963, 2. udg. 1968).

af statens styreformers på en institution i staten. Og »økonomisk demokrati« har intet med demokratiske styreprincipper at gøre, men er et maskeret forsøg på en revolutionær socialisering.

Indlæggene i den anden afdeling drejer sig om magt og ret i udenrigspolitiske forhold. Deres centrale tema er de vildfarelser og illusioner man forvikler sig i hvis man lukker øjnene for kendsgerninger man ikke kan lide og lader sin tanke lede af fromme ønsker og idealistiske postulater. En »ret« der kun er »vedtaget« i »resolutioner« og ikke sammensmeltet med et organiseret magtapparat er ingen virkelig ret mage til den der findes i den statslige samlivsordning, fx den danske stat. Derfor er så meget af det der vedtages og foregår i de Forenede Nationer kun et skin der barmhjertigt tilslører barske realiteter.

I den lille tredje afsluttende afdeling belyses, endelig, i et par glimt problemet om forholdet mellem ret og moral. Er det statens opgave ved trussel om straf eller andre indgreb at opretholde »moralen«? Skal staten overhovedet blande sig i borgernes private liv ved at forbyde handlinger der ikke generer andre ud over at de anses for »umoraliske«? Disse spørgsmål går ind til nerven i det liberalistiske livssyn. Svaret er måske ikke så ligetil i alle enkeltheder, men jeg er ikke i tvivl om at liberaliseringen af pornografilovgivningen var et rigtigt skridt – og jeg tænker med beundring på at det var en konservativ justitsminister der tog det.

Dette afsnit slutter med en mere personlig bekendelse, mit *credo* som svar på det spørgsmål: Hvad tror De på?

Der er, uanset hvad efterfølgende forhold kunne motivere, intet trukket fra og intet føjet til teksten i dens oprindelige skikkelse.

København, juli 1974
Alf Ross

I

SA LÆS DOG DEN MARCUSE!

Kunstens radikale kraft er dens protest mod det etablerede samfund. »Det ægte kunstværk er ikke og kan ikke være en støtte til undertrykkelsen, og pseudokunst (som kan være en sådan støtte) er ikke kunst«.

Jeg beder venligst læseren være ulejligen med endnu en gang at læse ovenstående citat, for at mærke sig den intellektuelle humbug, det er udtryk for: man beviser al kunsts revolutionære karakter ved at erklære, at den kunst der ikke er revolutionær ikke er »ægte« kunst. På denne måde har man helgarderet sig over for enhver konfrontation med kendsgerninger.

Citatet er hentet fra *Herbert Marcuse*, det militante ungdomsoprørs profetiske leder. (*Om Tolerance**, side 109). Og det kan tages som karakteristisk for hans hele måde at tænke og argumentere på, præget som den er af den værste tyske spekulative filosofi i Hegels stil, absolut uforenelig med moderne empirisk videnskab og kritisk filosofi.

Bogen handler om tolerance forstået som politisk ytringsfrihed – altså den frihed der er det fundamentale grundlag for et demokratisk samfund. Hvad siger nu Marcuse herom?

Jo »upartiskhed til det yderste, lige behandling af konkurrerende og modstridende meninger, er virkelig en grundlæggende forudsætning for, at afgørelser kan træffes i den demokratiske proces« (s. 118). Det lyder jo velkendt og beroligende. Men det forekommer hverken beroligende eller meningsfuldt, når det tilføjes, at denne upartiskhed

*) *Pax forlag, Oslo, uden årstal.*

til det yderste tillige er forudsætning for ytringsfrihedens *begrænsning*.

Det viser sig da også, at den ytringsfrihed, som Marcuse går ind for i vore dages samfund, aldeles ikke er upartisk. Han hævder, at en upartiskhed der tillader at alle synspunkter høres – kommunister og fascister, venstre og højre, hvide og negre, korsfarere for oprustning og korsfarere for nedrustning – og som behandler den dumme og uoplyste opinion med samme respekt som den intelligente og oplyste, kun tjener til at bagatellisere forskellen mellem frigørelse og undertrykkelse og forhindre sandheden i at sejre (s. 115, 120). Det der i sandhedens navn må kræves er *frigørende tolerance*, og den vil betyde »*intolerance over for bevægelser fra højre og tolerance over for bevægelser fra venstre*. Når det gælder rækkevidden af denne tolerance og intolerance, så vil den strække sig til området for handling, såvel som for diskussion og propaganda, for gerning såvel som for ord« (s. 132).

Marcuse har sine meningers mod. Han lægger ikke skjul på, at den »tolerance« han går ind for vil betyde censur (s. 135) og kræve strengere restriktioner i uddannelsesapparatets lære og praksis: der skal foretages en progressiv indoktrinering (s. 122, 126).

Som jeg senere skal komme ind på, lægger han heller ikke skjul på, at en sådan ordning kun kan tænkes gennemført gennem et mindretals voldelige revolution og efterfølgende diktatur. Hvorledes kan nu sådanne krav og planer begrundes og forsvares ud fra Marcuses principielle bekendelser til demokrati og fuldstændig upartisk ytringsfrihed?

Jo, siger Marcuse, sand ytringsfrihed forudsætter at diskussion føres mellem intelligente og oplyste mennesker, der er i stand til at forstå deres egne interesser og til at skelne mellem godt og ondt. Men denne forudsætning er ikke opfyldt i det dirigerede demokrati. For her blokeres gennem selve sproget, gennem reklamen og massemedierne alt, hvad der ikke tilhører *the Establishment*. Der sker en

indoktrinering og manipulering der medfører, at befolkningen, ja selv den arbejderklasse, der skulle være revolutionens bærende kraft, forblindes og føler sig tilfreds med det bestående. De er »frivillige slaver«, der må tvinges til at blive fri. Derfor er en tvangsmæssig indoktrinering (omsko-ling, hjernevask) påkrævet. Derfor er et diktatur nødven-digt for at frigøre mennesker, således at de kan blive egnet til at leve i det kommende idealsamfund hvor ytringsfrihe-den kan være total (fordi alle nu er omskolet til at mene det rigtige).

Men der bliver jo rigtignok et stort spørgsmål tilbage: *Hvem* er det, der skal afgøre, hvor skellet mellem frigørelse og understrykkelse, mellem sandt og falsk, mellem progres-sivt og regressivt skal drages? Hvem skal udøve diktaturet og forestå den »progressive indoktrinering«? Hvem er det, der skal afgøre, hvad der nu er alles sande interesse?

Marcuse svarer »alle« – men tilføjer »med fuldt udvik-lede evner som menneske, alle som har lært at tænke ratio-nelt og selvstændigt« (s. 129). Hvorved jo igen det spørgs-mål opstår, hvordan det afgøres, hvem der har lært at tæn-ke rationelt og selvstændigt. Man har en uhyggelig fornem-melse af, at meningen simpelthen er, at diktaturet skal udøves af Marcuse selv og hans venstreradikale menings-fæller, altså det mindretal, der mener, at det bestående samfund skal omstyrtes med vold. Alle der ikke er enige heri, afvises på forhånd som værende dem, der ikke har lært at tænke rationelt og selvstændigt.

Denne fornemmelse bekræftes til fulde af Marcuses vide-re udvikling af begrundelsen for diktaturet. I det bestående pseudo-demokrati, siger han, begrundes den ubegrænsede, upartiske ytringsfrihed med det argument, at ingen, hver-ken nogen gruppe eller noget individ, er i besiddelse af sandheden og i stand til at bestemme, hvad der er rigtigt og hvad der er galt, dårligt. Derfor må alle modstridende opfattelser forelægges folket til overvejelse og valg.

Ja, det er rigtigt, hr. Marcuse, det er den fundamentale

tro, vi har bygget vort samfund på. Men den deler De ikke. De har intet tilovers for »Folket«, som De kun omtaler i gåseøjne. De har ingen tiltro til »Folkets« tænkeevne og dømmekraft – fordi det ikke vil lytte til Deres romantiske fantasier om revolution og frigørelse i et idealsamfund uden magt, uden undertrykkelse og krig.

Hvorledes begrunder så Marcuse til syvende og sidst sin og de øvrige venstreradikales ret til at herske på trods af folket? Jo, de er i besiddelse af *sandheden*, den absolutte, objektive sandhed. Og hermed, betoner Marcuse, menes ikke den logisk-akademiske sandhed (s. 111) – altså ikke den sandhed, den videnskabelige forskning arbejder sig frem imod og som går ud på teoretisk at beskrive og forklare universet og mennesket. Nej, der menes en *moralsk sandhed*, et alment og historisk »bør«, der objektivt definerer, hvad der er godt og hvad der er ondt, og hvad der derfor bør gøres for at forbedre menneskehedens kår. Her er, siger han, ikke tale om subjektive vurderinger og værdipræferencer, men om rationelle, almengyldige kriterier. Og denne sandhed har Marcuse indsigt i! Og de, der har vundet denne indsigt, kaldes *de bevidste*, og det er dem, der skal regere verden.

Denne dogmatik er i mine øjne lige så tåbelig som afskyelig.

Tåbelig – fordi den er i strid med en af den kritiske tænkningens mest fundamentale indsigter, nemlig den, at der aldrig af nogen beskrivelse af, hvordan verden *er*, kan udledes noget moralsk direktiv om, hvorledes den *bør være*. Ingen beskrivelse, heller ikke den historiske, kan i sig selv, d.v.s. uden en personlig, vurderende stillingtagen, afføde moralske eller politiske direktiver.

Afskyelig – fordi denne bonerte, selvretfærdige tro på at besidde selve *sandheden*, den moralske sandhed, til alle tider har underbygget og retfærdiggjort de værste forfølgelser, det værste diktatur, den grællste umenneskelighed. For den, der handler i sandhedens navn, fritager sig selv for

ansvar. Han fuldbyrder kun en objektiv ordens lov. Alle der stiller sig imod sandheden, må være tåber eller forbrydere og fortjener tvangsskoling eller udryddelse.

Det kunne være inkquisitionen, der i den sande tros og rene læres navn forfulgte alle kættere med bål og brand. Det er i vore dage de totalitære systemer, der behandler deres afvigere eller kættere med tilsvarende fordømmelse og forfølgelse med død eller slaveleje. Og så nu altså de venstre-revolutionære der, om de havde magt som agt, ville behandle os andre på samme måde. Dumhed, selvgodhed, magtskyge og mangel på respekt for medmenneskets autonomi er de vederstyggelige kilder, hvoraf denne mentalitet flyder.

Marcuses forsvar for undertrykkelse af ytringsfriheden, for tvangsindoktrinering og diktatur, er en ny variant af velkendte forsøg på at legitimere mindretallets ret til at herske over flertallet. Og samtidig en legitimation af volden – for det er klart, at et mindretals herskab aldrig kan baseres på frivillig tilslutning og afgørelse ved valg og afstemning.

Fra ældre tid kender vi ideologien om kongedømmet af guds nåde: én mands ret til at herske i kraft af guddommelig afstamning eller sanktion, den teori, den danske enevælde byggede på. Fra vor tid kender vi racistiske legitimationer baseret i troen på en races biologiske overlegenhed og skæbnebestemte ret til at herske over andre racer, det være sig nazismens ariske mytologi eller troen på den hvide mands kald til at beherske de sorte. Og vi kender den kommunistiske tese om proletariats diktatur, der i praksis blev det kommunistiske partis diktatur, legitimeret i påstanden om, at partiet er den avantgarde, der handler på den classes vegne, der efter den marxistiske mytologi skal bære den historiske udvikling mod dens iboende mål: det frie, statsløse, klasseløse samfund.

Også Marcuses mytologi har rod i marxistiske konstruktioner. Målet er det samme, men Marcuse har opgivet tro-

en på, at arbejderklassen kan bære revolutionen frem. Marx's teori om den stadig voksende forarmelse slog jo ikke til. Arbejderne fik det tværtimod bedre og endte med at acceptere det samfund, som det ifølge Marx skulle være deres historiske mission at omstyrte. Derfor nødes Marcuse til at gøre *de bevidste* til bærere af revolutionen og lade den *sande bevidsthed* (modsat den falske bevidsthed) være diktaturets legitimation.

Denne opgivelse af klassekampteorien og denne henvisning til den frigjorte bevidsthed er ikke alene et brud med klassisk marxisme, men gør tillige mytologien uforståelig ud fra hans egne forudsætninger. Når det dirigerede demokrati gennem manipulationer, indoktrinering og massemedier forblinder mennesket og forhindrer dem i at tænke rationelt og selvstændigt – se ovenfor – hvorledes er så overhovedet en Marcuse mulig? Enten må der være tale om ubegribelig åndelig mutation – eller også står det dog ikke helt så galt til i dette samfund, som det blev sagt. Marcuse har jo dog kunnet frigøre *sin* bevidsthed. Men så må det vel også være muligt, at nogle af os andre tænker »rationelt og selvstændigt« – uanset at vi ikke er enige med Marcuse.

Lad os være uenige og argumentere. Men hvor latterligt på denne måde at tage patent på »bevidsthed« og betragte alle, der ikke er enig med en selv, også mennesker, der gennem et liv har viet deres kræfter til samfundsstudier, som sløve padder!

Aldrig så verden en tyndere kop te til legitimation af voldelig omstyrtning af samfundet og mindretalsdiktatur. Når tingene siges uden omsvøb, foreligger der jo blot dette: Her er en lille gruppe, utvivlsomt besjælet af brændende ønsker om et andet og bedre samfund. Da det ikke lykkes dem at overbevise ret mange om deres ideers rigtighed, bliver de vrede efter recepten:

*Und willst du nicht mein Bruder sein,
dann schlag ich dir den Schädel ein.*

(Og hvis du ikke vil være min broder, så smadrer jeg skallen på dig).

For *de* kender jo sandheden, og hvis folk ikke frivilligt vil annamme den, så skal de få den ind på anden måde.

Jeg ved ikke hvor stor rolle Marcuse spiller for studenteroprøret herhjemme. Men man møder i hvert fald undertiden udslag af hans ånd og efterplaprere af hans mytologi. Jeg husker en student, der sluttede et indlæg således: »For øvrigt er der ikke noget at diskutere, jeg *ved* jeg har ret«. Og hvis *Politiken* ikke lyver, har professor *Joachim Israel* i en diskussion om ungdomsoprøret sondret mellem »den *bevidste* del af ungdommen (der) består af hippier og hashrygere, der søger en individuel løsning, og af studenteroprørere og andre, der søger en social løsning; (og) den *ubevidste* del af ungdommen, (der) består af den store masse, som søger en individuel løsning ved kun at arbejde for deres egen karriere, og af grupper som vilde Engle, der søger en social løsning« (mine udh.).

Altså: hvis man ikke er »bevidst« oprører, er man en egoistisk karrieremager eller et vildskud!

Til sidst et råd til studenterne: *Så læs dog den Marcuse!* Jeg ved ingen bedre kur mod ham.

(*Politikens kronik*, 12. marts 1970)

VENSTRE-FASCISMENS HEROLD

I en foregående kronik har jeg omtalt Marcuses planer om indførelse af »de bevidstes« diktatur med censur og »progressiv indoktrinering«. Dette diktatur er – ligesom kommunismens proletariske diktatur – tænkt kun som et overgangsstadium til en ny og bedre verden. Hvorledes ser den ud? Hvad er det Marcuse til syvende og sidst vil og hvorledes tænker han sig sine mål realiseret? (Det følgende bygger fortrinsvis på *Protest, Demonstration, Revolt*, Stockh. 1968, og *Frigørelsen*, Kbhvn. 1969, citeret henholdsvis som *P.* og *F.*).

Men det er faktisk ikke til at sige, hvad det er Marcuse vil – udover det negative, at han vil tilintetgøre alle bestående samfund, de kapitalistiske såvel som socialistisk-kommunistiske. Bogen *Protest, Demonstration, Revolt* refererer nogle foredrag holdt af Marcuse i Vestberlin 1967 og de diskussioner med studenterne, de gav anledning til. Gang på gang bliver Marcuse udfordret til at sige, hvad det er, han vil, hvori hans »konkrete alternativ« består (*P.* 52, 60, 68, 84), men hans svar er stedse undvigende og negative. Han taler om »det fri samfund«, men hævder, at dette kun kan defineres gennem benægtelse af det bestående. »Jeg tror på det negatives magt«, siger han, »og mener vi tidsnok kan komme til det positive«. Ja, det kommende samfund er så radikalt forskelligt fra det, vi kender, at det trodser ethvert forsøg på at beskrives ud fra dette univers' begreber! Man må undre sig over hvorledes det så er muligt for Marcuse

selv at have nogen mening om dette samfund og dets værdi (P. 53, 104; F. 100).

Nå lidt lader Marcuse nu alligevel sive ud. Grundlaget er, at der skal være kollektiv ejendomsret, kollektiv kontrol med og planlægning af produktionsmidlerne og fordelingen – altså socialisme, men det er jo ikke noget særlig nyt og da langt fra tilstrækkeligt (F. 101). Men hvad det er, der skal komme herudover omtales helt i svævende fraser, uden det mindste forsøg på at anvise hvorledes idealerne skal virkeliggøres. Det skal være et samfund uden fattigdom og krig, et samfund i hvilket der ikke findes nogen statsmagt til undertrykkelse af individet og ingen klasse modsætninger. Dette samfund vil kræve en ny mennesketype udstyret med nye behov og med ny sensitivitet og ny solidaritet. »Forståelse, ømhed over for hinanden, instinktmæssig viden om det, som er ondt, falsk, en arv fra undertrykkelsen, ville så være udtryk for oprørets ægthed« (F. 103, jf. *Om Toleranse*, Pax, Oslo, 101).

Når man løfter blikket op fra avisernes beretninger om Biafra, Vietnam, De sorte Pantere o.s.v., o.s.v., og når man tænker på al den ondskab og nederdrægtighed mennesker til alle tider har fået tiden og historien til at gå med, er det unægteligt opløftende at se dette fremtidsperspektiv oprullet. Man mindes Beethovens Niende: Nein Freunde, nicht diese Töne (Nej, venner, ikke disse toner), hvorefter hymnen til glæden, kærlighed og freden vælder frem.

Men – det kan jo ikke nægtes, at man sidder tilbage med det spørgsmål: det er let nok at male utopier, men hvordan virkeliggøres de? Hvordan skabes en ny mennesketype med nye behov (frihedsbehov), ny sensitivitet, ømhed og forståelse? Herom hører vi intet udover nogle forsikringer om, at det ville komme af sig selv med teknologiens udvikling og afskaffelsen af kapitalismens udmattende konkurrence (F. 15). Jo, han har ret, når han karakteriserer sig selv som en »absolut uforbederlig og sentimental romantiker« (P. 36). Han hører til dem, der tror på menneskets forvandling.

Nogle tror på Guds ord og Bjergprædikenen, han på produktionsmidlerne, som den kraft, der skal bevirke denne forvandling.

Men siger Marcuse ikke noget om, hvordan Paradiset skal genvindes, får vi til gengæld god besked om, hvordan denne verden skal destrueres. Som det ofte er set (Robespierre-typen) går den sværmeriske romantik hånd i hånd med stor grumhed og kynisme, hvad de midler angår der skal åbne vejen frem til Paradiset. De høje idealer legitimerer den store grusomhed.

I sin forklaring af *hvem*, der skal forbedre og udføre revolutionen, støder Marcuse på en vanskelighed. For medens samfundets forvandling er en *objektiv nødvendighed* (d.v.s.: krævet af historiens »bør«), må Marcuse indrømme, at nogen *subjektiv nødvendighed* ikke foreligger, hvilket simpelthen vil sige, at der ikke er nogen, der føler noget behov herfor, fordi alle stort set er tilfredse, også den arbejderklasse der efter Marx skulle være revolutionens objektive bærer (P. 38, 56; F. 69-70).

Det er jo unægteligt et lidt trist udgangspunkt for en revolutionær: der er ingen, der føler behov for revolutionen, ikke engang de »udnyttede og undertrykte«.

Men Marcuse taber ikke modet. Han søger hjælp i dialektikken. »Den ændrede sammensætning af denne klasse (industriarbejderklassen) og dens vidtgående integration i systemet ændrer ikke arbejderklassens *potentielle* rolle, men nok dens *øjeblikkelige rolle*. Den er en revolutionær klasse »i sig selv«, objektivt, men ikke subjektivt, radikaliseringen af den kommer til at afhænge af katalysatorer uden for dens egne rækker.« (F. 67).

Hvis læseren ikke fatter forskellen mellem, hvad arbejderklassen er »i sig selv« og »for sig selv«, er det fordi han mangler indsigt i hegeliansk sprogvolyk. Men meningen skinner trods alt igennem: når arbejderne ikke selv vil lave revolution, må nogle andre – katalysatorerne – få dem til at gøre det. Og hvem tror De det er? Studenterne! naturlig-

vis. Og de andre *bevidste*, hvortil Marcuse også regner *drop-outs* (hashrygere, hippier), og *det nye proletariat*, d.v.s. den tredje verdens landarbejdere (P. 39 f. i F. 94 f).

Og her er de anvisninger, han gav de tyske studenter på oppositionens former. Først er der indførelsen af det »kritiske universitet« – forståeligt nok, når man husker den vægt, Marcuse i *Tolerance*-bogen lagde på den »objektive sandhed« og den »progressive indoktrinering«. Det kan ikke undre, at de tilløb til »kritisk universitet«, der har været gjort i Amerika, har afsløret sig som arnesteder for den groveste politiserende dogmatik.

En anden form for studenteropposition er de bekendte *teach-ins*, *sit-ins*, *be-ins*, *love-ins*. Herfra går vejen videre til *demonstrationer*. Det betones, at de ikke kan betragtes som nogen virkelig konfrontation med det etablerede samfund, hvis de bliver inden for legalitetens ramme. At rette sig efter politiets forskrifter, og anden ikke-voldelig fremfærd, reproducerer blot den bestående institutionaliserede vold, d.v.s. staten, ordensmagten. Det er altså de voldelige sammenstød, der skal tilstræbes, men forsigtighed bør dog udvises, således at konfrontationen undgås, når man er klart underlegen (P. 43 f., 70). Fra demonstrationerne går vejen videre, helst i forbindelse med arbejderne, til civil ulydighed, opsætsighed, optøjer og tumulter af alle arter.

Det, det gælder om, er gennem en almen, uorganiseret og diffus opløsningsproces, helst i forbindelse med kriser i systemet, at ramme selve samfundsmoralen, den »moraliske ryggrad« der som Marcuse rigtigt har indset, er det bærende grundlag for enhver regering, selv den mest totalitære:

»Opløsningen af samfundsmoralen kan komme til udtryk i, at arbejdsdisciplinen bryder sammen, arbejdstempoet sættes ned, voksende ulydighed over for regler og bestemmelser, ulovlige strejker, boykotter, sabotage, umotiverede udbrud af opsætsighed.« (F. 97).

Hvis det lykkes at ramme samfundsmoralen, vil det befordre udviklingen i den rigtige retning:

»Resultatet ville være, at der både ville brede sig en utilfredshed og en tendens til sindslidelse og en voksende ineffektivitet, en uvilje mod at arbejde, mod at præstere, forsømmelighed, ligegyldighed – disse faktorer ville forstyrre funktionen af et apparat, som er højt centraliseret og koordineret, hvor et sammenbrud på et punkt let kan ramme store udsnit af helheden . . . Da og først da, vil der herske et politisk klima, som kunne danne massebasis for de nye organisationsformer, der er nødvendige for kampen.« (F. 98).

Ad denne vej, altså ved stadigt undergravende arbejde, voldelige demonstrationer, ulovlige strejker og angreb på myndighederne og samfundsmorale, håber Marcuse at hans radikale avantgarde kan skabe den *massebasis* i arbejderklassen som for øjeblikket ikke et til stede. Mon det vil lykkes? Der er ikke meget der tyder på det. Bortset fra en kortvarig episode i Frankrig under urolighederne, har arbejderne (efter Marcuse: disse åndssløve der hverken kan tænke eller vurdere deres egne interesser) ikke vist særlig interesse for studenternes nedladende forsøg på at vejlede og opildne dem. Som en af deltagerne i Berlin-diskussionen sagde: »Når studenterne i de sidste uger under diskussioner på Kurfürstendamm har forsøgt at forklare tjenestemænd og arbejdere hvad det er de mangler, har det ofte været komisk at høre en arbejder svare: 'Jeg forstår det ikke – jeg har det i hvert fald godt'.«

Det fremgår af hvad jeg har sagt, at det dominerende træk hos Marcuse er kravet om ødelæggelse af alt bestående. Det ville dog være urigtigt at beskylde ham for at elske destruktoren for dens egen skyld. Det han elsker er *frigørelsen*, sprængningen af alle de bånd som enhver etableret orden fører med sig. Men heri ligger netop hans ideers paradoksale selvmodsigelse: det værste der kunne times Marcuse ville være om hans ideer blev virkeliggjort. Hvad skulle han stille op med det nye samfund? Også dette ville repræsentere en etableret orden, og opgaven for frem-

tidens Marcuser måtte være at prædike oprør og frigørelse herfra. Det er den *permanente revolutions* krav. Permanent borgerkrig – og ikke den fred Marcuse fabler om – er hvad hans program indebærer.

Dette hænger sammen med en »dialektisk« tvetydighed i hans holdning til magt, statsmagt. I det frie samfund skal alle være frie, ingen underkastet en andens herredømme, magtapparatet skal forsvinde. Det er den gamle marxistiske drøm om frihedens verden, i hvilken staten og dens magt visner bort, fordi der ikke længere er brug for magt i det klasseløse samfund. Men staten visnede ikke bort i de kommunistiske systemer. Den myte er der ikke længere nogen der tror på. Hvad gør Marcuse? Han benytter sig af et nyt lille dialektisk ordspil. Magten i det nye samfund er ikke magt, men »rationel autoritet« (P. 33, 82). Men ordene tryller ikke den kendsgerning bort, at der ligefuldt er tale om en etableret orden, en samfundsmyndighed, i forhold til individet et bånd der må kræves frigørelse fra.

Vold er et centralt tema i Marcuses filosofi. Han afviser – ligesom De sorte Pantere – dem, der prædiker ikke-vold og hævder, at de ved at godkende myndighederne og deres forbud kun bidrager til at befæste det etablerede system. Revolution og vold er uadskilleligt forbundne, og Marcuse påberåber sig den gamle (oprindelig katolske) lære om en modstandsret begrundet i en »højere ret«.

Dette kan ikke afvises. Det er unægteligt at frihedens vej ofte er gået over blodige oprør mod tyranni – selv om Danmark er i den sjældne situation, at vi skal meget langt tilbage i vor historie, før vi støder på voldelige og blodige indre opgør. Selv ved enevældens indførelse blev det ved trusler om vold, og de store bondereformer sidst i det 18. århundrede sparede os for et modstykke til den franske revolution, og førte smertefrit frem til junigrundloven af 1849.

Men afgørende er, at der i spørgsmålet om modstandsret er principiel forskel mellem et system som vort, i hvilket

der er indbygget mekanismer til fredelig forandring af det bestående, og så de totalitære systemer i hvilket dette ikke er tilfældet. Under et fascistisk eller kommunistisk diktatur kan det punkt let tænkes nået, da den utilfredse ikke ser anden udvej end voldelig kamp mod systemet – en udvej der kun under sjældne betingelser er praktisk farbar. Og også i et demokrati kan der forekomme »permanente mindretal«, f.eks. racemæssige eller etniske grupper der står uden for folkefællesskabet og ikke har nogen chance for at blive hørt og gøre sig gældende ad parlamentarisk vej.

Det er f.eks. nok muligt at der i Amerika findes befolkningsgrupper, især blandt negrene, der føler sig på denne måde som stående uden for samfundet. En bevægelse som De sorte Pantere synes at vise det. Men noget tilsvarende gælder ikke for nogen gruppe i vort samfund – og da mindst af alt for studenterne, disse samfundets kælebørn. Kom ikke her og tal om »jordens udstødte«, de »elendige og fortrykte«, for hvem ingen anden udvej står åben end voldens.

Når danske studenter undertiden klager over, at de ikke bliver »hørt«, og hermed vil retfærdiggøre udenparlamentariske metoder, betyder dette jo ikke, at de ikke på lige fod med alle andre har mulighed for at gøre deres synspunkter gældende og fremføre dem ad alle den offentlige, demokratiske debats kanaler. Det betyder simpelthen at de er vrede over, at det ikke (altid, fuldtud) lykkes dem at overbevise andre om deres kravs berettigelse. Men ingen gruppe kan stille krav om at blive »hørt« i denne forstand. Det hører med til demokratiets spilleregler at måtte kæmpe med tålmodighed for en sag og som regel aldrig opnå mere end et kompromis.

Det må derfor slås fast, at der i Danmark ikke er nogen plads for Marcuses appeller til studenterne om voldelige aktioner. Det glæder mig, at jeg på dette punkt har en forbundsfælle i professor *Joachim Israel*, der i en kronik i *Politiken* (2. juni 1969) klart har taget afstand fra voldsanvendelse, specielt i forbindelse med demonstrationer,

hvorimod han anbefaler brugen af fredelige demonstrationer og andre udenparlamentariske aktioner. Men spørgsmålet er jo rigtignok, om det at anbefale fredelige demonstrationer omtrent ikke er det samme som at anbefale dans uden musik. Vi ved jo, at der altid vil være nogle der er villige til at følge Marcuses recept og benytte uro, spektakler og konfrontationer med politiet som midler til at undergrave samfundsmoralen.

Uden at ville benægte retten til fredelig demonstration, vil jeg dog anbefale varsomhed i brugen af denne form for meningstilkendegivelse. Demonstrationens kerne er at fremvise (demonstrere) noget. Det *kan* betyde at ville fremvise for offentligheden visse kendsgerninger, som f.eks. hvis krigsinvaliden demonstrerer for at gøre opmærksom på deres elendighed. Men demonstrationen er typisk demonstration af *magt*, en tilsløret trussel, der mindre søger at argumentere og overbevise end at intimidere – på lignende måde som stormagternes klassiske flådedemonstrationer i en spændt situation.

De af os der er gamle nok til at huske 30'erne mindes med afsky den smitte der dengang udgik fra Hitlers Tyskland og som her i landet satte sig spor i tilløb til at organisere korps i skaftestøvler. Den voldsmentalitet der i stigende grad præger vore dages samfund bærer præg af en *venstre-fascisme i Marcuses ånd*. Det er vigtigt at vi alle, og ikke mindst studenterne, gør os klart hvor vi står. Hvis vi vil demokrati, d.v.s. hvis vi ikke ganske har opgivet troen på folks evne til at tænke, argumentere, og forstå hverandre, så må vi klart bandlese volden og andre illegale metoder – fra vore gader, vore universiteter, vore arbejdspladser.

(Politikens kronik, 17. marts 1970)

FRIHED – OGSA FOR FRIHEDENS FJENDER?

De lidt ældre vil huske tiden mellem de to verdenskrige. Vi oplevede hvorledes demokratiet bukkede under i stat efter stat og blev erstattet med forskellige former for diktator-systemer. I Spanien kæmpede det demokratiske folk en lang og sej kamp til forsvar for friheden. Men i de fleste andre stater, som f.eks. i Weimarrepublikkens Tyskland, døde friheden uden sværdslag. Det var som om de demokratiske institutioner var blevet ormstukne og ædt op inde fra indtil hele bygningen en dag kunne væltes over ende blot af Hitlers talebrøl.

Mange tolkede disse begivenheder derhen at demokratiet i disse lande bukkede under fordi demokraterne i misforstået idealisme og blåøjet naivitet havde udleveret selve nøglepositionerne til demokratiets fjender. Friheden var gået tabt fordi man havde udstrakt frihedens principper og goder til også at gælde dem der ville benytte friheden til at gøre op med al frihed. Idealisme var blevet til blødsødenhed, tolerance til pladderhumanisme.

Sådan sagde man og drog heraf den lære at demokratiet må forsvare sig overfor den 5. kolonne der som indvoldsorme æder sig ind i de demokratiske institutioner for til slut at tilintetgøre den hele organisme. Man kan ikke spille cricket med folk der kaster med bomber i stedet for bolde, sagde man. Og heller ikke det demokratiske spil med modstandere der ikke er indstillet på at overholde spillets regler. Demokratiet må forsvare sig mod sine indre fjender. Den

demokratiske frihed kan ikke bestå i frihed til hvad som helst – specielt ikke i frihed til at tilintetgøre frihed.

Så skyllede den anden verdenskrigs syndflodsbølge hen over verden. Da vandene sank igen var man i Tyskland fast besluttet på ikke at tillade en gentagelse af Hitlers magtovertagelse. I Bonn-Forfatningen af 1949, Forbundsrepublikkens Grundlov, nedskrev man bestemmelser der skulle værne demokratiet mod misbrug af friheden. Man bestemte i *art. 79* at forfatningens demokratiske grundprincipper, herunder de fundamentale frihedsrettigheder, simpelthen er retligt uforanderlige. Og i straffeloven foreskrev man straf for aggressiv propaganda for ophævelse af disse principper og friheder. Endvidere bestemtes det at den der misbruger ytringsfriheden til at bekæmpe den demokratiske ordens fundamenter, fortabte denne frihed; og at partier der tilsigter at undergrave de demokratiske fundamenter er forfatningsstridige og kan forbydes ved dom. I kraft af denne bestemmelse blev i 1956 det kommunistiske parti forbudt.

Jeg tror at jeg hermed har forklaret hvad det er for et problem jeg vil tale om. Måske er det ikke aktuelt i vore lande i dag. Derfor kan en principdebat lige fuldt være på sin plads: Er vi villige til, om fornødent, at forsvare demokratiet, også på den måde at de demokratiske frihedsrettigheder begrænses således at de ikke kan anvendes i det øjemed at omstyrte demokratiet? Er vi villige til som konsekvens heraf at forbyde antidemokratisk propaganda og antidemokratiske partidannelser?

Inden jeg forklarer hvorledes jeg ser på dette spørgsmål vil jeg gerne sige lidt om den *måde* hvorpå spørgsmålet kan diskuteres med mening og fornuft.

Det forekommer nemlig ofte at sagen gribes an på en måde der ingen steder fører hen fordi man opererer med *skinargumenter* og havner i *postulater*. Jeg vil nævne tre sådanne vildveje: den dogmatiske, den logistiske og den naturretlige.

Den første, den dogmatiske, består i at man stiller pro-

blemet på, om man efter demokratiets *principper* har *ret* til at nægte at stille frihedsgoderne til rådighed også for demokratiets modstandere. Dette oplæg fører ingen steder hen fordi der ingen steder findes en demokratisk dogmesamling, en demokratisk bibel, hvor et svar er fastlagt. Opgaven er ikke at drage slutninger ud fra fastlagte principper, men langt snarere at tage stilling til hvorledes demokratiets principper bør udformes netop i dette dilemma.

Den anden blindvej har jeg kaldt den logistiske fordi den tror at kunne afgøre sagen ved et rent logisk ræsonnement. Såvel de der forsvarer en begrænsning af friheden, som de der hævder ubegrænset frihed, har nemlig ment at kunne forsvare *deres* standpunkt ved at hævde at modstanderen gør sig skyldig i en *modsigelse*.

De der, ligesom tyskerne i Bonn-Grundloven, ønsker at begrænse ytringsfriheden ved at gøre demokratiets fundament indiskutable og retligt uforanderlige, har gjort gældende at den ubegrænsede frihed rummer en modsigelse. Anser man ytringsfriheden for et gode er det en modsigelse at give den sådant omfang at den kan bruges til at agitere for selve denne frihedsophævelse. Og på samme måde med de andre friheder. Foreningsfriheden f.eks. Er det ikke en modsigelse at give folk frihed til at danne foreninger hvis formål er at afskaffe foreningsfriheden?

Ræsonnementer af denne art er ikke andet end ordspil og fører ikke til nogen afklaring. Der ligger ingen modsigelse i det standpunkt, at *den* frihed man vil, må rumme mulighed for også at vælge vildfarelsen eller det onde; det standpunkt, at en frihed der på forhånd er kastreret således at den ikke kan bruges imod det vi anser for det gode, *det* er ikke det vi forstår ved frihed i forbindelse med selvbestemmelse og ansvar. Det er netop frihedens paradox at, hvis den ikke rummer mulighed for at vælge også det onde, herunder også at ophæve sig selv, er det ingen virkelig frihed.

Nå, nu kom jeg måske til at udtrykke mig lidt for meget

i retning af at det omvendt skulle være en modsigelse at kræve friheden begrænset. Det er ikke min mening. Vi kommer ingen vegne med denne tale om indre modsigelse. Noget sådan foreligger ikke, så lidt i det ene som i det andet standpunkt.

Den tredje blindgyde har jeg kaldt den *naturretlige*. Hermed sigter jeg til de anskuelser der mener at de demokratiske frihedsrettigheder ikke udspringer af *vedtagelse* og *lovgivning*, men er *ukrænkelige*, *ufortabelige* *menneskerettigheder* der har deres rod i en *guddommelig verdensorden* eller i *menneskets eviggyldige natur*. Ud fra sådanne anskuelser kan man med lige god ret argumentere for hvert af de modstående standpunkter, så heller ikke denne måde at ræsonnere på fører til målet.

Man kan nemlig, på den ene side, ræsonnere således at disse rettigheders *absolutte* oprindelse og *absolutte* gyldighed hæver dem over al diskussion. De er det *uantastelige* grundlag for alt samfundsliv og der kan derfor ikke tolereres nogen frihed til at angribe netop disse fundament. Det er, som vi har set, Bonn-Forfatningens standpunkt.

Men man kan, på den anden side, lige så vel ræsonnere ud fra de naturretlige forudsætninger ved at sige, at når ytringsfriheden er en absolut umistelig rettighed, hævet over menneskelig lov og vedtagelse, må heraf følge at friheden efter sit indhold er ubegrænset og at den aldrig kan ophæves eller mistes som følge af den måde den udøves på.

Nej, vi må frigøre os fra alle disse forsøg på gennem tilsyneladende logiske deduktioner at *bevise* den ene eller den anden opfattelses rigtighed. Spørgsmålet må, ligesom andre praktisk-politiske problemer på samfundslivets område, drøftes realistisk på grundlag af de konsekvenser som den ene eller anden fremgangsmåde må antages at føre med sig. Vi må på grundlag af den – måske højst begrænsede – erfaring der står til vor rådighed søge at danne os et skøn over disse virkninger; og så vurdere dem i lys af de grundlæggende vurderinger vi går ud fra. Man må afveje fordele

mod ulemper. Det er klart at på dette *erfaringsbestemte, skønsmæssige* grundlag aldrig kan nå frem til absolutte sandheder. Men sådan forholder det sig efter min mening med alle politiske afgørelser, ja med alle menneskelige valg. Vi kan aldrig nå længere end til i en analyse at fremlægge de hensyn der har bestemt os og forklare hvorfor de har fået vægtskålen til at gå ned til den ene og ikke til den anden side.

Når jeg da stiller mig selv det spørgsmål om det vil være hensigtsmæssigt at søge at værne demokratiet og de demokratiske friheder gennem begrænsninger og forbud således som skete i Bonn-Forfatningen, må mit svar blive et nej – ihvertfald med henblik på samlivsforholdene i de skandinaviske lande. Mine argumenter til støtte herfor kan samles under to punkter.

For det første tror jeg at den beskyttelse af demokratiet som forbudstilhængerne håber at opnå er ret illusorisk. Og for det andet, at enhver begrænsning af friheden kan tænkes at medføre ulykkelige konsekvenser som ikke var tilsigtet og ikke forudset.

Lad os se på det første punkt. Hvad *kan* man i virkeligheden opnå ved at forbyde antidemokratisk agitation og partidannelse? Man kan lukke folks mund, ikke binde deres tanker. Forbyder man et parti forsvinder det ikke, men går under jorden og får det hemmelighedsfuldes tillokkelse. De folk der vil værne befolkningen mod antidemokratisk propaganda er som Odysseus der proppede voks i sine søfolks øren at de ikke skulle høre og lade sig lokke af Sirenernes farlige sang. Jeg tror ikke man på denne måde kan eviggøre demokratiet. Hvis demokratiske ideer ikke har dybere rod i et folk end at det ikke tør udsættes for antidemokratisk agitation er dette folk ikke modent til demokrati, og forbudet kan højst have sin berettigelse, som måske i Tyskland, som en beskyttelse af et folk der endnu er umodent og umyndigt i politisk henseende.

Og så det andet punkt: de farlige konsekvenser når først

man begynder at sælge ud af friheden. Hvis man opgiver de rene linier – *hvor* går så grænsen og *hvem* fastsætter den? I dag indføres der forbud mod aggressivt at kritisere demokratiets politiske fundamenter. Men hvorfor egentlig standse her? Er ikke også ejendomsretten, det privatøkonomiske produktionsgrundlag, noget der af mange anses for en værdi. Hvorfor ikke også beskytte den mod nedbrydende propaganda af socialistisk art? Og sådan kan vejen gå videre lige ind i *diktaturet*.

Resultatet af mine overvejelser er derfor at friheden må være *uden afkortning*. Ytringsfriheden må gælde alt, også det der er os helligst. Det er sandt at den ubegrænsede frihed medfører en risiko for at friheden misbruges. Men *det* er netop frihedens væsen. En frihed der ikke også er frihed til at fejle og synde er ikke den frihed vi skal forsvare. At sige til folk: Selvfølgelig har I ytringsfrihed – men den gælder naturligvis ikke samfundsordenens fundamenter, det er netop det mønster der følges i diktaturstaterne.

Friheden må være *udelelig*, den må gælde for Loke såvel som for Thor, for det onde såvel som for det gode.

Men – nu kommer jeg til noget der ikke er et forbehold eller en begrænsning i det der er sagt, men en *afgrænsning* af det problem vi har drøftet, fra andre problemer som det tit sammenblandes med.

Hvad der er sagt tager sigte på friheden på *ordets* og *åndens* plan: Ytringsfrihed, religionsfrihed, forenings- og forsamlingsfrihed o.s.v.

Helt uden for denne debat falder voldsanvendelse og opfordring til voldsanvendelse. Demokratiet kan lige så lidt som nogen anden statsform tolerere privat voldsudøvelse eller agitation i denne retning. Står det fast at *meninger kun kan mødes med meninger*, må det lige så sikkert gælde at *vold kan og må mødes med vold*.

Den der stiller sig op på torvet og ophidser befolkningen til voldelig revolution kan ikke påberåbe sig nogen ytringsfrihed. Han gør sig skyldig i en forbrydelse, anstiftelse til

oprør, og må finde sig i at blive behandlet som en forbryder.

Dette tilfælde er klart nok. Men det kan, når opfordringen til voldsanvendelse er mindre umiddelbar eller mere kamoufleret, være meget vanskeligt at drage grænsen mellem hvornår den antidemokratiske agitation har karakter af lovlig politisk ideologidebat, og hvornår der foreligger ulovlig anstiftelse til vold.

Uden for ytringsfrihedens problem falder også spørgsmålet om *tjenestemændenes loyalitet*. Ingen stat der vil bestå kan lægge vigtige statsfunktioner i hænderne på mænd der er uden loyalitet over for denne stat men ser det som deres mål at omstyrte den. Det siger da sig selv. Og det har ikke noget med ytringsfriheden at gøre. Antidemokraten må have sin mening, og også krav på at ytre den i frihed – men han kan da ikke forvente at blive udnævnt til rigspolitichef. Det er lige så lidt en krænkelse af den politiske frihed som det er en krænkelse af trosfriheden af en erklæret ateist ikke kan være præst i folkekirken.

(Kristeligt Dagblads kronik, 14. juli 1962)

VOR TIDS POLITISKE ROMANTIK: DET DIREKTE DEMOKRATI

Demokratiets grundtanke, at den politiske magt skal udgå fra folket, kan gennemføres på forskellig vis. Allerede af tekniske grunde er det i moderne samfund en umulighed at folket selv ved en direkte urafstemning træffer alle grundlæggende, politiske beslutninger. Alle demokratiske stater besidder derfor en folkerepræsentation d.v.s. en forsamling fremgået af folkelige valg og med beføjelse til at udøve lovgivningsmagt »på folkets vegne«.

Sådan skrev jeg i min *Statsforfatningsret* (1. udg. 1960). Tiden løber hurtigt. Det synes som om den tekniske udvikling i det forløbne tiår er gået så hurtigt og nået så langt, at det nu er muligt i et fremtidsperspektiv at skimte sådanne tekniske fremskridt, at man vil kunne overvinde de tekniske hindringer for direkte demokrati. Datamaskinerne synes at gøre det muligt at folket ved urafstemning direkte træffer ikke alene de grundlæggende politiske beslutninger, men også vedtager alle love. Det er i hvert fald et sådant perspektiv der oprulles i *En kulturpolitisk redegørelse* afgivet af Ministeriet for kulturelle Anliggender (1969).

Det findes i det afsnit hvor den ministerielle fantasi udfolder sig i visioner af, hvad datamaskinerne vil betyde for livet i fremtiden – også det politiske:

»Datamaskinerne kan få dyb indflydelse på alle demokratiets funktioner. Det tunge valgmaskineri, køerne ved valgstederne, den besværlige optælling af stemmer, o.s.v.

vil helt kunne undgås ved at bruge kommunikationssystemet. Ved at trykke på nogle knapper kan man angive ja, nej, stemmer ikke. Det vil derfor blive muligt langt lettere end nu at appellere til vælgerne. *Man vil kunne nærme sig direkte demokrati hvor alle borgere stemmer med om alle lovvedtagelser*«. (Redegørelsen side 250. Min udh.).

Jeg ved ikke om det er snedigt eller naivt når det i denne passus – uden diskussion og uden argumentation – stiltiende forudsættes, nærmest som en selvfølge, at *direkte demokrati* er et ideal som det må være målet at nærme sig. Eller måske er Kulturministeriets »Redegørelse« på dette punkt blot et ekko af de »progressive«s krav om umiddelbarhed, direkte kontakt på husmøder hvor alle bliver enige om alting – eller ingenting.

I hvert fald er det direkte demokrati intet selvfølgeligt ideal. Givetvis er det ikke det der lå bag den demokratiske forfatning der blev indført i 1849, og heller ikke det vi senere har bygget på (om end, som jeg senere skal komme tilbage til, der er gjort visse indrømmelser til det ved de to sidste forfatningsændringer).

Som nævnt findes der i alle demokratiske stater en folkerepræsentation. Men repræsentationssystemet kan udformes på forskellig vis alt efter det principielle syn der anlægges på repræsentationens begrundelse og mening. Der foreligger herom to radikalt forskellige ideologier. Efter den ene er repræsentationen kun en af tekniske hensyn dikteret nødhjælp. Det principielt ønskelige er at folket selv træffer afgørelse. Repræsentationssystemet suppleres derfor med forskellige institutter, der tilsigter, såvidt teknisk gørligt, at sikre folkets direkte indflydelse på det politiske liv. Man taler da om direkte demokrati. Efter den anden opfattelse er repræsentationen derimod i sig selv ønskelig. Folkets opgave er herefter kun at vælge sine repræsentanter, ikke at træffe politiske afgørelser. Folket er nomineringsorgan, ikke besluttende organ. Når dette synspunkt gennemføres konsekvent taler man om rent repræsentativt demokrati. I vore

dage forekommer denne type ikke mere. De forfatninger, der historisk bygger på det repræsentative demokratis ideologi, har i tidens løb optaget elementer i sig der ideologisk hører hjemme i det direkte demokrati. De er blandingsformer der kan karakteriseres som modereret-repræsentativt demokrati.

Rousseau er det direkte demokratis berømte talsmand. Lige så sikker han var på, at folket overladt til sig selv altid vil træffe det rette og vise, lige så overbevist var han om at folket, om det overgiver sin lovgivningsmagt til repræsentanter, altid vil blive bedraget og lagt i lænker. Kilden til denne overbevisning er utvivlsomt Rousseau's romantiske primitivisme. Til hans forgudelse af det ufordærvede naturmenneske svarer hans tro på folkets oprindelige instinkt. Han skrev derfor de berømte ord: »Enhver lov, som folket ikke personligt har stadfæstet, er værdiløs, den er ingen lov. Det engelske folk tror det er frit men bedrager storligen sig selv. Det er kun frit under parlamentsvalgene, men så snart parlamentsmedlemmerne er valgt befinder det sig atter i slaveri og er ingenting . . . Så snart et folk skaffer sig repræsentanter er det ikke længere frit, det eksisterer da ikke mere«.

Men det blev ikke Rousseau's romantiske tro på folkets instinkt der sejrede i praksis, men det repræsentative demokrati, hvis fremragende talsmand er John Stuart Mill. Efter denne opfattelse er de repræsentative organer andet og mere end en nødhjælp. Folkets opgave er ikke at lovgive og regere, men alene at styre d.v.s. udøve den højeste kursbestemmende og kontrollerende myndighed. Folket skal f.eks. ikke direkte tage stilling til komplicerede spørgsmål om pengepolitik, kronekurs, finanspolitik, handelspolitik o.s.v., men kan derimod tilkendegive om den økonomiske kurs i almindelighed skal lægges mere i liberal eller i socialistisk retning, eller om kursen i udenrigspolitikken skal lægges på grundlag af alliancepolitik eller neutralisme.

Det direkte demokrati har rod i idealet om selvbestem-

melse, autonomi. Det er et ideal ingen demokrat kan fornægte. Men det er ikke uforeneligt med den indsigt, at det ikke er ønskeligt at alle beslutninger i staten umiddelbart træffes af alle, af hele folket gennem folkeafstemninger. Tanken om selvbestemmelse må forenes med anerkendelse af den rolle, der tilkommer *lederskab* og *sagkundskab* i det politiske liv.

Der kan næppe være tvivl om at behovet for politisk lederskab beror på noget i menneskets natur der er lige så fundamentalt som trangen til selv at være herre over sin skæbne. Sideordnet med trangen til selvstændighed ligger hos mennesket trangen til tillidsfuld tiltro, til ledelse af dem der er mere indsigtsfulde end en selv. Medens det direkte demokrati alene bygger på selvstændighedstrangen, og diktaturet alene på behovet for ledelse, forenes de to tendenser på harmonisk måde i det repræsentative demokrati: ledelsen står under folkets kontrol og er betinget af at den fortsat formår at beholde folkets tillid på grundlag af fri kritik og meningstilkendegivelse. Det sidste må naturligvis understreges. Den demokratiske leder er ikke nogen selvbestaltet »Führer«. Han må stadig stå til regnskab og ansvar, og hans lederskab er til enhver tid – eller i hvert fald hvert 4. år – afhængig af at han har bevaret vælgerens tillid.

Sagkundskabens nødvendighed er indlysende. Til virkeliggørelse af de politiske mål der af folkerepræsentationen fastlægges i lovgivningen kræves indsigt, folk med den fornødne administrative og tekniske sagkundskab. Det ville ikke betyde noget fremskridt for demokratiet om Folketinget selv udøvede den administrative og dømmende myndighed. »Folkelige eksekutivkomiteer« og »folkedomstole« har aldrig været demokratiske fænomener, men har været redskaber for den ene eller anden slags diktatur.

Folkesuveræniteten udøvet af et folkevalgt parlament gennem lovgivning, parlamentskontrol med regeringens dannelse og dens udøvelse af regeringsmagten, alt kontrolleret

af den dømmende magt gennem uafhængige domstole – det er de fundamentet vort demokrati bygger på.

Det er derfor en misforståelse at tro at folkeafstemningsinstituttet, altså folkets umiddelbare deltagelse i lovgivningen, simpelt hen betegner demokratiets naturlige og følgerigtige afslutning. Det er kun tilfældet for så vidt man bygger på det direkte demokratis ideologi. I det repræsentative demokrati, altså i det der er dansk demokratis historiske grundlag, er folkeafstemningen ideologisk set et fremmedlegeme – hvormed naturligvis ikke skal være sagt at en sådan indpodning ikke kan have sin værdi som supplement til en ellers repræsentativ forfatning.

Her i landet kendes folkeafstemning i to skikkelser. Dels ved grundlovsændring idet der hertil udkræves positiv *godkendelse* af et flertal der udgør mindst 40 pct. af samtlige stemmeberettigede. At befolkningen får lejlighed til at medvirke ved disse sjældne og fundamentale beslutninger godkendes fra alle sider, selv om de nærmere regler for afstemningen kan kritiseres. Og dels som en mulighed for at *forkaste* en almindelig lov vedtaget af Folketinget. Men denne folkeafstemning adskiller sig væsentligt fra den der findes i lande der historisk bygger på det direkte demokrati. Vælgerne kan ikke selv stille krav om folkeafstemning. Loven skal ikke godkendes i afstemningen men kan forkastes og hertil kræves at det flertal der har stemt mod loven udgør mindst 30 pct.

Drømmen om det direkte demokrati virkeliggjort ved datamaskinernes vidunder er vor tids politiske romantik. Den er en fortsættelse af Rousseau's drømmesyn hvor han med betagelse taler om schweizerne som Jordens lykkeligste folk hvor man ser en flok bønder varetage statens anliggender under en eg – skønt denne idyl allerede på Rousseau's tid i det væsentlige var en saga blott. I dag mere end nogen sinde må denne drøm briste i sammenstød med klippehårde kendsgerninger. Jo mere teknisk kompliceret samfundslivet og de politiske problemer bliver, des nødven-

digere bliver lederskab og sagkundskab, og des umuligere bliver det at henlægge afgørelser til folkeafstemning – med eller uden datamaskiner.

(BA Weekends kronik, 12. marts 1971)

DEMOKRATI OG UNIVERSITETSSTYRE

Der synes at være hausse i demokrati for tiden. På papiret i hvert fald. Man agiterer for arbejdsplads-demokrati, demokrati i skole og hjem, og mener man, at lejere bør have lov at holde husdyr, går dette krav under navn af boligdemokrati.

Men jo mere ordet benyttes, des tyndere slides det. Det er blevet et honnørsord. Det bruges til at vifte med, når man ikke gider tænke problemerne igennem og argumentere reelt. Man må tænke på Hitler og Stalin, der begge argumenterede for, at deres form for statsstyre repræsenterede det sande demokrati.

Også studenterne er kørt frem med demokrati til begrundelse af deres krav om væsentlig medindflydelse på universiteternes styre. Og regering og folketing har godtaget denne synsmåde og i vidt omfang accepteret dens konsekvenser.

Der har ganske vist været uenighed om, hvor langt studenternes medbestemmelse efter demokratiske principper skulle gå. De mest konsekvente, som f.eks. professor Morten Lange (SF) i Folketinget, har krævet valg til de styrende organer efter princippet hver mand én stemme – på samme måde som det er tilfældet ved folketingsvalg. Men disse ekstremister har alligevel ikke tænkt tanken til ende. Deres krav om almindelig og lige stemmeret gælder nemlig kun for lærere og studenter. Men skal analogien fra de de-

mokratiske folketingsvalg føres konsekvent igennem, må stemmeret naturligvis tilkomme alle til universitetet knyttede, også kontorpersonalet, betjentene, rengøringspersonalet m.v. Og deres medbestemmelse måtte omfatte hele universitetsstyrelsen, altså også de kvalificerede beslutninger om ansættelse af professorer, antagelse af disputatser, valg af rektor m.v.

Jeg tror, at de fleste umiddelbart vil have på fornemmelsen, at dette ikke kan være rigtigt. Konsekvenser som de nævnte kan ikke udledes af det, vi kalder demokrati. Det store flertal af studenterne og regeringen har da også været enige om, at universitetsdemokrati kun kunne betyde, at der tildeles studenterne en vis procentuelt bestemt indflydelse. Man har været uenig om procentsatsen. Studenterne har krævet besættelse af 50 pct. af pladserne i samtlige universitetsorganer, men folketing og regering har kun villet tilstå dette for så vidt angår studienævnene. I de øvrige organer har styrelsesloven kun tildelt dem en tredjedel af pladserne.

Men medens den konsekvente gennemførelse af analogien førte til åbenbart absurde resultater, må til gengæld den haltende gennemførelse i studenterkrav og styrelseslov karakteriseres som helt principløs. Hvorfra kommer de magiske størrelser 50 procent, 33 $\frac{1}{3}$ procent? Hvorfor skulle studenterne i det lange løb slå sig til tåls med dem? De har ingen hjemmel i demokratisk ideologi, og jeg kan ikke se rettere, end at studenter må forventes stadig at kræve deres andel forøget, indtil princippet én mand én stemme er gennemført.

Efter min mening er hele denne måde at lægge problemerne op på, altså analogiseringer med de politiske valg i staten, meningsløs, et resultat af overfladisk tænkning og manglende forståelse af, hvad demokrati er. Resultatet er blevet en principløs lov, der ikke kan tilfredsstille nogen af parterne, og som på længere sigt må føre til universiteternes forfald.

Hvad er demokrati? Herpå kan der ikke gives noget autoritativt svar. Vi demokrater har ikke som de kristne en bibel, vi kan henvise til, og ikke som kommunisterne en ortodoksi, bygget på uangribelige profeters lære: Marx, Lenin, Mao. Vi kan ikke gøre andet end at henvise til en tradition. Den centrale betydning af ordet demokrati knytter sig til styret af en *stat*. Man kan (som jeg har gjort det i min bog »Hvorfor Demokrati?«) forsøge at udestillere de principper og idealer, der er inspirationskilde bag denne styreform.

På denne måde kan man danne sig et nogenlunde præcist og almindeligt acceptabelt begreb om demokrati som en form for styret af en stat, en politisk metode, kan vi også sige. Samtidig må man være klar over, at ordet også anvendes som betegnelse for andre fænomener, for så vidt samme eller beslægtede idealer giver sig udslag i andre menneskelige samlivsforhold, således f.eks. når man taler om *økonomisk eller kulturelt demokrati*.

Demokrati identificeres ofte med flertalsafgørelse ved valg og afstemninger, således at hver voksen borger har én stemme og kun én stemme, der vejer lige så meget som enhver andens. Men flertalsprincippet gælder kun for de grundlæggende statsakter: de valg, hvorved folketing og regering dannes, og de beslutninger, der af disse organer træffes i lovsform. Når på denne måde retningslinierne, kursen, for statsstyret er fastlagt, overlades det til en omfattende stab af statsfunktionærer, ordnet i en rangfølge af trin, at gennemføre de givne direktiver i administration og retspleje.

Denne sondring mellem de grundlæggende flertalsbeslutninger, der bestemmer det statslige livsfællesskabs mål og veje, dets principper og ideer, og så de afledte funktionærbeslutninger til gennemførelse heraf, er grundlaget for sondringen mellem *politiske* og *tekniske* beslutninger. Politik, har Olof Palme sagt, er at *ville*. At ville forudsætter at vælge, og at vælge forudsætter grundlæggende vurderinger,

principper og ideer som bestemmende for valget mellem samtlige muligheder. I dem manifesterer »folkeviljen« sig aftegnet ved valg og flertalsafgørelse. De tekniske beslutninger er dem, som folkets tjenere, statsfunktionærerne, træffer til gennemførelse heraf. I dem manifesterer sagkundskaben sig, bestræbt på på bedste måde at virkeliggøre de politiske aspirationer.

Modsætningen mellem politisk vilje og teknisk sagkundskab er ikke skarp. Intet direktiv kan udformes så præcist, at der ikke for den, der skal følge det, bliver plads for et valg mellem flere muligheder og for så vidt et politisk indslag i hans afgørelse. Og det kan også ligge sådan, at lovgivningsmagten bevidst skubber den politiske opgave fra sig, derved at den bemyndiger administrationen til at fastsætte reglerne på visse livsområder. Men den politiske valgfrihed, der således kan tilkomme administratoren, er altid afledt og betinget. Den må ske i lovgivningsmagtens ånd. For han må vide, at denne til enhver tid kan gribe ind og omgøre det, den ikke synes om.

Det spørgsmål melder sig nu, om dette mønster med folkelige, politiske flertalsafgørelser og teknisk-administrativ gennemførelse af disse kan overføres til andre samlivsenheder end staten, specielt universiteterne.

For at få rigtigt fat på dette problem er det nødvendigt først at fremhæve, at de andre samfund, der kan komme på tale, aldrig kan være samfund, der er sidestillede med staten. Staten er det altomfattende livsfællesskab. Den har ikke noget »formål«, men omfatter, aktuelt eller som mulighed, samfundets liv i enhver tænkelig form. Og staten er suveræn. Det vil sige i forhold til sine borgere (men ikke i forhold til andre stater) er den ubetinget og højeste retsmagt. Dens ord er retligt det sidste med absolut gyldighed i ethvert spørgsmål borgerne vedrørende. Den er *absolut* selvstyrende.

Man vil heraf forstå, at de samfund der kan blive tale om at sammenligne med staten vedrørende anvendelse af fler-

talsprincippet, kun kan være underordnede samfund inden for statens rammer. Det er en velkendt sag, at der inden for statens totale livsfællesskab forekommer områder med et vist *relativt* selvstyre inden for statsorganisationens rammer, d.v.s. med dens godkendelse og under dens tilsyn og kontrol.

Sådan er det her i landet med kommunerne. Selv om disse i stigende omfang er blevet indordnet som led i den statslige administration, gælder dog stadig grundlovens bud om kommunernes ret til – under statens tilsyn – selvstændigt at styre *deres (egne) anliggender*. Tanken er at kommunerne udgør lokale samfund inden for statshelheden, og at der er en række anliggender, som kan betragtes som deres særegne anliggender. Derfor kan staten sige: Ordn jeres lokale affærer selv, de vedrører ikke staten – når blot det sker på en sådan måde, at de kommunale arrangementer harmonisk kan indpasses i helheden. Fra gammel tid har f.eks. fattigvæsen og skolevæsen været kommunale opgaver, til dels også sundhedsvæsen og vejvæsen. Kommunernes opgaver på disse områder er nu reguleret ved lov. Men også uden udtrykkelig lovhjemmel antages det traditionelt, at det tilkommer kommunerne at tage sig af en række af lokal-samfundets fællesanliggender, f.eks. foranstaltninger til sne-rydning, rottebekæmpelse, renovation o.s.v.

Det er derfor naturligt at tale om det kommunale selvstyre. Men det må betones, at det er et afledt og relativt selvstyre, et underordnet system, indpasset i statssystemet og underkastet statens kontrol.

Det er derfor også naturligt i kommunernes styrelse at genfinde, om end i udvisket skikkelse, de demokratiske styreprincipper, vi kender fra staten. Kommunalbestyrelsen fremgår af almindelige valg og træffer sine beslutninger efter flertalsprincippet. En række kommunale funktionærer har til opgave at gennemføre den kommunale »lovgivning« administrativt.

Selvstyret afspejler sig på det finansielle plan. Når man

vil være sin egen herre, må man også selv betale. Der findes derfor en kommunal beskatning, der principielt tilsigter at dække udgifterne ved varetagelse af kommunens særegne anliggender.

Man kan også tænke sig samfund og sammenslutninger, ikke på territorielt grundlag, men til gennemførelse af visse formål og opgaver, dyrkelse af visse interesser, hvor det kan være naturligt, at staten siger: det er jeres *egne anliggender*, dem kan I selv ordne, som I finder for godt inden for lovgivningens almindelige rammer. Oprindeligt havde man tænkt sig, at folkekirken skulle udgøre et sådant selvstyrende samfund. Det blev sagt i grundloven af 1849 – og står stadig i vor grundlov – at »folkekirkens forfatning ordnes ved lov«. Hermed havde man tænkt sig, at de kirkelige anliggender ikke skulle være en statsopgave, men varetages direkte af kirken selv, om end, ligesom for kommunernes vedkommende, under et vist tilsyn fra statens side. Man drog også de finansielle konsekvenser heraf. Det blev sagt i grundloven, at folkekirken »understøttes« af staten. Heri ligger en forudsætning om, at folkekirken principalt finansieres ved egen beskatning af dens medlemmer.

Disse tanker om kirkeligt selvstyre er aldrig blevet gennemført. Men havde det været tilfældet, havde der været plads for et kirkedemokrati, baseret på almindelige valg, foretaget af folkekirkens medlemmer til en »synode«, d.v.s. et organ til vedtagelse efter flertalsprincip af kirkepolitiske beslutninger, der gennemføres administrativt af kirkelige funktionærer.

Et vist selvstyre inden for lovgivningens rammer, om end i mindre format, forekommer i enhver forening. Grundloven anerkender borgernes ret til at danne foreninger i ethvert lovligt øjemed. Hermed er det anerkendt, at foreningens anliggender er medlemmernes *egne anliggender*, som staten ikke blander sig i. Derfor er der også plads for styrelsesdemokrati: Foreningens bestyrelse frem-

går af almindelige valg afholdt blandt medlemmerne og træffer sine beslutninger efter flertalsprincippet. Hvis foreningens øjemed gør det påkrævet, ansættes funktionærer til gennemførelse af bestyrelsens direktiver. Udgifterne herved afholdes ved en særlig foreningsbeskatning – medlemskontingentet.

På denne baggrund stilles nu det afgørende spørgsmål: Er universiteterne på lignende måde som kommunerne, folkekirken (efter den oprindelige plan) og private foreninger selvstyrende samfund, hvis anliggender er *egne anliggender*, som staten ikke blander sig i under forudsætning af, at deres varetagelse holder sig inden for lovgivningens almindelige rammer? Bekræftende besvarelse af dette spørgsmål er den nødvendige forudsætning for, at det har mening at overføre demokratiske styreprincipper – almindelige valg og flertalsafgørelse – på universiteternes styrelse.

Det kan ikke være svært at se, at spørgsmålet afgjort må besvares benægtende. Udformningen af den højere undervisning og uddannelse er ikke »egne anliggender« for den kreds af personer, der er knyttet til vedkommende universitet, og altså staten uvedkommende under forudsætning af, at varetagelsen holder sig inden for lovgivningens almindelige rammer. Den højere undervisning er (ganske som den mere elementære for øvrigt) et *offentligt anliggende*, en statsopgave, der vedrører os alle. Universiteterne er ikke selvstyrende samfund, men statsinstitutioner som led i statsadministrationen. Den tanke, at universiteternes styrelse principielt skulle tilkomme universitetsbefolkningen (professorer, studenter, personale) selv og baseres på demokratiske styreprincipper, er derfor urimelig. Universiteternes styrelse må principielt, ligesom tilfældet er i andre statsinstitutioner, ligge i hænderne på dertil udsete statsfunktionærer. (Jeg understreger ordet »principielt«, fordi der for universiteternes vedkommende gør sig særlige omstændigheder gældende, som jeg skal komme tilbage til).

En statsinstitution vil sige en enhed inden for den offentlige forvaltning, organiseret til varetagelse af en bestemt opgave. Eksempler er Statsradiofonien, Meteorologisk Institut, fængslerne, Post- & Telegrafvæsenet, Statsbanerne – og så altså universiteterne. Inden for den personkreds, de vedrører, kan man normalt sondre mellem tre grupper: a) de ansatte tekniske funktionærer, d.v.s. dem, der udfører den tjeneste, der er institutionens opgave, f.eks. fængselspersonalet, postbudene og andre postfunktionærer, jernbanepersonalet – og for universiteternes vedkommende lærerstaben; b) de, der betjenes af institutionen, værende sig enten publikum i almindelighed eller en skiftende kreds med særlig tilknytning til institutionen, f.eks. det rejsende publikum, radiolytterne, fangerne, hospitalernes patienter – og for universiteternes vedkommende studenterne; og c) en stab af ansatte administratører forskellig fra de tekniske funktionærer, f.eks. generaldirektoratet for jernbanerne, generaldirektoratet for Post- og Telegrafvæsenet, fængselsdirektoratet. Her synes et tilsvarende direktorat at mangle, hvad universiteterne angår, og det skal jeg vende tilbage til.

Foreløbig vil jeg fremhæve, at tanken om at give studenterne afgørende andel i universiteternes ledelse i forhold til deres antal – og det er jo det, som analogien med demokratisk statsstyre fører til – vil svare til, at ledelsen af statsbanerne blev henlagt til de rejsende, af hospitalerne til patienterne, af fængslerne til fangerne, af radioen til lytterne o.s.v. Ingen benægter, at alle disse grupper har interesser, der bør kunne komme i betragtning, evt. gennem valgte repræsentanter, som f.eks. repræsentanter for lytterforeninger, studenterråd og lign. Men det er noget ganske andet end principielt at henlægge styrelsen af institutionen til denne personkreds under påberåbelse af demokratiske styreprincipper.

Jeg vender nu tilbage til det punkt, jeg har berørt: styrelsen af en statsinstitution plejer at tilkomme en stab af

administratorer, forskellig fra staben af tekniske funktionærer, f.eks. de nævnte generaldirektorater. Den administrative stab repræsenterer en administrativ sagkundskab og dygtighed forskellig fra og uafhængig af den, som de tekniske funktionærer er i besiddelse af. Generaldirektøren for statsbanerne behøver ikke samtidig at være lokomotivfører eller nogen sinde at have været det, og på samme måde i andre tilfælde.

På dette punkt stiller det sig anderledes, hvad universiteterne angår. Den sagkundskab, der udkræves til at administrere et universitet – f.eks. træffe beslutninger om indretning af eksaminer, studiernes indhold, udnævnelse af professorer, tildeling af grader o. lign. – er den samme som den sagkundskab, lærerstaben, specielt de højest kvalificerede inden for denne, er i besiddelse af. Det er derfor ikke muligt, således som i andre statsinstitutioner, at henlægge universiteternes styrelse til en fra funktionærerne forskellig administrativ stab.

Det er denne omstændighed, der forklarer det forhold, man plejer at kalde universitetets selvstyre. Noget egentligt selvstyre, svarende til kommunernes og de andre eksempler, jeg har omtalt i det foregående, har aldrig foreligget, Universiteterne er og har været statsinstitutioner underlagt Undervisningsministeriet. De væsentligste administrative dispositioner (såsom udnævnelse af professorer, indretning af eksaminer) er da også formelt blevet truffet af dette ministerium. Men da ministeriet ikke kan være i besiddelse af den fornødne sagkundskab, har disse beslutninger i vidt omfang haft karakter af automatisk godkendelsesstempling af indstillinger fra universiteterne. Endvidere har man i vidt omfang delegeret (overladt) myndighed til universitetet eller dets fakulteter til at træffe mange administrative dispositioner inden for visse rammer.

»Professorvældet« har altså aldrig været udtryk for en mangelfuld demokratisk styrelse på den måde, at man har tillagt en lille kreds af »universitetsbefolkningen« stemme-

ret, hvor den faktisk burde tilkomme alle. Professorernes dominerende indflydelse har været begrundet i deres sagkundskab. Og sagkundskab, ikke demokratisk repræsentation af de tilknyttede, må være grundlaget for styrelsen af denne ligesom af andre statsinstitutioner. Den tanke, der kan rettes mod det hidtidige universitetsstyre, har derfor intet med »manglende demokrati« at gøre, men går ud på, at man ikke tilstrækkeligt har taget den sagkundskab i betragtning, der findes uden for professorernes kreds: hos de øvrige lærere og studenterne.

Studenternes medindflydelse på universitetsstyrelsen må derfor først og fremmest baseres på den kendsgerning, at de repræsenterer en særlig sagkundskab. De ved bedst, hvorledes undervisningen opleves, de kender fordele og ulemper ved forskellige undervisningsmetoder og vanskeligheder forbundet med studieordninger og eksamensarrangementer. Dernæst repræsenterer studenterne også interesser, som der bør tages hensyn til. Ligesom på enhver anden arbejdsplads er det af hensyn til »klimaet« hensigtsmæssigt, at der findes samarbejdsorganer, hvor sådanne interesser kan fremføres.

Da imidlertid studenternes sagkundskab er af begrænset karakter, idet den kun angår specielle momenter inden for undervisningen, kan disse synspunkter ikke føre til at tillægge dem andel i den besluttende myndighed i de styrende organer. Dertil kommer den fare, der ligger i, at studenternes stillingtagen vil blive bestemt mere af kortsynede interesser (pensumnedskæring!) og politisk ideologi end af deres specielle sagkundskab og derfor føre i retning af en universitetspolitik i modstrid med den målsætning, som samfundet via lovgivningen har fastsat for disse statsinstitutioner.

Noget andet er, at studenterne må have krav på, at deres særlige indsigt og deres særlige interesser kan blive fremført og taget i betragtning i beslutningsprocessen, og dette sker naturligt derved, at de studerende vælger råd-

givende organer, der har krav på at blive hørt, dels i almindelighed, dels før visse beslutninger træffes.

Det er det mønster, der har været gældende indtil styrelsesloven af 4. juni 1970, og som den dag i dag er gældende ved de fleste universiteter verden over. Styrelsesloven har brudt hermed. Ud fra vildledende analogier har den givet studenterne en medbestemmelsesret i alle universitetsorganer, der ligger ud over, hvad deres sagkundskab og interesser kan begrunde. Denne medbestemmelse er stor nok uden at tilfredsstille nogen. Den fikserede norm for studenternes repræsentation er helt principløs og vilkårlig, og ordningen vil derfor afføde fortsat utilfredshed og stigende krav.

Lad mig præcisere mine tanker i disse teser:

1. At overføre demokratiske styrelsesprincipper (valg og beslutning efter flertalsprincip) på universitetsstyrelsen er tankeløs tale. Universiteternes anliggender er ikke »egne anliggender«, som »universitetsbefolkningen«, herunder den talrigeste del, studenterne, har krav på selv at ordne. At godkende et sådant universitetsstyre ville betyde at overlade ordningen af en vigtig samfundsopgave, der angår os alle, til en lille kreds på en 20.-30.000 personer. Det er samfundet, hverken professorerne eller studenterne, det tilkommer at bestemme, hvilke formål universiteterne skal tjene, og efter hvilke retningslinier de skal styres.

2. Hvis man virkelig ville bygge på princippet om universitetsdemokrati og -selvstyre, måtte dette føre til, at der blev givet hver person med tilknytning til universitetet (lærere, studenter, personale) én stemme til valg af de styrende organer. Det ville konsekvent også betyde, at »universitetsbefolkningen« i hvert fald til dels selv måtte afholde udgifterne ved universitetets drift.

3. Hvis man forkaster tanken om universitetsdemokrati, falder hermed begrundelsen for at give studenterne medbestemmelse. Universiteterne må da opfattes som statsinstitutioner i lighed med så mange andre, der må admini-

streres på grundlag af teknisk sagkundskab sat i relation til de af lovgivningen fastsatte formål og direktiver.

4. Der findes intet andet eksempel på, at man har givet den kreds, der modtager serviceydelser i en statsinstitution, afgørende indflydelse på dens styre.

5. Universiteternes styrelse adskiller sig fra andre statsinstitutioners styrelse derved, at det ikke er muligt at tilvejebringe en tilstrækkelig sagkyndig stab af administratører, der er forskellige fra universitetets tekniske funktionærer, lærerstaben. Styrelsen må derfor i vidt omfang overlades til de sagkyndige i universiteternes funktionærstab.

6. Studenterne repræsenterer ikke en sagkundskab, der kan begrunde, at der gives dem andel i universitetsstyrelsen. Men den begrænsede sagkundskab og de interesser, de repræsenterer, begrunder en rådgivende funktion.

7. Styrelsesloven er blevet til under pres af ugentænkte tanker om universitetsdemokrati, men gennemførelsen er haltende og vilkårlig. Den tilfredsstiller ingen og har ført udviklingen ind på et skråplan, der hælder ned mod universiteternes forfald.

8. Et sådant forfald vil i hvert fald blive resultatet, dersom det lykkes studenterne, som tilkendegivet, at benytte deres magt til at politisere universitetet, altså lede det i en retning og mod mål, der er absolut uforenelige med de mål, som lovgivningsmagten har tilskrevet denne statsinstitution. Det er derfor, om det skal lykkes at redde noget i dette skibbrud, af afgørende betydning, at regeringen står kompromisløst fast på de valgeregler i styrelsesloven, der kan være enede til at modvirke en sådan politisering.

(Berlingske Aftenavis' kronik, 8. januar 1971)

UNIVERSITETERNES POLITISERING

For nogen tid siden hørte og så jeg i fjernsynet en diskussion om univesiteternes politisering. Professor Niels Egmont Christensen, Aarhus Universitet, citerede en udtalelse af Niels Ole Finnemann, formand for Humanistisk Fagråd 1968-69, Aarhus Universitet, fra bogen *Uddannelse er Politik* (1970):

»Vi står over for at klarlægge hvilke funktioner i klassekampen, der kan varetages af det kritiske universitet. Men det er ikke et sådant universitets opgave at afgøre hvilke funktioner det skal udøve. Den opgave tilkommer den revolutionære bevægelse, for hvem det kritiske universitet er instrument . . . Studenterne må modarbejde ansættelser af reaktionære universitetslærere gennem deltagelse i bedømmelsesudvalgene«.

Hermed var et klart tema lagt frem til diskussion, kravet om, at universiteterne skal gøres til politiske instrumenter for yderliggående venstreorienterede anskuelser, med det formål at bane vejen for en revolution, altså en omstyrtning af det bestående samfund.

Tilstede som deltager i diskussionen var professor, dr. jur. Ole Krarup, Københavns Universitet. Han tog ikke afstand fra den citerede udtalelse. Hans svar gik – jeg må referere frit efter hukommelsen – i hovedsagen ud på følgende:

Universiteterne *er* allerede politiske instrumenter. Således er det og anderledes kan det ikke være. Al videnskab

er politisk orienteret. Spørgsmålet er blot *hvilken* politik universiteterne og den videnskabelige forskning skal tjene. Som det er nu, tjener de kapitalens og de herskende klassers interesser. Se blot på mit eget fakultet, det retsvidenskabelige. Professorerne skriver fede responsa for dem, der kan betale. De arbejder for klasseinteresser og det vil ikke sige arbejderklassens. Det vi vil, er at sætte en anden politik i stedet for den, der nu føres. Jeg vil, ved besættelse af et professorat, alt andet lige, vælge den af ansøgerne der er marxist, fordi han har det bredeste syn.

Så langt Krarup. Disse meget almindelige holdte udtalelser – og anderledes kan det vel efter fjernsynets betingelser næppe være – rejser fundamentalt vigtige problemer om videnskabernes og universiteternes stilling til politik, problemer, der tiltrænger nøjere analyse. Når jeg skriver denne kronik særligt med Krarup i tankerne, er det, fordi jeg gennem personligt bekendskab er overbevist om, at han ikke blot er et reelt og varmhjertet menneske, men også en redelig videnskabsmand. Jeg kan derfor ikke slippe håbet om, at der *må* være en fælles baggrund at appellere til, visse fælles idealer, videnskabsmandens professionelle moral – således at man bag politikeren Krarup kan få også videnskabsmanden Krarup i tale.

Men først må der siges noget mere almindeligt om videnskab og politik. Først den bemærkning, at ordet »politik« her, sådan som det er almindeligt i den videnskabs-teoretiske debat, anvendes i en meget bred betydning. Det omfatter ikke blot politik som partipolitik i gængs forstand, men enhver tendens, stræben, målsætning, der er udtryk for et valg, en afgørelse, en vilje. Politik er at ville. (Palme).

Det er tydeligt nok, at videnskab (erkendelse) og politik (villen) ikke er lufttæt adskilte rum i mennesket. Videnskaben kan på forskellig vis hvile på eller rumme politiske forudsætninger (og omvendt, naturligvis). Det er imidlertid af stor vigtighed at holde to forskellige former af sådan

afhængighed ude fra hinanden – hvad desværre som regel ikke sker.

For det første: Videnskab er en aktivitet, og som al anden menneskelig aktivitet må den have sit udspring, sin drivkraft, i en viljemæssig indstilling, et valg, en beslutning, altså et politisk grundlag. *At* man overhovedet vil drive videnskab, og *hvad* man i så fald vil studere, beror på sådanne valg og beslutninger. Det gælder individet og det gælder samfundet. Det er interessen, der afgør, hvilke opgaver den enkelte vil sætte sig – det kan være hans egen forkærlighed og forskertrang, og det kan være hans tro på, at hans forskning vil fremme mål og værdier uden for ham selv, f.eks. folkesundhed, bedre ernæring o.s.v. Og på samme måde for samfundet. For så vidt samfundet ved at stille økonomiske midler til rådighed ønsker at fremme forskning, opstår nødvendigvis det politiske spørgsmål: hvilken forskning? Hvad er det man ønsker, at videnskabsmændene skal finde ud af?

Måske er de politiske myndigheder sig ikke klart bevidst, at det er et spørgsmål, som det nødvendigvis tilkommer *dem* at tage stilling til. De kan, som det indtil for nylig har været tilfældet, gøre det på den måde, at de overlader det til forskerne og forskningsinstitutionerne selv at bestemme forskningens opgaver, organisation og målsætning. Dette kan være naturligt i et liberalt samfund, hvor tilbud og efterspørgsel også på dette område som en usynlig hånd vil lede forløbet mod en mættet balance. Efterspørgslen vil ganske naturligt bevirke, at der i Danmark udvikles en højtstående landbrugsvidenskab, men ikke nogen videnskab om bjergværksdrift.

Men i det moderne samfund slår denne liberalisme ikke til. Også på dette område er planlægning og styring påkrævet, og staten kan ikke roligt se til, hvis universiteterne gøres til instrumenter for en politik rettet mod det bestående samfund. Som vi så af citatet i indledningen er der dem der kræver, at den opgave at bestemme universiteter-

nes funktion i samfundet tilkommer »den revolutionære bevægelse«. Når jeg heroverfor hævder, at opgaven må tilkomme det bestående samfunds myndigheder, må dette ikke forstås som en påstand om nogen moralsk ret eller lignende. Spørgsmålet er rent strategisk. Kan »den revolutionære bevægelse« opnå at bestemme universiteternes funktion i revolutionær ånd, er det da, set ud fra denne bevægelses strategiske synspunkter, en glimrende idé. Det eneste, der hertil er at sige, er, at dersom myndighederne, Folketing og regering, besnæret af gammelliberale slagord om universitetsautonomi og studiefrihed, lader dette ske, må de være godt tossede. Det er ikke liberalisme, men dumhed og selvmord, om det demokratiske samfund sløvt lader folk, der ikke er demokrater, men det bestående samfunds svorne fjender, erobre magten over universiteterne.

Ja, jeg ved godt, man vil trække på skuldrene og sige, hids dig nu ned. Så galt er det vel heller ikke. Nej, men det kan blive det. En prøve på, hvorledes det politiserede universitet kan arte sig, kan hentes fra Maos Kina. Ifølge oplysninger i *Politiken* (29.10.71) synes kulturrevolutionen at have lammet Kinas forskning. Der foreligger næsten utrolige beretninger om videnskabens vilkår. Videnskabelige akademier styres af politiske repræsentanter for hær og parti. Således f.eks. det tidligere *Academia Sinica* i Peking med dets over 100 specialinstitutter. Det hedder nu *Det kinesiske Videnskabsakademi* og står under ledelse af soldater, arbejdere og bønder. De videnskabsmænd, der gør oprør, mødes med militære tilrettevisninger. Og de, der underkaster sig, tvinges til at forkaste »udenlandske ideer« – også f.eks. i kemi og flyteknologi – til fordel for Maos lærdomme. Jeg ved ikke, hvor pålidelige disse meddelelser er. Usandsynlige er de ikke. Man husker dengang Stalin gennemtvang Lysenkos særegne sovjetiske arvelighedsteori.

Den side af forholdet mellem videnskab og politik, jeg hidtil har behandlet, kan ikke kompromittere videnskaben og ikke rejse noget problem om videnskabens objektivitet.

At en person har valgt at studere fysik og ikke biologi, kan i sig selv ikke begrunde nogen skepsis med hensyn til hans forsknings resultater. Det er derimod tilfældet, når vi betænker, at politiske indstillinger og ønskemål kan øve indflydelse, ikke blot på valget af forsknings*objekt*, men også på forsknings*resultatet*. Det er velkendt, at personlige fordomme eller klassemæssige interesser, kærlighed og had, sympati og antipati, så let kan øve indflydelse på vor erkendelse, hvad vi holder for sandt. Ja, vi ved videre, at mennesker, også mod bedre vidende, kan lade deres interesser bestemme, hvad de fremfører som sandhed over for andre. Der er noget, der hedder demagogisk propaganda, og det er den argumentation, der uden respekt for sandheden, men hyklerisk i dennes navn, ved fordrejninger og forlokkende appeller søger at fremme egne politiske mål.

Her melder sig det fundamentale spørgsmål om forholdet mellem videnskab og politik, erkendelse og vilje: Er en objektiv videnskab mulig – som realitet eller ideal?

Som realitet: Nej, i hvert fald ikke i den forstand, at det skulle være muligt at fjerne alle vurderinger og andre personlige momenter fra humane og sociale videnskabers lærdomme. Som ideal: Ja, ubetinget ja, fordi der et muligt i redelighed over for sig selv og over for andre, at klarlægge sine egne vurderingsforudsætninger og derved stræbe mod at frigøre sig for uredelig forfuskning af sandheden.

Når jeg siger det er et ideal, ligger der heri en vurdering og stillingtagen, nemlig den, at hensynet til sandheden sættes over alle andre hensyn. Det er naturligvis ingen selvfølge. Et menneske kan sætte et vist politisk mål så højt, at han er villig til at ofre også respekten for sandheden, d.v.s. benytte sig af løgn og propaganda, om det kan fremme hans mål – også den løgn, at talen om videnskabens objektivitet er en illusion.

Det er den mere eller mindre bevidste stillingtagen til dette ideal, der gør en mand til videnskabsmand, og det er på dette punkt jeg appellerer personligt til dig, Krarup:

Vil du benægte, at der, selv inden for vort fakultet, er noget der hedder objektivitet og redelighed i den forstand, at man bestræber sig på at leve op til sandheden og skildre en given virkelighed og bestræber sig på at gøre sig selv og læseren det klart, når og hvor man tager standpunkter dikteret af politiske synspunkter? Da du skrev dit store arbejde om *Øvrighedsmyndighedens Grænser*, var du da i denne ånd besjælet af ønsket om at finde noget, vise noget og forstå noget som det nu er; eller spillede politiske ønskemål ind på en sådan måde, at du var villig til for deres skyld at fortie, fordreje eller forvanske sandheden?

Vær venlig ikke at tage spørgsmålet som en fornærmelse. Det er naturligvis retorisk ment.

Den bærende tanke ideen om videnskabens »renhed«, d.v.s. dens frihed for fordækte politiske tendenser, er af moralsk natur. »Videnskaben« har over for befolkningen den autoritet, der følger af, at den arbejder i sandhedens navn. Ved at indsmugle politiske synspunkter og maskere dem som »videnskab« tilraner man sig bedragerisk en autoritet til fordel for subjektive vurderinger, der ikke tilkommer dem.

Denne idé om sandhedskravets prioritet er ikke blot en personlig æressag for en hæderlig videnskabsmand. Den er tillige et fundament for hele vor kultur, al fredelig menneskelig kommunikation. Når benægterne af videnskabens objektivitet gør denne opfattelse gældende i diskussion med os andre, gør de det jo selv i sandhedens navn. Det er jo en stiltiende forudsætning for enhver diskussion, at det, hver af deltagerne fremfører, fremfører de, fordi de anser denne opfattelse for *sand* – og ikke blot fordi de finder det politisk opportunt at søge at bilde modparten noget ind. Objektivitetsfornægteren snylter på den objektivitet, han fornægter, og blev hans indstilling almindelig, var al diskussion meningsløs, og tilbage ville ikke være andet end den voldelige kamp.

Jeg har indrømmet at objektivitetskravet er et ideal, der

ikke kan opfyldes til 100 pct. Men det ville naturligvis være helt urimeligt af den grund at slutte, at »upartiskhed og objektivitet eksisterer ikke i menneskelige forhold«. Sådan som en af radioens producere gjorde det for at imødegå en fremsat kritik af en skoleudsendelse for ensidighed og partiskhed (se mit indlæg i *Berl. Tid.* 10. april 1971). Ved at fornægte objektivitetsidealet – således som det er blevet moderne blandt venstreorienterede under inspiration af mænd som Marcuse – forsvarer man sin ret til at politisere videnskaben og i dens navn hengive sig til en uhæmmet demagogisk propaganda til fremme af egne politiske mål.

Hvem er nærmest til at dæmme op herimod til forsvar for politisk og videnskabelig redelighed? Universiteterne, naturligvis. Disse er fra gammel tid hjemstedet for troen på, at stræben mod objektiv sandhed har mening og resulterer i en stedse voksende kundskabsmasse, som mennesker kan udnytte til fremme af deres mål på Godt og Ondt:

*Kundskab, din Stamme blomstrende staae,
evig, mens Tiderne vekslende gaae!*

Vi, der bærer de gyldne kæder, må være de første til at stå vagt om denne tradition, og derfor venter jeg af dig, Krarup, at du vil være med til at modsætte dig den politisering af universiteterne, der vil være den sikre vej til at nedbryde saglighedens og objektivitetens idealer. Det glædede mig, at du i fjernsynsdiskussionen øjensynligt tog afstand fra studenternes vilje til at tage politiske hensyn ved embedsbesættelser. Du sagde nemlig ganske vist, at du ville foretrække en marxist for en ikke-marxist, men tilføjede at det kun gjaldt, hvis ansøgerne i øvrigt stod lige, og betonedes, at begrundelsen for din præference var, at marxisten efter din mening havde et bredere udsyn, altså var sagligt bedre kvalificeret. Hvis jeg har ret i denne forståelse, synes jeg, du skulle klargøre, at du tager afstand fra en politisering af universiteterne på denne måde.

Det med de fede responsa, forstår jeg ikke rigtigt. Hvis

de ikke giver redelig oplysning, er det naturligvis forkasteligt. Men jeg indser ikke, hvad den responderende skulle opnå derved, eller hvorledes denne virksomhed kan tages som udtryk for politiserende tendenser. Du kan naturligvis sige, at det ikke er alle, der har råd til at købe sig sådan juridisk vejledning. Nej, det er heller ikke alle der har råd til at købe sig et fjernsynsapparat. I øvrigt skulle arbejderklassens organisationer nok have råd til, i sager af betydning for klasseinteresser, at bestille et responsum. Jeg kan da fortælle, at jeg selv har haft fornøjelsen og æren at yde LO juridisk vejledning – ganske vist gratis.

Men at værne universiteterne mod politisk infiltration er naturligvis også en statsopgave. Den ulykkelige styrelseslov har allerede åbnet mulighed for, at en velorganiseret militant gruppe af studenter kan få lov til at gøre universiteterne til instrument for politisk indoktrinering. Først rød, så specialist, som det hedder. Enhver ændring af loven, der vil begunstige en videre udvikling i dette spor, vil være en ulykke. Gid politikerne må indse det. Spørgsmålet er af sådan samfundsmæssig betydning, at det vil være helt på sin plads om et mindretal i Folketinget benytter sig af den grundlovssikrede adgang til at kræve en sådan lovgivning prøvet ved folkeafstemning.

(Weekend Avisens kronik, 5. november 1971)

STATSKUP 1973?

Der har i dagspressen været en del diskussion om grundlovmæssigheden af regeringens planer om indførelse af såkaldt økonomisk demokrati og om det nu foreliggende forslag til lov herom fremsat i Folketinget den 31. januar 1973.

De fremførte synspunkter herom har, såvidt jeg har bemærket, sigtet mod erstatningsspørgsmålet. Den grundlovsbestemmelse, man har haft for øje, er grundlovens § 73, stk. 1, der bl.a. bestemmer, at ingen kan tilpligtes at afstå sin ejendom uden mod fuldstændig erstatning. Det er vigtige spørgsmål, der kan rejses ud fra dette synspunkt, og der kan anføres vægtige grunde, der taler for, at forslaget gør så dybtgående indgreb i ejendomsforholdene, at det må anses for uforeneligt med grundloven. Denne side af sagen vil jeg imidlertid ikke udtale mig om. Jeg vil derimod se sagen fra en helt anden synsvinkel, nemlig forslagets forhold til 3. *stykke* i samme paragraf, hvor det siges:

»Ethvert spørgsmål om ekspropriationsaktens lovlighed og erstatningens størrelse kan indbringes for domstolene«.

Det kan være nødvendigt at sige et par ord til belysning af denne bestemmelse og dens baggrund.

Det er et grundlæggende princip i vor demokratiske retsorden, at borgerne ikke skal være prisgivet myndighedernes vilkårlige magtudøvelse, men ved domstolene skal kunne opnå beskyttelse af deres rettigheder og sikkerhed for at love og grundlov overholdes. Dette princip har, hvad for-

holdet til administrationen angår, fundet udtrykkelig stadfæstelse i grundlovens § 63, der udtaler, at *domstolene er berettigede til at påkende ethvert spørgsmål om øvrighedsmyndighedens grænser*.

Desværre har domstolene – allerede langt tilbage i tiden under de foregående grundlove – tolereret at denne bestemmelse er blevet stærkt gennemhullet derved, at man accepterede at domstolenes prøvelsesret i vidt omfang kunne fratages dem ved lov. Der opstod imidlertid under og efter den anden verdenskrig, især i forbindelse med administrationen af kriselovgivningen, stigende utilfredshed med denne retstilstand. Der voksede frem et krav om bedre retsbeskyttelse for individet over for de offentlige myndigheder, og disse tanker vandt forståelse hos politikerne.

Ved grundlovsrevisionen af 1953 gav disse ny tanker sig udslag på flere måder. Især fandt man, at det var nødvendigt at sikre domstolenes ret til at beskytte borgernes vigtigste grundlovssikrede rettigheder, deres *frihed* og deres *ejendom*, altså således at det ikke skulle være muligt ved lov at sætte domstolene ud af spillet.

Hvad friheden angår fandt dette udtryk i grundlovens § 71, stk. 6, der garanterede domstolenes ret til at kontrollere administrativt gennemførte frihedsberøvelser, f.eks. tvangsindlæggelse af en sindsyg på et statshospital.

Hvad ejendomsretten angår gav samme tanke sig udtryk i den oven for citerede bestemmelse i § 73, stk. 3. Netop på ekspropriationens område havde man i tiden forud i vidt omfang udelukket domstolenes kontrol. Det skulle nu være slut hermed. Kategorisk blev det bestemt, at ethvert spørgsmål om ekspropriationens lovlighed og erstatningens størrelse skal kunne indbringes for domstolene.

Nu kommer jeg til spørgsmålet, om det foreliggende lovforslag yder borgerne, herunder også aktionærer, den retsbeskyttelse ved domstolene, som de efter grundloven har krav på.

Ved en flygtig gennemlæsning af forslaget synes alt i den

skønneste orden. Det bestemmes nemlig i § 12, at tegningskursen – altså den kurs, der er afgørende for i hvilket forhold skyldige bidrag til fonden kan ombyttes (konverteres) til aktier i selskabet – fastsættes ved en aftale mellem fonden og selskabet, eller – såfremt enighed ikke kan opnås – af et særligt i dette øjemed oprettet nævn. Og i § 35 er det utvetydigt forudsat, at spørgsmålet om fastsættelse af tegningskursen kan indbringes for domstolene, idet det dog bestemmes, at indbringelse ikke kan ske inden nævnets afgørelse foreligger.

Men lad os nu se lidt nøjere på, hvad disse formuleringer i virkeligheden betyder. At spørgsmålet ikke kan rejses, inden nævnets afgørelse foreligger, er fordækt det samme som at sige, at den ved *aftale* fastsatte tegningskurs ikke kan anfægtes – for i så fald kommer der jo aldrig til at foreligge nogen nævnsafgørelse.

Nuvel, vil man måske sige, det er vel også ganske rimeligt. For når parterne er enige, har vel ingen af dem nogen rimelig grund til at søge den indgåede aftale underkendt af domstolene.

Men hvem er aftalens parter? Det er på den ene side fonden, klart og utvetydigt behersket af lønmodtagerne. Og på den anden side selskabet (dets generalforsamling) behersket af hvem? Efter en vis begrænset årrække også af lønmodtagerne, nemlig selskabets egen lønmodtagergruppe, der udøver stemmeret og myndighed i kraft af de konverterede aktier. Det kan kun være til benefice for meget naive sjæle at det i § 23 er bestemt, at fonden højst kan eje aktier svarende til halvdelen af selskabets samlede aktiekapital, en bestemmelse der vel skal foregøgle ligestilling af de ny lønmodtageraktionærer og de andre aktionærer, de gamle ejere af selskabet eller deres efterfølgere ved overdragelse.

Man behøver ikke at kende meget til magtforholdene i aktieselskaber for at vide, at en samlet gruppe af forbundne aktionærer så langt fra behøver at besidde 50 pct. af aktiekapitalen for at kunne beherske selskabet uforstyrret af

andre aktieposter spredt på en mangfoldighed af ukoordinerede hænder. Tag f.eks. Store Nordiske Telegraf-Selskab hvis aktier er spredt over hele verden. Mon lønmodtagerne behøver at beherske mere end 20 pct. før de har det fulde herredømme over selskabet? Og det samme vil i stigende grad gælde alle andre større selskaber, nu da Børsen er åbnet for udenlandske købere og i øvrigt også selskaber, hvis aktier er spredt på hænder her i landet.

Der vil antagelig blive søgt dannet foreninger af gamle aktionærer med det formål at samarbejde til varetagelse af deres interesser. Men det kræver ikke megen fantasi at forestille sig, hvad også erfaringer især fra USA har vist, at det er forbundet med næsten uovervindelige vanskeligheder at organisere og gennemføre et sådant samarbejde.

Aftalen vil altså under disse omstændigheder blive indgået mellem to parter der begge er behersket af lønmodtagerinteresser. Det ville være overmenneskeligt at forvente, at en sådan aftale tog fair hensyn til interessemødsætningens anden part: De gamle aktionærer. Ganske særligt hvis disse ruster sig til et forsøg på at tage kampen op, vil det være nærliggende at aftale en underkurs for konverteringen således at lønmodtagernes erobring af herredømmet konsolideres. At en sådan trykning af kursen er forudset, man kan næsten sige planlagt, fremgår af den stærke betoning i motiverne til § 13 af, at hverken børskurs eller skattekurs skal være afgørende for tegningskursens fastsættelse.

Det vil af det foregående fremgå, at ofrene for eksproprieringen, de gamle aktionærer, er uden enhver mulighed for at gå til domstolene og få tegningskursen efterprøvet: Når aftale er indgået kommer nævnet ikke i funktion og inden der foreligger en nævnsafgørelse, kan sagen ikke bringes for domstolene. For at udelukke al tvivl, siges det udtrykkeligt i de ledsagende bemærkninger, at der ikke er nogen adgang for den enkelte aktionær til, når aftale er indgået, at bringe kursspørgsmålet ind for nævnet – og dermed åbne vejen til domstolene.

Måske vil man forsvare denne håndgribelige uretfærdighed med den konstruktion, at da det er selskabets rettigheder, sagen drejer sig om, er det rigtigt, at kun selskabet som sådant, og ikke den enkelte aktionær, kan optræde for at gøre disse rettigheder gældende. Dette er røgslør og intet andet. Ræsonnementet ville være rigtigt, hvis ekspropriationen angik f.eks. et grundstykke, selskabet ejede. Men i denne foreliggende situation tilegner man sig ikke nogen selskabet tilhørende ejendom. Det man tilegner sig er *herredømmet over selskabet*, og dette herredømme kan naturligvis ikke være noget, der tilkommer selskabet selv. Det kan ikke tilkomme andre end de gamle aktionærer.

Det er dem, der er den ramte interessepart, og det er dem, man har berøvet den adgang til at søge deres ret ved domstolene, der er hjemlet dem ved grundlovens § 73, stk. 3. Forslaget er i mine øjne på dette punkt groft grundlovsstridigt.

Uanset hvad man vil mene om forslagets grundlovsmæssighed bedømt ud fra det ene eller andet synspunkt, må det siges, at vedtages og gennemføres dette lovforslag, vil efter en overskuelig årrække det fulde herredømme over de vigtigste dele af dansk erhvervsliv, bortset fra landbruget, være overgået til lønmodtagerne. Det vil måske glæde disse. Men de skal passe på ikke at glæde sig for tidligt. Efter forslaget er det fonden, der ejer lønmodtageraktierne, men lønmodtagerne fra den enkelte bedrift der udøver magten. Det kræver kun et pennestrøg for at overføre den afgørende indflydelse til fonden selv. Så vil Danmarks erhvervsliv være socialiseret og styret centralt af en fond så autokratisk som noget politibureau, og lønmodtagerne vil være reduceret til samme underkastede status som de har i de kommunistiske stater.

Og hvordan vil det under et sådant økonomisk centralstyre gå med det politiske demokrati? Vil Folketinget eller fonden blive den afgørende magtfaktor? Det er spørgsmål, jeg ikke kan komme ind på.

Professor Thøger Nielsen har kaldt den omvæltning af samfundsstrukturen, som forslaget tilsigter, for en lydløs revolution. Måske ville det være mere træffende at tale om et statskup. Ved revolution tænker vi mest på en omvæltning der udgår fra de brede masser. Men sådan ligger landet jo ingenlunde. Forslaget er genialt udtænkt af skarpe hjerner, der har sat sig for, at nu skal den marxistiske socialisme gennemføres i Danmark, sukret og svøbt ind i fraser om lighed i ejendomsbesiddelse og medarbejderdemokrati. Forslaget er den trojanske hest, der fordækt skal bringe marxismens krigere ind i kapitalismens lejr.

Forslaget blev, som nævnt, fremsat i Folketinget den 31. januar i år. Efter § 41 skal det træde i kraft den 1. juli i år og må altså forudsættes vedtaget inden folketingssamlingens slutning, dvs. inden 4 måneder efter fremsættelsen. Det er af langt større rækkevidde for vort samfunds skæbne end loven om Danmarks tilslutning til EF. Det kan kun forventes vedtaget med en stemmes flertal i Folketinget. Går det på denne måde, er det en overrumpling, der ligner et statskup.

Hr. statsminister, kan De som demokrat være med til det?

(Berlingske Tidende, 9. februar 1973)

DEN, DER HAR MAGT, HAR OGSÅ ANSVAR

For med mening at drøfte spørgsmålet om magtens anvendelse er det nødvendigt først at gøre sig klart, hvad vi mener med magt.

Magt har mange former. Hvis en gangster holder dig op på en øde vej, er du i hans magt. Også pengeafpresseren, der kender en andens hemmelighed, har magt over sit offer. Det samme kan i almindelighed siges om enhver, der er i stand til ved »belønning« eller »straf« at tvinge en anden. Der behøver ikke at ligge noget kriminelt heri. Penge skaber magt. Viden skaber magt. Enhver, der råder over noget, andre begærer, har magt, fordi han kan stille sine betingelser for at dele det med andre. Han eller hun – for lad os endelig ikke glemme kvindens magt! – kan diktere, tvinge.

Men magtudøvelse behøver ikke at tage form af tvang. Opdrageren, der vejleder og stimulerer den unge, den politiske leder, der former sin tids politik, den religiøse profet, der skaber sig en menighed, Hitler der fanatiserer en forsamling – alle udøver de magt over mennesker, men ikke ved tvang. Deres magt er en åndelig magt, den fremtræder som vejledning, inspiration, autoritet eller suggestiv forførelse.

Det fælles for magten i dens forskellige skikkelser synes at være muligheden for magthaveren til at råde over andre menneskers skæbne, deres ve og vel i stort eller småt, på-

virke deres handlemåde i det enkelte eller forme deres hele liv i ønsket retning.

Magt er kort sagt herredømme over mennesker. Dens mål er i alle tilfælde at dirigere andre, men de veje og midler, der benyttes hertil, kan være mange. De kan – som i gangsterens tilfælde – bestå i at tilrettelægge de ydre betingelser, således at den anden i egen interesse, for at undgå et onde, nødes til at handle efter ønske. Det er den ydre, tvingende magt, der appellerer til frygten i mennesket. Eller midlet kan være at skabe eller udnytte indre betingelser i menneskers sind, således at de adlyder frivilligt – eller måske åndeligt voldtagne. Det er den indre åndelige magt, der appellerer til tillid og tro, håb og længsler i mennesket.

De virkelige magtforhold vil ofte være komplicerede blandinger af ydre og indre magt, tvang og autoritet. Et af de mærkeligste af dem alle er den politiske magt, den magt der udøves gennem staten og dens organer. Der er egentlig noget dybt gådefuldt i den politiske magts grundlag. Det er ikke svært at forstå, at ofret adlyder gangsteren. Men hvorfor adlyder de millioner af mennesker i en moderne stat de beslutninger, der træffes af nogle få af dem, forsamlet i noget der kaldes »folketinget« eller lignende?

Hvad er grundlaget for »myndighedernes« magt? Det er ingen fyldestgørende forklaring at henvise til frygten – frygten for politi og domstole. Ingen stat kan opretholdes blot ved frygt. Og det er jo også et spørgsmål igen, hvorfor politi og domstole adlyder den politiske magt. Nej, vi kan ikke forklare myndighedernes magt som blot en kæde af tvang. Vi må gå dybere ned. Den er også af åndelig-autoritativ karakter. Statsmagten har sin dybeste rod i menneskers følelser og tro, i en sum af indstillinger, af loyalitet og respekt over for landets forfatning og institutioner, en tro på grundlovens »gyldighed«, der har bundfældet sig gennem det fælles liv i århundreder i bevidstheden om at være et folk. Det er først denne sum af følelser, der forlener magthaverne med deres karakter af »lovlige myndigheder«

til forskel fra de voldsmænd, der huserer i landet under en besættelse.

Den, der har magt, har også ansvar. Det er det eneste, der helt sikkert kan siges om magtens anvendelse.

Den, der har herredømme over andres skæbne, kan forvalte sin magt på godt og ondt – til at lede og føre, eller forlede og forføre – men kan aldrig unddrage sig sit ansvar, heller ikke ved ikke at udøve sin magt. For han forsømmer da, hvad han kunne have udrettet af godt. Det er kun anarkisterne, som tror, at al magt er af det onde. Men anarki betyder kaos og ødelæggelse af ethvert organiseret samliv.

Man kunne måske et øjeblik fristes til at tro, at i hvert fald ydre magt, den magt, der går ud på at tvinge andre, er af det onde. Denne tanke er dog ganske urealistisk. Intet samfund ville kunne bestå uden en ydre ordensmagt. Men det er sandt, at selv om tvang er uundgåelig, er den dog i sig selv et onde i strid med det, vi kalder ideen om individets moralske selvstyre.

Det er respekten for denne idé, der adskiller demokrati fra diktatur. Ved at lade den politiske magt fremgå af folkets flertal gennem fri valg og fri debat, opnås det at reducere tvangen til et minimum. Selv de overstemte vil til en vis grad betragte trufne valg og beslutninger som deres egne og adlyde statsmagten ikke blot af frygt.

I diktaturet, derimod, er frygten det ledende motiv, tvangen den herskende magtform. Alle de rædsler, vi har hørt om i retning af likvidation af anderledes tænkende, vilkårlig retspleje, mord og slavelejre er ikke – som man har villet have os til at tro – enkelte mænds tilfældige forbrydelser, men hører uløseligt sammen med systemet.

I retsstaten foregår der en ejendommelig forvandling af magten. Den løsrives fra de personer, betragtet i deres menneskelige individualitet, der udøver magten, og knyttes til nøglestillinger med vekslende personel. Det er den vekslende statsminister, ikke hr. H. C. Hansen personligt, der besidder magt som regeringens leder. Samtidig båndlægges og

kanaliseres magten derved, at den ikke udøves vilkårligt, men i overensstemmelse med et sæt af regler. En magt, der udøves på denne upersonlige og regelbundne måde, kaldes en retsmagt, og den orden, der derigennem skabes, en retsorden.

Ret og magt er altså ikke, som man er tilbøjelig til at tro, modsætninger, men to sider af samme sag. Retten er regler for udøvelse af magt, og magten er selv betinget af de retsforestillinger, der gør myndighederne til lovlige myndigheder med krav på autoritet og respekt.

Der er altså ikke tale om at vælge mellem ret og magt. Retten er et magtforhold og magten (i en retsstat) et retsforhold. Uden magt ingen ret og retfærdighed, ja, overhovedet ikke noget samfund. Derfor skal magt, om fornødent også som ydre tvang, udøves på det, at vi må leve fredeligt sammen i et retssamfund.

Den, der har magt, har også ansvar. Men jo større magten er, des større bliver risikoen for, at der ikke er nogen, der kan gøre ansvaret gældende.

Den enevældige konge var ansvarlig alene overfor Gud, Stalin hverken overfor mennesker eller Gud – før efter sin død. Først da var tiden inde for Hrustjof til at rejse sine anklager. Men hvem kan nu drage Hrustjof til ansvar?

Det er en gammel erfaring, at intet er mere i stand til at fordærve et menneske end stor magt.

Heraf udspringer den fordring, at den, der har magt, altid skal kunne drages til ansvar for sin magtudøvelse. Dette er anerkendt i de demokratiske forfatninger. Et bærende princip i disse er adgangen for enhver til at øve kritik og for folket til at vælge en ny regering, hvis det er utilfreds med den gamle. På denne måde forhindres det, at magthaverne bliver guder.

Uden magt ingen ret. Når det gælder det samfund, vi kalder staten, er det vist ikke så svært at indse rigtigheden heraf. Staten er et magtapparat til håndhævelse af en retsorden. Vi er klare over, at anarki ville betyde retsløshed.

Også for den enkelte betyder retten en magtposition. Kreditor har magt over sin skyldner. Han må blot ikke selv udøve den. Han skal henvende sig til staten (domstolene) herom. Hvis hans krav findes begrundet, vil staten (om fornødent) gennemføre hans krav ved fysiske tvangsmidler. At retten hersker i samfundet, betyder altså ikke, at der ikke udøves tvangsmagt, men at adgangen hertil er monopoliseret af staten og forvaltes af denne til fordel for den enkelte krænkede borger.

Når vi derimod kommer til det internationale samfund, er man tit tilbøjelig til at glemme, at ret og magt er to sider af samme sag. Man tror da, at ret og magt er modsætninger. Man taler nedsættende om »magtpolitikken« og sætter heroverfor en politik ledet af respekt for rettens principper, en politik, der tænkes virkeliggjort af en international organisation som de Forenede Nationer. Man forlanger, at staterne, ligesom borgerne i staten, skal afstå fra fysisk magtanvendelse (krig) og overlade denne til verdensorganisationen (sanktioner).

Herved overser man, at det internationale samfund er af en ganske anden struktur end det nationale. I det internationale samfund er magten som bekendt ikke monopoliseret, d.v.s. de nationale magtinstrumenter er ikke afskaffet til fordel for et fælles overstatsligt magtapparat. Derfor findes der mellem folkene ingen ret i samme forstand som mellem borgerne i staten. Kravet om, at den enkelte stat skal afstå fra at udøve tvangsmagt, kan ikke gennemføres, når modstykket til denne fredspligt, nemlig henvisningen til, at man kan få sin ret gennemført ved et organiseret magtapparat, mangler.

Med magt følger ansvar. Og ansvaret må ligge præcis der, hvor magten er, og kan ikke vilkårligt flyttes over på en organisation uden egen magt.

Ansvaret for fred i verden ligger derfor hos de magtfulde stater, stormagterne, verdensmagterne. Det er derfor deres opgave om fornødent at udøve magten. Det behøver ikke

at betyde krig. Også i det internationale liv kender magten mange former. Den økonomiske magt er en af de vigtigste.

Den teknik, hvorigennem freden søges opretholdt i det internationale samfund har til alle tider været magtbalancen. Det betyder, at man søger at etablere sådanne magtkonstellationer, at ingen stat har udsigt til med held at bryde freden. I mangel af en centralmagt må det overlades til magtfaktorerne at holde sig selv i skak.

Heri er ingen forandring sket ved oprettelsen af en organisation som de Forenede Nationer. Hvad verdensorganisationen kan og vil udrette er selv magtpolitisk betinget – betinget af de interesser og magtfaktorer, der er repræsenteret på dette forum. Men de virkelige forhold tilsløres. Magtpolitikken camoufleres under en moralsk-retlig ideologi. Menneskers behov for ret og retfærdighed er så stærkt, at apellen til disse idealer selv er en vigtig faktor i det magtpolitiske spil. Der er aldrig blevet ført en krig, uden at det er sket i retfærdighedens navn.

En realistisk vurdering af de vestlige stormagters politik kan kun ske ud fra ét synspunkt: dens virkninger, dens evne til at forsvare og beskytte vore fundamentale interesser, vort ve og vel, vor eksistens, vor kultur. Lad os intet øjeblik glemme, at disse ting ikke skænkes os, fordi de er vor ret, men kun besiddes så længe vi er i stand til at forsvare dem med magt.

Hvis vi må erkende, at vor eksistens som fri nationer hviler på et magtgrundlag, må vi også acceptere at magt anvendes i overensstemmelse med magtens vilkår og love. En politik dikteret af abstrakte moral- og retsprincipper og uden respekt for magtfordelingens kendsgerninger og krav kan være selvmorderisk.

Tænk f.eks. på Sovjetunionens angreb på Finland i 1939. Moralsk og retligt kunne sagen ikke være klarere: En stormagts aldeles uprovokerede overfald på en lille nabostat. I moralens og rettens navn blev Sovjetunionen ekskluderet af Folkenes Forbund, og forbundets ledende

magter, England og Frankrig, var, båret af en følelse af indignation, villige til at opfylde deres forpligtelser efter pagten til at yde Finland militær hjælp. Kun Sveriges modstand mod at lade tropper passere gennem sit territorium frelste dem herfra. I modsat fald ville Hitlers ønskedrøm om krig mellem vestmagterne og Rusland være gået i opfyldelse, og Hitler ville være blevet den sandsynlige sejrherre i Europa.

Den, der har magt, har ansvar. Og ansvaret ligger der, hvor magten er og ikke andetsteds. Set ud fra den vestlige verdens synspunkter hviler ansvaret for vor sikkerhed og freden i verden hos Amerika som den overlegent magtfulde stat indenfor denne kreds.

I en situation, hvor en lilleputdiktator, for at redde personlig prestige, mente at kunne spille på næsen ad samtlige søfarende nationers interesser og klippe Vesteuropas livsnerve over, svigtede Amerika sit ansvar overfor det vestlige fællesskab, forringede magtballancen katastrofalt i den vestlige verdens disfavør og krøb i skjul bag de Forenede Nationer, hvis legalistiske politik, i Dag Hammarskjölds logiske fortolkning, kun kunne være at genoprette status quo til fordel for diktatoren.*

Det har kostet os alle dyrt. Magt er til for at anvendes på rette tid og sted. Efter et orgie af resolutioner, vågner vi op med politiske tømmermænd.

(Informations kronik, 29. april 1957)

*) Senere tilføjelse: Der hentydes til Suezkrisen 1956.

DE FORENEDE NATIONER

Det gamle spil,
hvor gerne vil
vi håbe håbet én gang til.
Johs. V. Jensen.

I disse uger for 25 år siden mødtes i San Francisco repræsentanter for 50 stater til den konference, hvis resultat blev de Forenede Nationers pagt. Den varede fra den 25. april til den 26. juni, den dag, pagten blev underskrevet – omtrent på den 26. årsdag for Versailles-traktaten (28. juni 1919), hvorved Folkeforbundet blev stiftet, og 130 år efter Wienerkongressens slutakt (9. juni 1815), hvorved grunden for den europæiske koncert blev lagt. Efter hver af de tre største krige i nyere tid, Napoleonskrigene, den første og den anden verdenskrig, er staterne mødtes i håbet om gennem retlig-politiske arrangementer at kunne skabe grundlaget for en varig fred. Det må desværre indrømmes, at det var det første af disse tre forsøg, der lykkedes bedst. I et århundrede (1815–1914) var der, bortset fra sådanne mindre rivninger som Krim-krigen 1864 og den fransk-tyske krig, fred i verden. I dette århundredes første tiår troede mange mennesker, at krig var et overstået fænomen, uforeneligt med tidens høje civilisation. Ak, hvor forandret!

Det er naturligvis helt udelukket inden for en kroniks rammer at forsøge en samlet vurdering af, hvad FN har betydet gennem 25 år. Men der kan være plads til at fremdrage enkelte træk i udviklingen.

FN's erklærede hovedformål er at sikre international fred i verden. Og det var i pagten forudsat, at organisationen skulle udstyres med de fornødne militære magtmidler til at håndhæve freden. Det er klart, at der hermed syntes at foreligge et grundlag, der åbnede nye perspektiver for dansk sikkerhedspolitik og militærordning. Kunne der være tvivl om, at vi, som et lille og fredselskende land med tro på ret fremfor magt, måtte bygge vor sikkerhed på FN's universelle garanti og begrænse vor militærordning til vort bidrag til verdensorganisationens styrker?

Sådan tegnede billedet sig vistnok for de fleste, og da især for Det radikale Venstre, fordi det ny lyssyn faldt så godt i tråd med dette partis traditionelle ideologi. Men det varede jo ikke længe, før kendsgerningerne begyndte at tale deres eget sprog. Allerede få måneder efter pagtens undertegnelse faldt atombomben over Japan. Den havde været holdt hemmelig for russerne og måtte hos dem naturligt fremkalde følelser af frygt, mistro og underlegenhed. Den kolde krig brød ud og underminerede derved den enighed mellem stormagterne, der var pagtens forudsætning. Hermed måtte enhver tanke om at virkeliggøre pagtens plan om en fælles stående hær til rådighed for Sikkerhedsrådet anses for skrinlagt. Besættelsen af Tjecoslovakiet i 1948 virkede på mange danske som et chok, der åbnede øjnene for forskellen mellem idé og virkelighed. Inden for de tre store partier (socialdemokraterne, Venstre og konservative) indså man i stigende grad nødvendigheden af at bygge vor sikkerhed på alliancer uden for FN, medens de radikale vedblev at holde ideernes fane højt og mene, at vor sikkerhed kunne bygges på retlige garantier og respekt for retfærdighed. Endnu i 1949 kunne Jørgen Jørgensen i Folketinget, vendt mod Atlantpagten, henvise til, at Danmark uden for denne ikke ville være overladt til sig selv, for

»endnu består da FN, og de store demokratiske magter har garanteret de små nationer fred og sikkerhed, og

med Sikkerhedsrådet som den institution, hvor lande, der føler sig truet, har ret til at indanke deres sag, må vi have grund til at vente, at udøvelse af vold mod et lille fredeligt folk vil drage konsekvenser efter sig.«

Tro og håb er skønne, men *sandheden* er størst, og den må accepteres, hvor ubehagelig den end er. Vi så hvorledes Rusland fastholdt sit jerngreb om satellitstaterne: Østtyskland 1953, Ungarn 1956, Czekoslovakiet 1968, uden at der kom andet end ord fra FN og Vestens stormagter (og anderledes kunne det ikke være). Vi ved, at hvis Israel, skabt af FN, havde bygget sin sikkerhed på FN, eksisterede det ikke i dag.

Året efter at planerne om et nordisk forsvarsforbund (som de radikale kunne acceptere) var strandede, og NATO (som de radikale ikke ville være med til) var skabt, skete der noget, som for en tid blæste nyt liv i troen på FN som fredens opretholder. Det var Korea-aktionen, der fik folk til at tro, at nu var det blevet alvor med FN som våbenførende ordensmagt. Men det var en illusion. Aktionen var De forenede Staters krig til imødegåelse af et kommunistisk forsøg på at forrykke magtbalancen i Det fjerne Østen. Indsatsen blev for 95 pct. båret af USA. Og når det lykkedes at omsvøbe den med FN's velsignelse i form af nogle resolutioner i Sikkerhedsrådet, skyldtes det udelukkende en teknisk bommert fra Sovjetunionens side, som ikke vil gentage sig: Sovjet havde i protest mod FN's holdning til Kommunistkina boykottet Sikkerhedsrådet og var altså ikke i stand til med sit veto at forhindre resolutionerne.

Senere hen har FN's fredsbevarende aktioner i Gaza, Congo og på Cypern vist, at det i visse konfliktsituationer er muligt for FN, når stormagterne er enige, at etablere et ordenspoliti, der måske kan forhindre ilden i at bryde ud i lys lue. Men man må bestemt ikke forveksle disse beskeden ordensstyrker, rekrutteret af de små magter, med den oprindeligt påtænkte FN-hær. Og man skal heller ikke for-

vente, at disse forsøg blot er de første spirer til noget mere betydningsfuldt. Man bør huske at Congo-aktionen udviklede sig til et militært eventyr, der let kunne have udviklet sig til en katastrofe, at Gaza-styrkerne måtte hjemkaldes det øjeblik, da Nasser troede, at nu var tiden inde til at gøre det af med Israel, og at østmagternes protest mod sådanne aktioners lovlighed efter pagten i 1965 førte FN ud i en krise på spørgsmålet om, hvem der hæftede for udgifterne til dem, en strid, der førte videre til krav om østmagternes udelukkelse fra Generalforsamlingen og derved bragte hele organisationens eksistens i alvorlig fare. Trods en lang række anstrengelser er det endnu ikke lykkedes at finde frem til en ordning vedrørende fremgangsmåde og finansiering af kommende fredsbevarende aktioner. Det er derfor klogt ikke at stemme forventningerne for højt.

I vore dage er der næppe mange, der fortsat nærer illusioner om FN som fredens håndhæver i medfør af respekt for de retsprincipper, der er nedlagt i pagten. Folk må efterhånden have lært at indse, at håbet om, at organisationen skulle kunne spille en sådan rolle er uforeneligt med det storpolitiske livs fundamentale love og kendsgerninger. Det vil aldrig være retlige hensyn, der er afgørende for en stormagts handlinger, når vitale interesser står på spil. Bag det ideologiske tågeslør, der skal putte folk blår i øjnene, og derfor selv er et effektivt kampmiddel, står de rene magtpolitiske kendsgerninger og kræfter, der ikke kender til at rødme. Freden i verden beror ikke på ord og aftaler, men på, at magtbalancen mellem de to (snart tre) supermagter kan tilpasses så ligevægtigt, at ingen af parterne fristes til at forsøge at forskyde den til egen fordel – sådan som det skete først i Korea, senere i Vietnam. I første tilfælde bakkede den europæisk-liberale verden så godt som enstemmigt op om USA (indtil den 38. breddegrad blev overskredet), i det andet tilfælde har opinionen lige så ensrettet fordømt Amerika moralsk. Hvad er forskellen på Korea og Vietnam? I 1950 følte vi, så det dirrede i hver nerve, at vor

eksistens stod på spil, hvis USA ikke var i stand til at dæmme op mod det kommunistiske forsøg på balanceforskydning. I dag har NATO bevirket en stabilisering af den europæiske front. Og derfor er vi tilbøjelige til at glemme, hvad der stadig er den fundamentale sandhed som grundlag for dansk sikkerhedspolitik:

Uden USA's militærmagt i ryggen ville Danmark i løbet af kort tid direkte eller indirekte være underlagt Sovjetunionen med samme status som de øvrige vasalstater.

Der er dem, der gerne imødeser en sådan udvikling. Og det er da helt forståeligt, at de benytter ethvert middel til at angribe USA og underminere dets moralske position i opinionen, især ved ustandselige angreb på og demonstrationer mod Amerikas politik i Sydøstasien. Men for dem af os, der ikke imødeser en sådan udvikling med glæde, og som med rædsel tænker på czekernes skæbne, er det utilgivelig dårskab, forledt af massemediernes og massesuggestionens ensrettende kraft, at slutte op om dette hylekor.

Hvis det er rigtigt, som jeg sagde før, at der i dag næppe er mange, der nærer illusioner om FN som *aktuel* fredsbevarende magt i verden, så gælder det samme ikke, når blikket fortoner sig ud i fremtiden. Her er stadig plads for ønsketænkning ad modum *Een Verden*, fordi de blokerende kendsgerninger er mindre håndgribelige. Der er da stadig også dem, der fabler om FN som det første skridt mod en verdensregering, som de lover skal være en virkelighed inden 1975! (*De Forenede Nationer, Fred og Fremskridt*, s. 259). Snart slår klokken, og jeg modtager gerne væddemål.

Det er den gamle tanke om verdensfred ad rettens vej, man ikke kan slippe. Når vi har kunnet etablere et statsligt samfund, hvor konflikter (for det meste) udlignes ad rettens vej, og ikke ad den voldelige magts, hvorfor skulle så ikke det samme kunne lade sig gøre i det internationale samfund? Altså lad os oprette en verdensregering!

Man overser, at ret aldrig har eksisteret som blot idé,

men altid som et modstykke af fysisk magt, vold. Det er vildledende at tale om ret og magt som to modsatte, af hinanden uafhængige ting. De er to sider af samme sag. Retten er ingenting, hvis ikke den håndhæves med fysisk magt, vold. Når et fredeligt statssamfund overhovedet er muligt, skyldes det to fundamentale kendsgerninger:

1) at voldsmidlerne og retten til at benytte dem er monopoliseret på statens hænder (hær, politi, retsfuldbyrdende myndigheder), medens omvendt borgerne er afvæbnede og ikke har ret til voldsanvendelse, og

2) at samfundets medlemmer i det store og hele besjæles af en sådan samfølelse og vilje til fællesskab, at de er villige til at acceptere fællesorganernes afgørelser som »lovlige« og bevare loyaliteten over for staten, selv om afgørelserne går egne interesser og ideer imod.

Men disse to forhold genfindes ikke i det internationale samfund. Staterne er ikke afvæbnede, volden ikke monopoliseret i hænderne på overstatslige organer, og der findes ikke en fællesskabsfølelse, der binder stærkere end det, der adskiller. Og før disse ting er skabt har det simpelt hen *ingen mening* at tale om en verdensstat eller en verdensregering, for de er simpelt hen afgørende for det, vi *mener* med at tale om en stat og en regering.

I de 25 år, der er gået siden FN's grundlæggelse, er der foregået en fantastisk udvikling, som selv de mest fremsynede dengang ikke forudså ville ske i det tempo. Jeg tænker på kolonisystemets afvikling, der har medført en voldsom vækst af medlemsantallet. De oprindelige 50 medlemsstater er blevet til 126, og tallet vil vedblive at vokse. Tilgangen skyldes i alt væsentligt de frigjorte tidligere koloniområder, U-landene, der nu udgør over halvdelen af medlemstaben. Det paradoksale er, at medens verden i teknisk og økonomisk henseende i stedse højere grad bliver én verden, splittes den politisk op i stigende antal selvstændige enheder, mange af disse uden alle forudsætninger for eget styre. Man er efter min mening kommet ud i en karikatur,

når verdens brændende politiske problemer skal drøftes i den generalforsamling, hvor over halvdelen af medlemsstaterne er mindre end Danmark, og mere end 10 pct. er mindre end en enkelt kommune i Danmark. Mon bunden er nået med Maldiverne, der har 106.000 indbyggere og et areal på 298 km²? Rekorden vil i hvert fald blive slået, hvis Nawru, der er anerkendt som suveræn stat, bliver medlem. Den tæller 4.000 indbyggere.

Kan det undre, at forhandlingerne i en sådan forsamling mere præges af lidenskab og ideologiske fraser end af politisk visdom?

Den koloniale frigørelse måtte naturligvis komme. Rationelt måtte det have været FN's opgave at lede denne udvikling med lempe, sådan at selvstændighed og modenhed dertil fulgtes ad. I stedet for har FN ligget under for den antikolonialistiske propaganda og pustet til de nationale lidenskaber og dermed lagt grundlaget for alle de ulykker og konflikter, der er forbundet med for tidlig forløsning.

Der bliver ikke plads til i denne oversigt at gå ind på FN's største aktiv på kreditsiden: Det storslåede internationale samarbejde til fremme af velfærd, der er organiseret gennem FN i samarbejde med en lang række tilknyttede særlige organisationer. Det drejer sig om samarbejde til løsning af økonomiske, sociale, humanitære og kulturelle anliggender, herunder også hjælp til for tidligt fødte og andre underudviklede lande. Det er på dette *funktionelle* område der er gjort, og fortsat kan gøres, en indsats, der i det lange løb kan bane vej for den solidaritet og integration, gennem hvilke man måske i en fremtidsvision kan skimte verdensfreden.

(Berlingske Tidendes kronik, 13. maj 1970)

MISBRUG AF FN's PAGT

Kampen mod Ian Smiths styre i Sydrhodesia er som bekendt kulmineret i, at FN har dekretet almindelig økonomisk boykot af landet. Den 16. december 1966 vedtog Sikkerhedsrådet en resolution hvori det som en pligt pålægges alle medlemsstater at iværksætte en boykot, der går ud på at lamme al eksport fra Sydrhodesia af varer, der betyder noget i dette lands handelsomsætning; og desuden at forhindre landets forsyning med en række vigtige varer, især olie og olieprodukter. Hermed er FN's sanktionsmaskineri for første gang bragt i anvendelse, og man må i spænding afvente aktionens udfald.

Tidligere erfaringer har ikke været opmuntrende. Jeg tænker på det forsøg, der i 1935 blev gjort af Folkeforbundet på med økonomiske sanktioner at imødegå Italiens overfald på Æthiopien. Det mislykkedes. Men situationen lå rigtignok også anderledes dengang end i dag. Blokaden blev på grund af krydsende politiske og handelsmæssige interesser kun gennemført halvhjertet og mere som en demonstration end som udtryk for en fast vilje til at tvinge Italien i knæ. Den omfattede således ikke olie og olieprodukter, der var af livsvigtig betydning for Italien, og Suezkanalen blev ikke spærret. Denne gang ser det ud til at skulle blive alvor. Ingen stormagt har udtalt sig imod aktionen. Boykottens omfang er således bestemt, at styret dernede utvivlsomt må bryde sammen, dersom resolutionen efterleves effektivt. Det er her problemet ligger, for vi ved jo alle, at der er enkelte stater, der sympatiserer med Ian

Smihts hvide styre og er villige til at bryde blokaden. Spørgsmålet er, hvilke pressions eller regulære tvangsmidler, der kan tænkes bragt i anvendelse mod dem.

Som medlem af FN er også Danmark forpligtet til at gennemføre Sikkerhedsrådets sanktionsbeslutninger lovligt vedtaget i henhold til pagten. Da regeringen jo ikke uden videre kan annullere kontrakter og forbyde danske borgere at foretage ellers lovlige handelstransaktioner, vil det i vidt omfang være nødvendigt at skaffe særlig lovhjemmel til gennemførelse af sanktionsforanstaltningerne. Nu har regeringen ment, at det kan være besværligt i hvert enkelt tilfælde at skulle gå til Folketinget og søge lovhjemmel for sanktioner just i den foreliggende sag. Minister Hans Sølvhøj har derfor den 17. januar 1967 i Folketinget fremsat forslag til en lov der ganske enkelt giver regeringen bemyndigelse til efter forhandling med Det udenrigspolitiske Nævn at træffe sådanne forholdsregler, som Danmark i medfør af FN's pakt er forpligtet at iværksætte til gennemførelse af beslutninger, der er truffet af Sikkerhedsrådet i overensstemmelse med art. 41, jfr. art. 39 i pagtens kapitel VII.

Som man vil se af de citerede ord er bemyndigelsen naturligt nok gjort betinget af, at sanktionsbeslutningen på lovlig måde er truffet i overensstemmelse med pagtens bestemmelser.

Når jeg nu rejser det spørgsmål om Sydrhodesia-resolutionen af 16. december 1966 opfylder denne betingelse, eller må stemples som et overgreb ved misbrug af pagten, er det ikke, fordi jeg vil anfægte den danske linie i denne sag. Hvad enten resolutionen er lovlig eller ulovlig, kan der sikkert anføres gode politiske grunde for, at vi må følge trop. Mit motiv er ønsket om gennem dette eksempel at vise, i hvilken grad FN er blevet et instrument for U-landenes pressionspolitik, og hvor langt man er kommet i retning af en politisk forvreden fortolkning af pagten. Desuden vil jeg gøre gældende, at spørgsmålene om en given resolutions lovlighed og dens bestemmelsers rækkevidde kan frembyde

sådanne tvivl, at det må forekomme betænkeligt, at Folketinget gennem en *carte blanche*-bemyndigelse fraskriver sig adgang til i hvert enkelt tilfælde at kontrollere sanktionspolitikens gennemførelse her i landet.

Det er naturligvis ikke helt let i en kronik at redegøre for pagtens tekst og dens fortolkning. Alligevel er problemerne så forholdsvis enkle, at jeg tror, at enhver, der uheldet vil læse de afgørende bestemmelser i pagten, vil forstå mine synspunkter.

Sikkerhedsrådets beføjelser til håndhævelse af fred og sikkerhed er fordelt på to kapitler, kapitel VI og kapitel VII, hvis bestemmelse finder anvendelse under hver sine forudsætninger. Kapitel VI handler om fredelig bilæggelse af tvistigheder. Det giver kun Sikkerhedsrådet sparsomme beføjelser, men disse kan til gengæld anvendes under omfattende betingelser, nemlig

at der foreligger en tvist, hvis fortsættelse kan antages at ville bringe opretholdelsen af mellemfolkelig fred og sikkerhed i fare (art. 33).

Efter kapitel VII er rådets beføjelser langt videregående. Det er her hjemmelen findes til at træffe bindende beslutninger om økonomiske og militære tvangsforanstaltninger. Det naturlige modstykke hertil er, at de betingelser, hvorunder disse beføjelser kan bringes i anvendelse, er snævrere. Det er ikke nok, at der foreligger en tvist, der kan bringe freden i fare. Forudsætningen for at bringe de radikale midler i anvendelse er, at situationen har tilspidset sig således, at det er kommet til krig, eller at der i hvert fald foreligger en trussel om, at freden vil blive brudt. Dette udtrykkes i pagten ved at sige, at betingelsen for at bringe det alvorlige kapitel VII i anvendelse er

at der foreligger en trussel mod freden, et fredsbrud eller en angrebshandling (art. 39).

Nu beder jeg læseren mærke sig de to kursiverede betingelses-formler og overveje, hvilken af disse der mest tvangsfrit dækker den foreliggende konflikt om Sydrhodesia.

Efter min mening er det den første. Der foreligger unægtelig her en tvist, der hvis den får lov til at fortsætte, kan bringe freden i fare. Men det kan ikke siges, at situationen har tilspidset sig i en akut »trussel mod freden« som nævnt i art. 39. Der er faktisk ingen, der frygter, at vi står umiddelbart foran udbruddet af en krig. Hvis man strækker udtrykket så vidt, at det dækker den foreliggende situation, kan enhver tvist af den art som omtalt i art. 33 siges at være en trussel mod freden, og forskellen mellem de to kapitler vil dermed være ophævet.

Dersom man ikke skulle være enig med mig i, at betingelserne for at anvende kapitel VII ikke er til stede, kan der anføres en anden betragtning til støtte for det synspunkt, at resolutionen er ulovlig, nemlig at sanktionerne til opretholdelse af freden har gal adressat.

Selv om det ikke er sagt udtrykkeligt i pagten, er det naturligt at antage, at tvangsmidlerne skal bringes i anvendelse mod den, der har grebet til våben eller dog truer med at bryde freden, og det er da også den almindelige opfattelse. Men i den foreliggende situation er forholdet det, at det ikke er Sydrhodesia, men dets fjender, der højlydt har tilkendegivet villigheden til, om de havde magt som agt, at gribe til våben. Det kan godt nok være at forholdene i Sydrhodesia er *anledning* til striden, men *truslen* hidrører fra de andre. Det er en gammel erfaring, at det undertiden er den letteste vej til en løsning at rette smed for bager – og det er det, man gør. Lad os sige, at der på en arbejdsplads opstår uroligheder som følge af racemæssige fordomme blandt de beskæftigede mod en neger blandt dem. Den letteste måde at klare denne situation på er sikkert at afskedige negeren. Men det er ikke den retfærdigste.

Lad os være ærlige: Den boykot, der er vedtaget i Sikkerhedsrådet, er ikke en foranstaltning til afværgelse af en truende krig. Det er simpelthen et middel til bekæmpelse af et politisk regime, der er forhadet af de andre afrikanske

stater, og som England har følt sig forpligtet til at bekæmpe. Jeg skal ikke forsvare dette regime. Det er ikke det, der er spørgsmålet om her. Sagen er, at hvad man end vil mene herom, så falder det uden for de Forenede Nationers formål med tvangsmidler at bekæmpe det indre styre i et samfund, ganske uanset om dette er i strid med de principper, som organisationen bekender sig til. Der er jo desværre en del andre stater i verden, om hvilke det må siges, at styret ikke harmonerer med principperne om demokrati og menneskerettigheder. Men ingen har før fundet på den tanke, at det skulle være de Forenede Nationers opgave med tvangsmidler efter kapitel VII at bringe sådanne stater ind på dydens vej.

(Efter at dette var skrevet, har jeg fundet lignende synspunkter udtrykt af den amerikanske kommentator, Joseph Wood Krutch, i *Commentary*.

Han skriver:

»Efter at have vist sin manglende evne til at gribe an med sådanne virkelige trusler mod freden som Berlin-krisen, Suez, Budapest og Vietnam, har FN nu kastet sig over Rhodesia for at straffe det som en »trussel mod freden«. Medens bomber falder og folk dør i Vietnam, medens millioner lider af underernæring, – medens ukontrolleret befolkningsekspllosion afføder elendighed, bitterhed og måske fremtidig aggression, har FN besluttet, at den virkelige trussel mod verdensfreden er en regering i Salisbury, som ikke længere vil modtage instrukser fra London. Med den art af ironi, der er blevet FN's særkende, prøver netop de nationer, som roser sig selv af deres antikolonialisme, at straffe Rhodesia, fordi det nægter at opføres sig som en koloni.

Før vi støtter sådanne aktioner, vil vi gøre ret i at spørge, om ikke de ville være en større trussel mod freden end den politik, de tilsigter at straffe. Og så skulle vi måske også spørge os selv, om vi ville være villige til at tolerere en sådan intervention i vore egne indre affærer«.)

Men, må man spørge, hvorledes har dette kunnet gå til? Det er jo dog Sikkerhedsrådet, der har vedtaget resolutionen; og selv om det er de underudviklede lande, der dominerer generalforsamlingen, så er det stormagterne, der har det afgørende ord i Sikkerhedsrådet.

Svaret hænger sammen med Englands mærkelige stilling i denne sag. Oprindelig, og især under stormfulde debatter i generalforsamlingen i 1962, indtog England det klare og realistiske standpunkt, at Sydrhodesia siden 1923 er et selvstyrende samfund, hvad dets indre anliggender angår, som England ikke kan være ansvarlig for. Pagten kræver, at koloniale områder skal udvikles til selvstyre eller selvstændighed, og dette krav er for Sydrhodesias vedkommende opfyldt, uanset om dette selvstyre er af mere eller mindre demokratisk natur. I overensstemmelse hermed bestred Sir Patrick Dean, den britiske repræsentant, på det 1120. møde i generalforsamlingen, at de Forenede Nationer ifølge pagten skulle have nogen ret til at blande sig i Sydrhodesias forhold.

Desværre forlod England under pres af den afrikanske nationalismes propaganda dette realistiske standpunkt og påtog sig ansvaret for en forfatningsudvikling uden race-diskrimination. England nægtede derfor at bryde de formelle bånd, der bandt Sydrhodesia til den britiske krone og blev herved ført ind i den fiktionspolitik, at Ian Smiths regering er en oprørsregering.

Det er altid farligt at føre fiktionspolitik. Og det er ganske særlig farligt, når det indebærer, at en stat sætter sin autoritet og sit ansvar ind for en sag, som den ikke har agt og magt til at gennemtvinge. I dette tilfælde var det klart, og har utvetydigt været tilkendegivet fra engelsk side, at der ikke kunne være tale om at sætte våbenmagt ind for at knuse »oprøret«.

Resultatet blev, og måtte blive, en fiasko for den engelske politik. Hvad skulle man gøre, når alle forhandlinger viste sig resultatløse? Man gav bolden videre til FN – den

organisation hvis ret til at blande sig i Sydrhodesias forhold man få år i forvejen energisk havde bestridt. Så forvrøvlet kan en politik blive, der ikke har rod i virkeligheden.

Men for FN var bolden naturligvis *gefundenes Fressen*. Der var ingen i Sikkerhedsrådet, der havde interesse i at modsætte sig Englands ønske om, at organisationen skulle rage kastanjerne ud af ilden. Den afrikanske nationalisme havde fri bane og let spil. Resultatet blev, som vi har set, at man misbrugte de bestemmelser i pagten, der tager sigte på at møde den stat, der truer med at begynde krig til at bekæmpe et styre forhadet af den afrikanske nationalisme.

Sagen har et videre perspektiv. Den demonstrerer en udvikling i international politik, der er foregået i den sidste menneskealder, og som må forekomme forbavsende målt med tidligere tiders alen. Det er den langt større rolle propagandaen og den offentlige mening er kommet til at spille i sammenligning med fysiske magtmidler end det var tilfældet tidligere. Dette hænger formentlig sammen med, at det er blevet så farligt og så fordømmeligt at gribe til sædvanlige militære midler. Når man ikke tør bringe de fysiske våben i anvendelse, kommer de ideologiske til at betyde så meget desto mere.

Den antikolonialistiske propaganda har vist sig at være et mægtigt våben. Den har ved at appellere til kolonimagternes egne idealer om humanisme, demokrati og selvbestemmelse dræbt den tro på den hvide mands overlegenhed, kald og byrde, der var en realitet for Kipling og hans tid. Ingen propaganda er stærkere end den, der er i stand til at undergrave modstanderens egen tro på sin sags retfærdighed.

Men den politiske indflydelse der udgår fra U-landene forklares ikke blot herved. Den udspringer også af magtpolitiske motiver af mere ordinær karakter. »Vind venner!« er en maksime, der i lige så høj grad gælder for den internationale politiker som for den fremadstræbende matador. Den der er svag i dag kan blive stærk imorgen. Det gælder

derfor om i tide at konsolidere sine venskabelige forbindelser og indflydelsessfærer.

Det var den kompakte afrikanske opinion, der bevægede England til at lægge sin politik om. Det er et spørgsmål, om den har vundet noget derved. I FN har England tilsyneladende kun høstet utak, fordi det har modsat sig kravet om at anvende våbenmagt mod Sydrhodesia. Det kan være, det havde været klogere at stå fast på det oprindelige standpunkt og lade hånt om opinionen – sådan som Sovjetunionen gjorde det, da den i 1956 slog den ungarske opstand ned i suveræn foragt for FN's resolutioner og verdensopinionens fordømmelse. Så må en og hver selv finde ud af, hvilken vægt han vil tillægge klogskab i konflikt med moral.

(Politikens kronik, 22. maj 1967)

SKAL DANMARK FORBYDE KRIGSPROPAGANDA?

På den næstsidste dag Folketinget var samlet inden sommerferien (dvs. den 3. juni), fandt der en lille happening sted, der er egnet til at vække opmærksomhed om visse problemer af almen rækkevidde.

Den 7. oktober 1970 havde justitsministeren fremsat forslag til lov om ændring af borgerlig straffelov. Herefter skulle der i loven indføres en bestemmelse om straf af bøde, hæfte eller under skærpende omstændigheder fængsel indtil to år for »den, der driver propaganda for at ophidse til angrebskrig«. I de ledsagende bemærkninger forklarede ministeren, at en sådan straffebestemmelse var påkrævet, om Danmark skulle kunne ratificere den af de Forenede Nationer vedtagne menneskerettighedskonvention angående borgerlige og politiske rettigheder. Det hedder nemlig i dennes art. 20, stk. 1, kort og godt: »Al propaganda for krig skal være forbudt ved lov.«

Nu er det imidlertid klart, at denne velklingende sætning, som så mange andre af de Forenede Nationers fraser, ikke kan mene, hvad den siger. Som ministeren gør opmærksom på, har en stat dog efter pagten ret til at *forsvare* sig, og derfor blev forslaget begrænset til at angå propaganda for *angrebskrig*.

Hvorfor mon ikke konventionen selv har udtrykt sig på denne måde? Måske fordi det efter årelange forgæves forsøg er blevet klart, at det er en umulig opgave at give en objektiv definition af, hvad der kendetegner en angrebskrig til forskel for en forsvarskrig. Sondringen beror til syvende og

sidst på en subjektiv moralsk vurdering, og hver af parterne vil, for det meste sikkert i god tro, hævde, at det er den anden, der er angriberen. Tænk f.eks. på Israel og de arabiske stater.

Man kan roligt gå ud fra, at der (i vore dage da denne ideologi er almindeligt accepteret) aldrig er nogen, der vil drive propaganda for *angrebskrig*. Den foreslåede bestemmelse er derfor en af disse hule floskler, der kun er egnet til at undergrave respekten for straffeloven.

Men hvad værre er: den er også farlig. Måske ikke her i landet, hvor det er utænkeligt, at regeringen skulle forsøge at bruge den til knægtelse af ytringsfriheden, og at domstolene skulle gå med til sligt. Men *principielt*: det er bestemmelser af den slags, forbud mod krigspropaganda, forbud mod bagvaskelse af nationen, forbud mod kontrarevolutionær og anden undergravende propaganda, der overalt i diktaturstaterne er det legale instrument, hvormed man knægter ytringsfriheden og anbringer de modige, der ikke vil bøje sig, i slavelejre og sindssygehospitaller.

Vi, der ikke drømmer om sådanne misbrug, bør ikke ved i vor lovgivning at optage bestemmelser af denne art give dem et skær af velanstændighed.

Synspunkter som dem, jeg her har fremsat, kunne ikke være ukendte for regering og Folketing, for de havde været fremme også under drøftelserne i de Forenede Nationer af den pågældende artikel, *og de nordiske lande havde i overensstemmelse hermed stemt mod bestemmelsen*.

Det er lærerigt at se, hvorledes artiklen (der dengang hed artikel 26) blev til. I dens oprindelige formulering gik den mere alment ud på, at ophidselse til vold og had skulle forbydes. Og medens USA gik imod denne bestemmelse, fordi den kunne opmuntre de totalitære stater til at begrænse ytrings- og pressefriheden, hævdede Sovjetunionens delegerede, at den var alt for vag og burde udvides til at omfatte et kategorisk forbud mod krigspropaganda. Og det blev altså resultatet.

Artiklen blev vedtaget med 52 stemmer mod 19, med 12 der undlod at stemme – og blandt dem der stemte imod, var som sagt de nordiske lande.

Alligevel så det ud til, at det folketingsudvalg, der behandlede lovforslaget, var villigt til at sluge kamelen. Men så indtraf den 3. juni meddelelse fra Oslo om, at det norske Odelsting havde forkastet den norske regerings tilsvarende forslag. Og det gav anledning til, at det danske folketingsudvalg nu fik betænkeligheder og mente, at det nok var bedre nærmere at overveje sagen: forslaget var dermed droppet.

Men hvad skal der så ske? Folketinget har nemlig ligefuldt dagen efter meddelt sit samtykke til, at regeringen ratificerer menneskerettighedskonventionerne. Herved bliver disse juridisk bindende for Danmark, altså også den art. 20 der gør det til en pligt for os at indføre straffebud mod krigspropaganda. Vedtages en sådan bestemmelse ikke, gør Danmark sig skyldig i åbenbart brud på sine internationale forpligtelser.

Jeg kan kun tænke mig to løsninger af denne konflikt. Regeringen kan ratificere konventionen, men tage forbehold med hensyn til art. 20.

Ganske vist indeholder konventionen ingen regler om adgangen til at tage forbehold. Men efter almindelig folkeret må det, når konventionen tier herom, antages, at forbehold kan tages.

Nu kan det jo nok for en overfladisk betragtning se noget besynderligt ud, om vi tager forbehold overfor et forbud mod krigspropaganda, og sker det, skal det nok også blive udnyttet propagandamæssigt imod os. Men det kan vi vist tage os roligt. Der er næppe nogen, der vil mistænke os for at ville holde en dør åben for at kunne føre angrebskrig.

Den anden løsning er simpelt hen at lade være at ratificere konventionen. Det ville efter min mening ikke være nogen større ulykke. Konventionen blev vedtaget i 1966 og træder i kraft når den er blevet ratificeret af 35 stater. Til

dato er den blevet ratificeret af otte stater. Det er ikke utænkeligt, at den aldrig bliver til virkelighed.*

Når jeg siger at jeg i så fald ville græde tørre tårer, er det fordi jeg ikke tror, at den, selv om den træder i kraft, vil komme til at betyde noget nævneværdigt til beskyttelse af menneskerettighederne. Hvor ville det være storartet, om der virkelig eksisterede en effektiv konvention herom, der kunne påberåbes af russiske, czekiske, ungarske, græske borgere og kunne føre til, at deres stat af en international domstol blev dømt for krænkelsen med pligt til at oprette skaden – således som europæiske borgere i vidt omfang kan det efter Den europæiske Menneskerettighedskonvention med tilhørende kommission og domstol i Strasbourg.

Her kan det enkelte menneske, der mener sig krænkede, klage, få bistand til at føre sin sag, få alle kendsgerninger indgående undersøgt og måske til slut få dom over staten og oprejsning for lidt skade. Se det er realiteter – og jeg har følt det som en reel og betydningsfuld opgave i en stor sags tjeneste at have været medlem af den europæiske domstol for menneskerettigheder.

Men om noget tilsvarende er der ikke tale i de Forenede Nationers menneskerettighedskonvention. Det siger sig selv, at Rusland og de andre diktaturstater, hvor mennesker systematisk holdes i ave af det hemmelige politis terror, ikke et øjeblik kunne tænke sig at underkaste sig en sådan kontrol. Man må le højt ved den blotte tanke herom. Derfor har disse stater da også under tilblivelsen af konventionen i de Forenede Nationer sørget for at nedstemme alle forsøg på at etablere et virkeligt kontrolapparat. Resultatet er blevet den rene luft (på sin vis en sjælden vare!). Det eneste man forpligter sig til ved at ratificere konventionen er regelmæssigt at afgive *rapporter* om foranstaltninger truffet til opfyldelse af konventionen og gjorde fremskridt. Det er frivilligt, om man yderligere vil afgive erklæring i henhold til

*) Senere tilføjelse: Pr. 1. april 1974 var konventionen ratificeret af ca. 25 stater og følgelig ikke trådt i kraft.

art. 41, hvorved andre *stater* opnår ret til at klage til en kommission, der ingenting kan afgøre. Og ligeledes frivilligt, om man vil tiltræde en protokol, der giver *individer* adgang til at klage. Herved er det så viseligt indrettet, at konventionen vil blive virkningsløs der, hvor der virkelig er brug for den.

Afgørelsen af, hvilke af disse to veje der skal følges, ligger nu, i hvert fald formelt, i regeringens hånd. Folketinget har givet regeringen carte blanche-bemyndigelse til at ratificere. Regeringen kan benytte denne på en af tre måder:

- 1) til at ratificere uden forbehold,
- 2) til at ratificere med forbehold overfor art. 20, og
- 3) til at undlade at ratificere.

Af disse tre muligheder må vel den første anses for politisk udelukket, så længe Folketinget ikke ønsker at vedtage den fornødne ændring af straffeloven. Men formelt står det i regeringens magt at benytte den blanke bemyndigelse til forbeholdsløs ratifikation. Det rejser det spørgsmål, om Folketinget ikke burde komme ind på den praksis at gøre et ratifikationssamtykke betinget af, at der i forbindelse med ratifikationen tages sådanne forbehold, som Folketinget finder ønskelige. Tanken med samtykkereglen i grdl. § 19 er jo dog, at vel skal regeringen føre udenrigspolitikken, men under Folketingets kontrol og ledelse. Naturligvis kan Folketinget til enhver tid inden ratifikation er sket indhente det forsømte ved i en folketingsbeslutning at pålægge regeringen at tage visse forbehold. Men det er dog enklere på forhånd at gøre samtykket betinget heraf.

Valget må altså stå mellem den anden og den tredje af de nævnte muligheder. Af disse er den tredje vel næppe meget sandsynlig. Selvom Folketinget blot har meddelt sit samtykke til ratifikation, og ikke gjort det til en pligt for regeringen at ratificere, er der vel ikke tvivl om, at Folketingets mening er, at disse konventioner bør ratificeres.

Man må derfor tro, at resultatet bliver, at Danmark rati-

ficerer konventionen, men med forbehold overfor art. 20.*

Denne i sig selv lille sag har et videre perspektiv.

De fleste ledende danske politikere er ikke yngre, end at de har oplevet de Forenede Nationers tilblivelse og den løftelse i sindet, der fulgte hermed. Man så hen til de Forenede Nationer som den fredsbevarende autoritet i en ny verden, og specielt til generalforsamlingen som det autoritative udtryk for verdensopinionen og verdenssamvittigheden.

Måske har nogle, som f.eks. Danmarks FN-veteran, Hermod Lannung, bevaret denne tro og respekt, men hos de fleste af os andre er den gået tabt udsat for erfaringernes illusionsdræbende kendsgerninger. Efter at generalforsamlingen er blevet oversvømmet af lilleputstater, underudviklede, afhængige og magtesløse hjemme, men så meget desto ivrigere efter at ordne verdensanliggender, har generalforsamlingen tabt al ret til at gælde som udtryk for en verdensopinion. Den er blevet hjemstedet for en såkaldt »antikolonialistisk« og »antiimperialistisk« propaganda, og det vil i virkeligheden sige en anti-vestlig propaganda, i hvilken de kommunistiske stater med kløgt udnytter U-landenes had til de gamle kolonimagter.

Der er derfor ingen grund til at tage generalforsamlings-resolutioner og -konventioner for ophøjede udtryk for en verdensopinion som også Danmark må acceptere. Selv i de ophøjede menneskerettighedskonventioner skinner ensidig politisk ideologi igennem. Man skulle vel tro, at menneskerettigheder gælder til fordel for alle. Men i den økonomisk-socialle konventions artikel 2, 3. stk., siges det, at udviklingslandene selv kan afgøre, i hvilken udstrækning de i forholdet til udlændinge vil garantere dem de i konventionen anerkendte økonomiske rettigheder, altså en helt åben, kynisk og skamløs diskrimination mod udlændinge i U-lande.

Et andet eksempel. I begge konventioners artikel 1 havde U-landene allerede på et tidligt stadium fået gennemtvunget optagelse af en bestemmelse om ret for alle folk til national

*) Senere tilføjelse: Dette blev faktisk også resultatet.

selvbestemmelse – skønt sådan ret jo ikke er nogen ret for individet og derfor ikke hører hjemme i denne sammenhæng. Hermed blev i artiklernes andet stykke kædet sammen det ømtålelige spørgsmål om »suveræniteten« over naturlige rigdomme og ressourcer. Det udtaltes, som et kompromis efter langvarige drøftelser, at alle folk frit kan disponere over deres naturgivne rigdomme og ressourcer *uden derved at gøre indgreb i forpligtelser der udspringer af internationalt økonomisk samarbejde baseret på gensidig fordel, og af folkeretten.*

De fremhævede ord er vage, men udtryk for den rets-tanke, at der også er hensyn at tage til indgåede forpligtelser og almindelig folkeret. Det er nu besynderligt, at man i samme konvention i en senere artikel (25) træffer en bestemmelse om, at intet i denne konvention – altså ej heller artikel 1, stk. 2 – må fortolkes som en indskrænkning i alle folks naturlige ret til fuld og fri nydelse af deres naturgivne rigdomskilder og ressourcer. Punktum! Hermed var altså den henvisning til aftaler og folkeret der fandtes i artikel 1, stk. 2, strøget. I sidste runde havde U-landene benyttet sig af deres stemmeflertal og det almindelige ønske om at komme til vejs ende til at gennemtvinge denne bestemmelse.

Lad denne lille sag om krigspropagandaforbudet være os en advarsel og lære. Lad os ikke rende over ende af resolutioner og konventioner vedtaget af de Forenede Nationers generalforsamling. Lad os se dem an og ikke glemme, at de ofte er udtryk for en ensidig anti-vestlig ideologi og propaganda. Sagen er vel til syvende og sidst den, at visse noble instinkter og idealer i os selv kan gøre os til bytte for en svingagtig propaganda og kynisk politisk udnyttelse heraf. Ord er så betagende. Hvem er ikke mod krigspropaganda? Det er så let at blive betaget. Det er vanskeligere at gennemskue den humbug, der skjuler ordenes virkelige mening.

(Berlingske Aften Weekend, 11.-12. juni 1971)

ISLANDS FORAGT FOR RETTEN

Respekt for mellemfolkelig ret og retsafgørelser er en idé der altid har haft varm tilslutning i de nordiske lande. Det er måske ikke noget at rose os for. Den der ikke råder over store magtmidler fristes ikke til at lade magt gå for ret, men snarere til at gøre en dyd af nødvendigheden. Men hvordan man end vil se på den sag, er det lige fuldt et faktum, at vi lever på en tradition, der har udviklet sig til et ærligt ønske om, at retten må herske og respekteres i internationale forhold på samme måde som den gør det i vore egne demokratiske retssamfund.

Der er naturligvis en grænse for, hvilke konflikter der kan ordnes ad rettens vej. Det kan ikke nytte at bringe politiske konflikter som krigen i Vietnam eller situationen i Mellemøsten ind for et forum af højlærde jurister. Men når det drejer sig om forhold, der er reguleret ved internationale traktater eller konventioner, og hvor uenigheden altså angår, hvad der på dette grundlag er ret, må afgørelse ved et upartisk, internationalt organ, en voldgiftsret eller en domstol, være på sin plads.

Da voldgiftstanken vandt frem i begyndelsen af dette århundrede var Danmark et af de lande, der gik i spidsen ved afslutning af en lang række voldgiftsaftaler med andre stater. Og da den internationale domstol blev skabt i 1920, og genoprettet i 1945 som et organ for de Forenede Nationer, var det en selvfølge at de nordiske lande anerkendte domstolens kompetence til at afgøre retstvister.

I begyndelsen af 30'erne opstod der strid mellem Danmark og Norge med hensyn til suveræniteten over visse områder i Østgrønland. Sagen blev indbragt for domstolen i Haag, der ved sin afgørelse i 1933 gav Danmark medhold og kendte den af Norge foretagne okkupation for ugyldig. Skønt afgørelsen var en skuffelse for Norge blev den – naturligvis – uden diskussion loyalt efterlevet.

På samme måde, men med modsat udfald set med danske øjne, da konflikten mellem Danmark og Holland på den ene side og Den tyske Forbundsrepublik på den anden side i 1967 blev indbragt for domstolen. Dommen, der blev afsagt i 1969, gik, som det vil huskes, Danmark imod. Men – naturligvis – var der ingen her i landet der noget øjeblik tænkte sig ikke at respektere afgørelsen.

Desværre kan det ikke siges at det eksempel, nordiske lande på denne måde har sat med hensyn til anerkendelse af domstolen, har vundet almindelig efterfølgelse. Af de Forenede Nationers ca. 130 medlemmer, har mindre end en tredjedel anerkendt domstolens domsmagt og mange har gjort det med forbehold der begrænser anerkendelsens effektivitet. Færre og færre sager bliver indbragt for domstolen og det er forekommet at den tabende part rent ud har nægtet at ville efterkomme afgørelsen.

Et sådant tilfælde der på baggrund af nordiske retstraditioner er egnet til at vække særlig opmærksomhed, er netop fornylig forekommet. Efter at domstolen ved kendelse af 17. august 1972 havde pålagt Island at iagttage visse *foreløbige forholdsregler* i den strid, der var opstået med Storbritannien og Vestyskland om det islandske fiskeriterritorium, meddelte Island dagen efter i en deklaration rettet til domstolen at man ikke kunne anerkende domstolens ret til at træffe sådan afgørelse, og at Island ikke ville betragte den som bindende, men i strid med kendelsen fortsat opretholde en 50-miles fiskerigrænse.

Det forekommer mig at dansk offentlighed hidtil kun har været sparsomt orienteret om, hvorledes det kunne

komme til, at Island på denne måde refuserede en kendelse afsagt af Den internationale Domstol. Og dette kan måske være grunden til, at der heller ikke synes at have manifesteret sig nogen opinion som reaktion på det islandske skridt. Der kan derfor være grund til at sige et par ord herom.

Islands tidligere ensidige udvidelse af sit søterritorium til 12 sømil gav omkring 1960 anledning til en konflikt med England, der imidlertid blev bilagt ved en noteveksling af 11. marts 1961. England gik, med visse modifikationer i en overgangsperiode, med til at anerkende 12 sømils-grænsen. Island erklærede, fortsat at ville arbejde for en yderligere udvidelse af fiskeriterritoriet, men *forpligtede sig til at sagen, hvis en sådan udvidelse skulle give anledning til tvist, af hver af parterne skulle kunne indbringes for Den internationale Domstol.* (Tilsvarende aftale blev indgået med Vesttyskland. Da tvisten med Tyskland juridisk har udviklet sig ganske som den med England, holder jeg mig i det følgende alene til denne).

Og sådan tvist opstod, da Island en halv snes år senere tilkendegav at man nu var sindet at udvide grænsen til 50 sømil. Island havde imidlertid øjensynligt ikke noget ønske om at få striden for domstolen. Den 24. februar 1972, meddelte man den engelske regering, at Island ikke længere anså sig for bundet af aftalen fra 1961, om indbringelse for domstolen, og at man derfor nu havde besluttet at gennemføre en udvidelse til 50 sømil, hvilket skete ved en anordning af 14. juli 1972 med virkning fra 1. september s. å.

Fra engelsk side stod man fast på aftalen fra 1961 og rettede den 14. juli 1972 henvendelse til domstolen for at få spørgsmålet om Islands ret til at udvide sit søterritorium som påtænkt påkendt. Da imidlertid Island meddelte, at man ikke ville give møde for domstolen og ved anordningen af 14. juli definitivt gennemførte udvidelsen på egen hånd, uanset sagens indbringelse for domstolen, rettede England den 19. juli en fornyet henvendelse til domstolen. Denne henvendelse var en begæring om, at domstolen i medfør af

statutterne art. 41 ville pålægge parterne at iagttage visse *foreløbige forholdsregler* til beskyttelse af deres rettigheder indtil sagens endelige afgørelse ved dom.

Meningen med reglen om domstolens adgang til at påbyde iagttagelse af sådanne, *foreløbige forholdsregler* er klar nok. Det vil ofte ikke være nok for en forurettet part at få dom for sin ret – engang ad åre. I mellemtiden vil den fortsatte retskrænkelse kunne medføre uoprettelige tab eller ganske tilintetgøre den forurettedes retskrav. Et *foreløbig* retsmiddel til forebyggelse heraf er derfor påkrævet. Vi kender det samme også i vor nationale ret. Hvis f.eks. en mand trues af retsstridig offentliggørelse af et smædeskrift mod ham vil han (mod sikkerhedsstillelse) kunne få nedlagt fagedforbud mod skriftets offentliggørelse. Først derefter finder den egentlige sag sted til afgørelse af spørgsmålet om skriftets lovlighed. Taber den der fik fagedforbud nedlagt, må han betale erstatning.

England begærede altså en sådan *foreløbig* kendelse til beskyttelse af sine rettigheder og det gik domstolen, uanset Islands protest, med til. Med *fjorten stemmer mod én* afsagde den den 17. august 1972 en kendelse, hvorved det blev pålagt Island, at afholde sig fra noget skridt til gennemførelse af den udvidede grænse over for engelske skibe, og samtidig pålagt England, at afholde sig fra at fiske mere end 170.000 metriske tons fisk årligt – svarende til gennemsnittet for de sidste fem år – inden for et nærmere bestemt område.

Det var denne kendelse, som Island dagen efter erklærede ikke at ville respektere. I denne erklæring udtrykker den islandske regering sin forbavselse over at domstolen har ment sig i stand til at afsige denne *foreløbige* kendelse uden først at have pådømt Islands principielle protest mod domstolens kompetence, altså dens ret til i det hele taget, at beskæftige sig med sagen. De bagved liggende retsspørgsmål, kan trænge til nogen belysning.

At Den internationale Domstols kompetence, bestrides af

den indklagede part, er et velkendt fænomen. Det sker i ca. halvdelen af alle sager. Denne kompetencedisput er noget for internationale domstole særegent. Medens enhver borger, hvad enten han vil det eller ej, er underkastet landets domstole, gælder det samme ikke for staterne i forhold til internationale domstole. Her kræves det, for at en stat er underkastet en domstol, at den på den ene eller anden måde, selv er gået ind derpå. Der kræves altså et særligt retsgrundlag, og det er dettes eksistens eller ikke-eksistens, der kan give anledning til indsigelse og tvist om kompetencen.

Når sådan indsigelse finder sted, må dette spørgsmål først afgøres, før afgørelse i selve sagen kan træffes. På den måde må der ofte træffes to (eller flere) afgørelser i samme sag, og den første af disse, altså afgørelsen af kompetencen, vil ofte være lige så indviklet og tage lige så lang tid som afgørelsen i hovedsagen. Man har eksempler på, at det har taget adskillige år at komme igennem kompetenceindsigelser og frem til hovedsagen.

At domstolen i alle tilfælde har kompetence til at afgøre, hvorvidt den har kompetence i hovedsagen, er en fast anerkendt folkeretlig regel, der også er udtrykkelig fastslået i Den internationale Domstols statut. Selv om altså Island bestrider domstolens ret til at behandle fiskeristriden med England, kan Island ikke bestride, at det er *domstolen selv, og ikke Island, der har ret til at afgøre om Islands indsigelse er berettiget*.

Det er nu let at forstå, at de foreløbige retsmidler efter art. 41 må kolliderer med adgangen til indsigelse mod kompetencen og særskilt procedure og domsafgørelse om denne side af sagen. Efter sagens natur må de foreløbige retsmidler bringes i anvendelse straks, og kan ikke afvente årelang procedure vedrørende kompetencen. På den anden side kan domstolen naturligvis heller ikke helt i blinde efterkomme enhver anmodning om en kendelse gående ud på at sådanne foreløbige forholdsregler pålægges en stat, der bestrider,

at domstolen overhovedet har ret til at beskæftige sig med sagen.

I dette dilemma er der næppe anden vej ud end den, domstolen i sådanne situationer har valgt: Uden til bunds at undersøge og påkende kompetencespørgsmålet, kræver man hvad man kalder et *prima facie* bevis for domstolens kompetence. Det vil sige, et bevis der umiddelbart, uden dybere granskning, må vække formodning for, at domstolen er kompetent. Et sådant bevis fandt domstolen i dette tilfælde i aftalen fra 1961, hvorefter Island forpligtede sig til, om fremtidig tvist skulle opstå, at lade sagen indbringe for domstolen. Heri ligger et klart og ubestrideligt retsgrundlag for domstolens ret til at beskæftige sig med sagen. At Island ved sin ensidige opsigelse af 24. februar 1972, skulle kunne bringe denne aftale til ophør netop som den får praktisk betydning, lyder på forhånd så urimeligt at 1961-aftalen stadig må afgive i hvert fald *prima facie* bevis for kompetencen.

Ved kendelsen har domstolen afgjort, at den på dette grundlag har kompetence til at anordne foreløbige forholdsregler efter art. 41, uanset, at den (endnu) ikke definitivt har pådømt spørgsmålet om kompetencen i hovedsagen. Som tidligere nævnt er det domstolen og ikke parten der afgør kompetencetvister. Island står overfor en retskendelse af Den internationale Domstol, der er gået landet imod, men hvis gyldighed ikke kan bestrides. Hvis en tabende part skulle kunne sætte *sin* retsopfattelse over *domstolens*, var jo enhver dom meningsløs. Islands vægring ved at efterkomme kendelsen, er en åbenbar foragt for retten og et slag i ansigtet på de retsidealer, vi plejer at bekende os til i Norden.

Forholdet mellem magt (afmagt) og ret (uret), har udviklet sig på en besynderlig måde. I det 19. århundrede, ville en strid som den foreliggende hurtigt være blevet løst ved magt. Den engelske flåde behøvede næppe at affyre noget skud, blot vise sig i farvandene, for – med rette eller urette

– at få Englands krav respekteret. Eller, er det måske rigtigere at sige, konflikten ville aldrig være tilspidset på den måde, fordi allerede bevidstheden om at Englands overlegne magt ville have afskåret fra en sådan udfordring.

Nu har en ny ideologi sat sig igennem i internationale forhold. Staterne har højtideligt afsvoret anvendelse af magt til fremme af deres nationale politik. Ganske særlig i forholdet mellem en stor og en lille stat, fordømmes magtanvendelse. Der ville nok rejse sig et ramaskrig, hvis Heath i dag ville ordne Island på den måde som Disraeli antagelig ville have gjort det godt 100 år tidligere.

Denne begrænsning af magtanvendelse i internationale relationer må hilses med glæde i samme omfang, som den betyder, at retten træder i magtens sted. Men det er jo desværre for det meste ikke tilfældet. Der er ikke nogen international myndighed med magt til at sikre, at domstolens afgørelser efterleves. Og da national magtanvendelse som sagt fordømmes, kan en lille stat som Island trygt spotte retten og le de store op i ansigtet. Hvis det før var magten, der dikterede retten, er det nu afmagten, der dikterer uretten.

Jeg vil gerne betone, at denne kronik alene handler om Islands forhold til domstolen. På intet punkt, er der taget stilling til, om landets krav på et 50-miles fiskeriterritorium er juridisk berettiget eller menneskeligt rimeligt.

(Weekendavisens kronik, 6. oktober 1972)

KOREA, VIETNAM OG ANTI-AMERIKANISMEN

Man kan undre sig over at folk i dag gennemgående reagerer helt anderledes på Vietnamkrigen end de i sin tid gjorde på Koreakrigen (1950-53). For de to situationer ligner jo i langt og meget hinanden. Korea var, ligesom Vietnam, ved en demarkationslinie foreløbigt skilt i to områder under henholdsvis kommunistisk og ikke-kommunistisk administration. Men tanken var, at de skulle forenes og frie valg affoldes. Da det kommunistiske Nordkorea gik til angreb på Sydkorea tog Amerikas forenede Stater denne udfordring til magtbalancen op. Med velsignelse af de Forenede Nationer indledtes et felttog der efterhånden, især efter at kineserne intervenerede, udviklede sig til en regulær krig med anvendelse af alle konventionelle våben og krigshandlinger, også bombetogter. Selv om det var U.S.A. der aldeles overvejende bar krigens byrder, i ledelse, mandskab og penge, skete dette dog med overvejende tilslutning af de ikke-kommunistiske lande. 13 andre stater sendte troppekontingenter til Korea, og i alt 40 stater, herunder Indien, bidrog på den ene eller anden måde til krigsførelsen.

Også Danmark. Vi bidrog bl.a. med et hospitalsskib. Den almindelige folkestemning var afgjort på Amerikas side, i hvert fald indtil Sydkoreas befrielse var gennemført og den 38. breddegrad blev overskredet. I mange indgød Koreakrigen endda håb om, at den skulle danne indledningen til en ny æra, i hvilken de Forenede Nationer de-

monstrerede evne til med magt at møde aggression og sikre international fred og sikkerhed. Det var kun isolerede røster der hævdede sig for, med Walter Lippmann, at karakterisere konflikten som en borgerkrig andre ikke var kaldet til at blande sig i.

Også i dag kæmper U.S.A. en krig for at møde kommunistisk aggression og forhindre en almindelig forskydning af magtbalancen i Asien. En række asiatiske stater der nærmest føler sig truet af Kina har erklæret sig solidariske med Amerikas sag og har i visse tilfælde givet udtryk herfor ved at deltage med troppekontingenter. På Amerikas side står således Australien og New Zealand, Sydkorea og Philippinerne, Thailand og Malajsia og efter den antikommunistiske omvæltning nu også Indonesien. Men i Europa har stemningen været kølig. Officielt har regeringerne i de lande der gennem NATO er allierede med U.S.A. mere eller mindre valent udtrykt deres principielle tilslutning til krigen, men samtidig udtalt bekymring for dens fortsatte eskalation og uvilje mod bombetogterne.

Samtidig har den folkelige opinion vent sig mod amerikanerne. Den har været stærkt følelsesbestemt, lidet artikulert. Den har mere taget sig udtryk i demonstrationer og ensidig propaganda end i argumentation; og mere i appel til moral og den afsky mod krig der besjæler os alle end i politisk-konstruktive analyser og forslag.

Hvorfor har folk reageret så helt anderledes på Vietnam end de i sin tid gjorde på Korea?

Der er naturligvis forskelligheder der præger de to situationer. Den kommunistiske aggression har i Vietnam ikke haft samme klare karakter som i Korea. Der har ikke været nogen dato da de med regulære styrker overskred demarkationslinien. Der har været tale om en infiltration af guerillastyrker og disse har i et vist omfang kunnet støtte sig til revolutionære sydkoreanere i opposition til de vekslende og lidet sympatiske generalregeringer i Saigon. (Hvordan var regimet i Seoul? Har man glemt Syngman Rhees styre?).

Men selv om billedet er meget broget, og selv om mere kan anføres til støtte for det synspunkt, at krigen også er en borgerkrig, er hovedsagen dog den samme: at U.S.A. med store opofringer i mandskab og penge udkæmper en krig på det asiatiske fastland med det formål, som led i global strategi, at dæmme op mod kommunistisk aggression, en aggression hvis drivende kraft i dette tilfælde er Kina, medens den i Koreakrigen var Sovjetunionen. Der må derfor være andre faktorer der forklarer at reaktionen er så forskellig i de to tilfælde.

Og det er der. Forklaringen må efter min mening først og fremmest søges i det helt forskellige politiske klima, set med europæiske øjne, hvori de to krige udspilles. De af os der var voksne i årene umiddelbart efter den anden verdenskrig kan endnu huske den utryghed og angst, hvori vi levede dengang og indtil det var lykkedes gennem NATO at skabe en vis balance. Drømmen om fredeligt samarbejde mellem krigens sejrherre var bristet. Den kolde krig var brudt ud. Sovjetunionen satte sig med hård hånd fast i de østeuropæiske randstater. Den støttede, i strid med indgåede aftaler, den kommunistiske oprørsbevægelse i Grækenland. Og i 1948 blev Czekoslovakiet løbet over ende indefra under trussel om anvendelse af russisk militærmagt. Hvem ville blive den næste? Vi vidste at Danmark, som det øvrige Vesteuropa, lå praktisk taget værgeløst over for overvældende russisk konventionel våbenmagt, og at det kun var det amerikanske monopol på atombomben, der kunne afholde russerne fra at fortsætte deres fremtrængen. I denne konstellation var Amerika det faste punkt, det eneste vi havde at holde os til. Fra Amerika udgik først Marshallhjælpen og senere koordineringen af forsvaret i NATO.

Det var i denne atmosfære Koreaaggressionen satte ind. Det blev Korea, men kunne måske have været os. Usikkerhed og angst sad os endnu sådan i blodet, at vi kunne forstå meningen med Koreakrigen: at den var nødvendig for at bringe Sovjet til at forstå at det ikke, skridt for skridt, kun-

ne vedblive at forskyde magtbalancen og flytte sine bastioner længere og længere frem. Der måtte siges stop. Og derfor kunne vi også føle os solidariske med Amerika og være taknemmelige for amerikansk lederskab.

Men sådan ligger landet ikke i dag. Vi føler ikke længere Sovjet som en europæisk trussel, og den fare der udgår fra Maos Kina, besjælet af den mest uhyggelige trosfanatisme og voldsmentalitet, brænder ikke vor hud. Nu, da faren for os er drevet over, kan vi give os selv lov til at være store på det og afreagere vor indestængte ressentiment mod den overlegne magt, som vi har måttet modtage hjælp af og måtte føle os taknemmelige overfor. Det er en sand lettelse at føle sig fri af et ydmygende afhængighedsforhold og fejre frigørelsen ved et par spark til den, vi før måtte bukke for.

Dette er den psykologiske kerne i den anti-amerikanisme, der møder os overalt, hvor Amerika har øvet sin ydmygende velgørenhed. Men den dækkes af en skal af moralske motiver der giver sagen et smukkere udseende og iøvrigt heller ikke er uden alvorlig mening.

Det er den naturlige fordømmelse af al krig, rædslen ved tanken om de uhyre lidelser det vietnamesiske folk har måttet bære nu gennem en menneskealder. Skyldsspørgsmålet er indviklet, og det er praktisk umuligt at trænge igennem det væld af modstridende oplysninger og fortolkninger der foreligger. Men det er let, men kortsynet, i en sådan situation at føle med *the underdog*, den svage part, Nordvietnam=David i kamp mod U.S.A.=Goliath. Og det er ligeledes let, men kortsynet, at »holde med« den der kæmper i sit eget land: Hvad har amerikanerne at gøre i Asien? Go home! Men spørg i Tibet, spørg i Indonesien. Det kan være man dér hellere ser amerikanere end kinesere.

Bombetogterne er grufulde. Men det er også de andre krigshandlinger og ikke mindst den såkaldte befrielsesfronts snigmord, bombeattentater og tortur mod civilbefolkningen. Det forekommer mig uanbragt, at de nationer der ikke selv

skal lægge døde og lemlæstede til, skal give råd og belæring om, hvorledes krigen skal føres.

Til de psykologiske og moralske faktorer slutter sig socialpolitiske. U.S.A. har her som andetsteds måttet samarbejde med et korrupt styre repræsenterende et privilegeret, herskende mindretal. Venstreorienterede ideologer vil gerne tro at frelsen skulle ligge i kommunismen. Erfaringerne fra Nordvietnam tyder ikke i denne retning. Vejen fremad må gå over gradvise demokratiske reformer. Det er naturligvis ikke let for amerikanerne at gennemføre sociale reformer rettet mod de magthavere de er nødt til at samarbejde militært med. Men udviklingen synes dog at bevæge sig i den rigtige retning

I skylddebatten spiller det en stor rolle at Sydvietnam modsætter sig afholdelse af fælles valg over hele Vietnam som forudset i Genèveaftalerne (som Sydvietnam dog ikke var deltager i). På tilsvarende måde er krav om afholdelse af frie, demokratiske valg i det forenede Vietnam et stående punkt i forskellige projekter for en kommende fredelig orden. Denne tro på valgenes evne til at løse konflikter beror, efter min mening, på en fundamental misforståelse af demokratiske principper og deres rækkevidde. Valg, afstemninger og parlamentarisk procedure forudsætter et oplevet fællesskab i vurderinger og indstillinger, der gør, at selv de overstemte føler at beslutningen er deres eller nationens. At lade afstemning være afgørende når to blokke står hadefulde over for hinanden er det samme som at give den ene hals- og håndsret over den anden. Flertalsafgørelsen har under sådanne forhold ingen mening, for flertalsbeslutningen kan ikke tolkes som en fællesvilje.

Det var derfor fuldt ud forståeligt at Sydvietnam ikke kunne gå med til valg under forhold, hvor kommunisterne havde alle fordele. Og det uanset om valget var foregået korrekt under international kontrol. Vi ved hvorledes kommunisterne samarbejder med andre, hvor de har magten. Et valg ville have været politisk selvmord for Sydvietnam.

Kommunisterne ville have udryddet deres modstandere – ligesom disse på deres side har udryddet kommunisterne i Indonesien. (Højst 200.000, siger den indonesiske udenrigsminister på besøg i København!) Nej, sådanne modsætninger egner sig lige så lidt som racemodsætningen i Sydafrika til udligning gennem flertalsafgørelse.

Jeg tror det er på tide at opinionen i Danmark besinder sig på Vietnam-problemet. Den amerikanske politik kan vurderes efter dens hensigtsmæssighed, og man kan muligvis finde den forfejlet, fordi den måske ikke lader sig teknisk gennemføre uden risiko for storkrig og med betænkelig afsvækkelse af Amerikas engagementer andetsteds i verden, især i Europa. Men der er intet grundlag for moralsk forargelse. Amerikanerne er ikke ude på imperialistisk erobring, men kæmper for at forsvare værdier der også er vore mod en fare der også truer os – selv om mange er for fantasiløse til at forstå det.

(Politikens kronik, 16. november 1966)

III

HILSEN TIL FANNY HILL

Forleden havde jeg besøg af professor Carrió fra universitetet i Buenos Aires. Han har oversat min bog om *Ret og retfærdighed* til spansk og fortalte mig om visse vanskeligheder, han derved var stødt på – af moralsk art. I min kritik af naturretten bruger jeg, for at resumere den tanke, at den kan bruges til at bevise, hvad det skal være, den vending, at naturretten som en skøge er til fals for enhver. Carrió fortalte, at det havde voldt ham meget hovedbrud at finde et ord, der kunne passere på spansk. Han var blevet stående ved en nænsom version med et skær af elegance, nærmest svarende til »kurtisane«, men var alligevel kommet ud for kritik. Forældre havde beklaget sig over, at deres børn i universitetsstudiet skulle læse bøger, der omtalte usædelighed.

Samme vanskelighed var han stødt på, da han skulle oversætte Edward H. Levis' bekendte bog om den juridiske metode (*Legal Reasoning*, 1949), fordi dennes eksempler for en del er hentet fra amerikanske domstoles fortolkning af *The Mann Act*, der gør det til en forbrydelse at transportere en kvinde fra en stat til en anden med prostitution, forførelse, eller andet usædeligt formål for øje.

Skal vi le eller græde? Lad os vælge at le, for det virker befriende. Hvor vi kender dem, disse gode katolske sydamerikanere, med deres hellighed, kvindedyrkelse og dobbeltmoral, der giver sig udslag i et florerende bordelsystem.

Hvor føler jeg mig befriet ved at leve i et folk, der i det store og hele er frigjort for kristendommens traditionelle seksualangst og al den uappetitlighed, der følger deraf. Hvor har de unge her et langt bedre, langt menneskeligere liv – hvori også indgår, at de har større ansvar og måske også større vanskeligheder. Naturligvis har friheden sin pris. Det er netop pointen.

Så er det, jeg må tænke på Fanny Hill og bede den gode Gud holde sin hånd over hende. For hun rejser et problem, der rækker langt ud over hendes egne yndigheder.

Og det er dette: Er det ud fra moralske synspunkter legitimt at straffe handlinger, der ikke medfører skadelige virkninger for andre menneskers interesser, altså straffe dem blot fordi de af større eller mindre kredse i samfundet anses for i sig selv umoralske? Dette spørgsmål står i forbindelse med det videre: Hvad er straffelovens forsvarlige opgave i samfundet? Skal den med støtte af politi og domstole tvangsopretholde »moralen« (hvad er den sande moral?) og repræsentere den evige retfærdighed her på jorden? Eller skal den simpelthen værne om de fundamentale krav om gensidig respekt for hverandre, for andres liv, frihed og ejendom, der er betingelsen for, at et samfund kan bestå og udvikle sig harmonisk?

Danske jurister vil nok som flest gå ind for den sidste opfattelse og mene, at straffeloven må begrundes utilitaristisk, og det vil netop sige med henblik på dens evne til at modvirke handlinger, der medfører skadelige virkninger for andre, eller – må vi føje til – for den handlende selv, jfr. f.eks. lovgivningen mod brug af narkotika. Denne utilitaristiske indstilling afspejler sig f.eks. i den opfattelse, at frivilligt homoseksuelt forhold mellem voksne er en privatsag, der ikke kan begrunde statsmagtens indgreb, og det ganske uanset om man finder sådant forhold moralsk forsvarligt eller ej.

I England har problemet for nylig givet anledning til livlig debat. I 1954 nedsattes den såkaldte *Wolfenden Committee* til at afgive betænkning om homoseksualitet (der var

og stadig er strafbar efter engelsk ret) og prostitution. Med 12 stemmer mod 1 gik komiteen ind for, at disse forhold ikke længere burde være strafbare som sådanne. Den byggede på principielle betragtninger over straffelovens opgave. Denne, sagde man, går ud på at opretholde offentlig orden og anstændighed, og at beskytte borgerne mod angreb, skade og udnyttelse. Men der må blive tilbage et område for privat moral og umoralitet der, sagt kort og godt, ikke kommer retsordenen ved. Det var ikke i strid hermed, men i overensstemmelse med kravet om værn for orden og anstændighed, at komiteen gik ind for foranstaltninger, der skulle drive prostitutionen bort fra gaderne.

Den engelske lovgivningsmagt fulgte komiteens anbefalinger for så vidt angår prostitution, men ikke hvad homoseksualitet angår. Dette hænger måske sammen med, at komiteens standpunkt kraftigt blev imødegået af Lord Devlin, en anset forfatter på kriminalrettens område og nu medlem af Overhuset. I en bog *The Enforcement of Morals* (moralens tvangsopretholdelse), gik han ind for samfundets ret til ved hjælp af straffeloven at tvangsopretholde moralske principper, der hyldes af befolkningens flertal, selv om de pågældende handlinger ikke gør indgreb i andres interesser eller rettigheder. Det er ikke helt klart, om forfatteren mener, at dette i sig selv er en legitim opgave, eller om hans standpunkt i sidste ende begrundes utilitarisk gennem den hypotese, at et samfund, der ikke værner sin moral, vil gå til grunde.

Lord Devlins bog har fremkaldt svar fra den bekendte Oxford-jurist og retsfilosof, professor H. L. A. Hart. I sin bog *Law, Liberty and Morality* (ret, frihed og moral) 1963, gennemgraver han problemet ud fra utilitaristiske synspunkter. Han afviser Lord Devlins hypotese om samfundets undergang som ubegrundet. Han indrømmer, at noget bevis for afkriminaliseringens værdi ikke kan føres. Men hvis man gør sig klart, hvilke lidelser, hvilken sum af menneskelig ulykke kriminaliseringen af homoseksualitet med-

fører, og hvilken fare for friheden på andre områder Lord Devlins princip medfører, vil, tror han, de fleste være enige med ham i at fordømme princippet om straffelovens anvendelse til opretholdelse af flertallets moralanskuelser.

For eget vedkommende er jeg ganske enig med Hart i resultatet. Måske vil jeg endnu stærkere end han gør det betone, at spørgsmålet ikke kan løses ud fra noget enkelt princip. Det kan være fristende at falde tilbage på det princip, som den engelske filosof John Stuart Mill forsvarede i sin bog *On Liberty* (om friheden), 1859, nemlig at det eneste formål, der kan legitimere statsmagtens anvendelse af tvang mod et medlem af samfundet, er ønsket om at forhindre, at der forvoldes andre skade.

Men så simpel er sagen ikke, især ikke i vore dage. For det første må, som allerede nævnt, staten være berettiget til at gribe ind for at forhindre også at man ødelægger sig selv. På grund af sammenhængen vil i øvrigt i de fleste tilfælde den, der skader sig selv, også skade andre. For det andet hviler den moderne velfærdsstat også, selv om den ikke gennemfører socialistiske principper, på et samarbejde i fællesskab, der langt fra altid har frivillighedens karakter. Men princippet dybeste og mest principielle svaghed ligger i at bestemme, hvad det vil sige at påføre andre *skade*.

På den ene side kan dette ikke omfatte alle virkninger, der rammer andre på en ubehagelig måde. I denne forstand påfører jo kreditor sin debitor skade ved at indfordre sit krav. Og den ene købmand skader den anden i konkurrencen. Men det er jo ikke meningen, at disse ting legitimt skulle kunne forbydes og straffes. »Skade« må i Mills princip i virkeligheden betyde »uberettiget skade« og herved ophæver det sig selv som grundlæggende princip, idet jo spørgsmålet så bliver, når en skade er »uberettiget«.

På den anden side, og det er den, der er af betydning for det problem, vi her undersøger, kan skade ikke begrænses til håndgribelige krænkelse af liv, frihed, og ejendom. Man kan også krænke andres følelser, og det er da som bekendt

også i vidt omfang anerkendt af straffeloven. Men herved mister princippet sin klare anvendelighed på det spørgsmål, vi drøfter, spørgsmålet om det berettigede i at straffe handlinger, der af samfundets flertal fordømmes som umoralske. For det er vel sådan, at bevistheden om, at sådanne handlinger foretages og tolereres, hos de fordømmende vækker ubehagelige følelser af afsky, indignation og vrede. Men i så fald foreligger der altså »skade« for andre.

Ja, noget bevis kan ikke føres. Der bliver som altid tale om en afvejning af hensyn og en besluttende stillingtagen. Mit standpunkt er, at den moralske indignation ikke fortjener beskyttelse i konkurrence med andres frihed. Jeg vil opstille det som en almindelig anbefalelsesværdig regel, at en handling ikke bør forbydes, endsige straffes, når dens skadegørende virkninger i forhold til andre udelukkende beror på, at andre fordømmer den moralsk. Mere bramfrit udtrykt: Folk skal have lov til at foretage sådanne handlinger, der ikke rager andre, bortset fra at andre anser dem for syndige i sig selv. Eller: En handling bør ikke forbydes udelukkende af den grund, at den vækker anstød hos andre.

Dette er kernen i tolerancens princip. Udviklingen inden for den vestlige kulturkreds er under svære kampe gået i retning af at føre dette princip til sejr. Frigørelsen fra den religiøse og moralske intolerances åg, der har ytret sig i ophævelsen af en stor mængde ældre forbud og straffebestemmelser, er i mine øjne et betydningsfuldt skridt frem mod menneskelig lykke. Denne linie bør fastholdes og fortsættes til fuld gennemførelse såvel inden for rettens område, som i det menneskelige samliv i øvrigt.

I kraft af dette princip kræver jeg ret til at være blasfemisk. De Hellige skåner jo ikke vore følelser. De taler om os som fortabte sjæle, mange fordømmer os til evige helvedeskvaler og beder sågar for os. Sådan noget er jo sårende – hvis ikke det var så urimeligt dumt.

Og i kraft af samme princip kræver jeg også frihed til at læse al den pornografiske litteratur, jeg har lyst til. Jeg vil

dog anerkende den indvending, at det kan være ubehageligt for anderledes tænkende, om de uvidende skulle løbe på Fanny Hill og komme til at bruge hende til højtlæsning i menighedshuset eller som konfirmationsgave. All right, lad os så indføre den ordning, at alle suspekte bøger forsynes med tydelig påskrift: Denne bog er pornografisk.

Kære Fanny Hill! Jeg kender dig ikke så nøje, kom kun gennem halvdelen af dig. Jeg har sådan set ikke noget forhold til dig. Men du er nu engang, måske mod din vilje, blevet bannerfører for et princip. Snart skal du stedes for dine højeste dommere på denne jord – eller i hvert fald i dette land. Kære Fanny, jeg giver dig denne hilsen med.

(Politikens kronik, 13. november 1964)

P. S. Forlagsboghandler Niels Helweg-Larsen er min svoger, så der er plads for insinuationer.

PORNOGRAFOLOGIEN

Det udtryk, der er benyttet som overskrift, er skabt af højesteretsdommer Henrik Tamm. Han har benyttet det som titel på en afhandling han for nylig har offentliggjort i det juridiske fagblad *Juristen*, idet han mener, at det kan være en passende betegnelse for den litteratur der beskæftiger sig med begrebet pornografi, den psykologiske virkning og den strafferetlige behandling af pornografiske skildringer.

Højesteretsdommerens indlæg har ikke vakt den opmærksomhed som det fortjener. Det er, så vidt jeg kan se, det første forsøg i den løbende pornografologiske debat på at give en rationel begrundelse af straffebudet vedrørende offentliggørelse af utugtige skrifter m.m. – en begrundelse af hvilken man må drage interessante konsekvenser for en revision af lovgivningen.

Men for ret at forstå den principielle værdi af højesteretsdommerens argumentation er det nødvendigt at forudskikke et par ord om to principielt forskellige grundindstillinger til begrundelse af den samfundsmæssige reaktion, specielt straffereaktionen, over for handlinger der efter nedarvet opfattelse fremtræder som stridende mod moral og ærbarhed, særligt på kønslivets område.

Den ene opfattelse, som man kunne kalde den *moral-dogmatiske*, går ud på at vi i vor samvittighed og retsbevidsthed, i forbindelse med den kristne religion og moral-lære, har en sikker rettesnor der fortæller os hvad der er

umoralsk, fordærveligt og syndigt; og at denne indsigt i sig selv afgiver den tilstrækkelige begrundelse for, at samfundet gennem trussel og straf søger at modvirke handlinger af denne art og at styrke og opretholde moralen i samfundet. Det afgørende for denne betragtning er dog ikke straffens virkninger. Man håber nok på, at den vil bidrage til at bekæmpe synden. Men, hvad enten det er tilfældet eller ej, er straffen i sig selv berettiget og påkrævet om moralloven som som udtryk for Guds vilje skal ske fyldest.

Udtalelser i denne ånd forekommer hyppigt når der er tale om at liberalisere lovgivningen om seksuelle forhold. Da regeringen i 1924 fremsatte forslag til en ny straffelov, der bl.a. ville medføre at homoseksuelt forhold mellem voksne blev straffrit, fremkom der på Rigsdagen adskillige indignerede protester i moral- og retsfølelsens navn. Provst Levy Blang hævdede, at det ville stride mod almen kristelige moralbegreber at tolerere »omgængelse mod naturen«, og min forgænger i den folkeretlige lærestol ved Københavns Universitet, professor Axel Møller, udtalte at »den uhyggelige forbrydelse, unaturlig utugt, principielt bør være strafbar«. »Vi trænger til en sædelig slægt, ikke en degenereret«, udtalte Carlsen-Skiødt.*)

I England er appel til moralsk indignation og instinktiv afsky stadig dominerende i Parlamentet og har ført til at forslag om at afkriminalisere frivillig homoseksualitet mellem personer over 21 år gentagne gange er blevet stemt ned. »Har vi nået til det stade i vildledt tænkemåde«, spurgte et medlem (Mr. Godfray Lagden) »at når blot to fordærvede mennesker er enige, så skal deres handlemåde være lovlig? ... De fortæller os, at den homoseksuelle sãmænd er en brav

*) Disse udtalelser og det følgende citat fra den engelske debat er hentet fra en ikke offentliggjort afhandling til besvarelse af Universitetets prisopgave 1965 Retsvidenskab A om forholdet mellem ret og moral. Da bedømmelse endnu ikke har fundet sted kendes forfatterens navn ikke.

fyr, man ikke skal være bange for. Efter min mening er i det lange løb den homoseksuelle en svinisk fare for den mandlige menneskehed.«

Dette standpunkt er nu slet ikke så urimeligt som mange vil hævde. Det urimelige ligger i visse forudsætninger om verdens indretning og menneskets natur. *Hvis* man virkelig tror, *at* der er en Gud, hvis vilje bestemmer hvad der er godt og ondt; *at* vi i vor samvittighed med uomtvistelig sikkerhed kan erkende denne vilje; og *at* Gud vil forfølge hver den med evige straffepinsler, der ikke adlyder og håndhæver hans vilje – ja, ud fra disse forudsætninger er det kun konsekvent at kræve samfundets straf for handlinger, der vækker moralsk indignation.

Men hvis man ikke kan acceptere disse forudsætninger – og mon der er mange i dag der for alvor kan det? – hvis man forstår at samvittigheden ikke er et orakel, hvori Guds røst taler, men simpelt hen den spontane, refleksagtige reaktion på moralske spørgsmål indarbejdet gennem det miljø hvori individet er opdraget og derfor afspejlende tidens og stedets domme og fordomme – så må man kræve en anden begrundelse end den moraldogmatiske for indgreb med fordømmelse og straf. På dette grundlag vokser en anden grundindstilling frem. For den er straffen i sig selv en lidelse og dens anvendelse kan kun forsvares såfremt det kan påvises eller sandsynliggøres, at den strafferetlige reaktion er nødvendig for at værne beskyttelsesværdige interesser. Den afgørende forskel mellem de to betragtningsmåder ligger deri, at efter den sidste er straffen aldrig mål i sig selv, men kun anvendelig som et *middel til opnåelse af visse virkninger*. Den der vil straffe, siger juristerne, må påvise *reale grunde* hertil, dvs. han må forklare hvad straffen skal tjene til – ud over at tilfredsstille en moralsk indignation. Det afgørende er straffens samfundsmæssige nytte, og denne betragtningsmåde kaldes derfor også den nyttemæssige eller *utilitaristiske* (utilitas, latin = nytte).

Det betydningsfulde i højesteretsdommer Tamms indlæg

ligger nu deri, at han klart bekender sig til den utilitaristiske betragtningsmåde. Spørgsmålet er, siger Tamm, hvorledes det på dette grundlag kan begrundes, at udgivelse af »utugtige« skrifter belægges med straf, og dette spørgsmål kræver naturligvis et svar.

Med støtte i udtalelser af læger (Retslægerådet) og psykologer afvises det, at begrundelsen skulle kunne søges i visse skadevirkninger, der skulle ramme konsumenterne af pornografisk litteratur, billeder m.v. Begrundelsen må efter højesteretsdommerens opfattelse derimod søges i, at en stadig meget betydelig del af befolkningen føler deres blufærdighed såret ved at kønslige forhold gøres til genstand for indgående omtale i bøger, ved at udstillingsvinduer vrimler med bøger og hæfter af denne art, at aviserne fyldes med omtale heraf osv. Det er en kendsgerning, at sådanne blufærdighedsfølelser er til stede og udbredt i store dele af befolkningen, og de må, uanset om man deler dem, have krav på beskyttelse, hvis ikke modstående hensyn gør sig gældende.

Resultatet må altså, her som på så mange andre områder, komme til at bero på en afvejning af modstridende hensyn: på den ene side hensynet til ytrings- og udtryksfriheden, på den anden side hensynet til blufærdighedsfølelserne. *Hvor* grænsen skal drages er naturligvis ikke sagt hermed. Det må bero på vekslende tiders relative vurdering af de to hensyn. Tamm selv mener, at man skal nøjes med at forbyde den »vaskeægte pornografi«, og gå langt i retning af at tolerere en erotisk realisme, »kvalitets-erotica«, uanset om de, som f.eks. *Fanny Hill*, er uden synderlig litterær og kunstnerisk værdi.

Efter min mening er debatten gennem højesteretsdommerens indlæg bragt ind i et fornuftigt og frugtbart plan. Hvis blot det synspunkt fastholdes, at det afgørende for vurderingen ikke er den moralske fordømmelse, men ønsket om at beskytte visse blufærdighedsfølelser, vil der heraf give sig vigtige konsekvenser for en reform af lovgivningen –

konsekvenser, som jeg dog ikke er aldeles sikker på, at højesteretsdommeren vil acceptere.

Det er svært at sige, hvad blufærdighed er for noget. Den synes at have noget at gøre med en sontring mellem en privat verden, skjult for andres blikke, og en offentlig verden, der ligger åben for beskuelse. Blufærdighedskrænkelser opleves, når noget, der skulle være privat og tildækket, *blottes*. Det behøver ikke nødvendigvis at være legemet eller udvalgte bestanddele af dette, der blottes. Ens blufærdighed kan, som Søren Kierkegaard har sagt, også såres ved at være vidne til et andet menneskes ytring af følelse.

Det er væsentligt at lægge mærke til, at den handling, der krænker blufærdigheden ingenlunde behøver i sig selv at være umoralsk. Det er blottelsen, der er det afgørende. Samleje mellem ægtefæller anses ikke af nogen for umoralsk – men foretaget offentligt, vil det krænke blufærdigheden.

Hermed hænger et andet træk sammen, der er af afgørende betydning i den sammenhæng, hvori problemet her drøftes: Blufærdigheden krænkes af det, man er *vidne til*, medens den moralske indignation kan vækkes også blot af det, man *ved* går i svang. Krænkelser af blufærdigheden forudsætter en konkret, anskuelig oplevelse, f.eks. synet af en ekshibitionist, der blottet sig, synet af erotiske billeder eller erotiske akter, der pånødtes den, der færdes på offentlig vej og gade, oplevelsen af erotiske tilbud eller anden form for verbal erotik, der fremkommer over for tilfældige fremmede og under forhold, hvor de ikke hører hjemme. I alle tilfælde kræves en anskuelig oplevelse. Blufærdigheden kan ikke, sådan som moralfølelsen, påvirkes af den blotte bevidsthed om, hvad der bedrives.

Den strafferetlige konsekvens heraf må være, at man ikke, sådan som efter gældende lov, kan straffe den blotte offentliggørelse eller udbredelse af »utugtige« skrifter, billeder eller genstande. Det må yderligere kræves, at det sker på en sådan måde, at man pånøder andre en anskuelig op-

levelse af det anstødelige. De velkendte annoncer i dagblade om »Sexpakker« må være lovlige, *uanset hvad disse pakker måtte indeholde*. Annoncens trykte tekst kan ikke sår nogens blufærdighed (men måske nok vække moralsk indignation), og pakkens indhold kan ikke fremkalde noget chok hos den, der bestiller den. Af samme grund kan ej heller selve udgivelsen af pornografiske skrifter være strafbar. Hvis nogen skal rammes, må det være boghandleren, der falbyder skriftet på en sådan måde, at han udsætter andre for en blufærdighedskrænkelse, f.eks. ved synet af bogens billeder eller ved læsning af dens tekst. Men boghandleren må kunne gardere sig herimod gennem et passende advarselssystem. Han må kunne indrette en særlig afdeling for pornografisk litteratur og derved sikre sig mod, at sådan litteratur kommer folk for øje, der ikke ønsker at stifte bekendtskab dermed. På samme måde må også tilbud om optagelse eller forevisning af pornografiske film være lovlig, ligeledes opfordring til afholdelse af erotiske terzetter, kvartetter osv.

På den anden side må der kunne sættes snævre grænser for offentlige fremvisninger af »utugtige« billeder og genstande, der pånøder den tilfældigt forbigående en anskuelig oplevelse, der kan sår hans blufærdighed. Jeg tænker især på visse kiosk- og andre forretningsvinduer, og kan godt forstå, at de må kunne virke krænkende på blufærdigheden hos mennesker med kristent-moralsk, tabueret indstilling over for det kønslige. Vi andre skal ikke have lov til at udsætte dem for sådanne chok. Også pastor Bartholdy skal have lov til at gå tur på gaderne, uden at udsættes for stødende oplevelser. Dette er modstykket til, at han til gengæld – strafferetligt – må affinde sig med al den synd, mennesker ønsker at bedrive, når det blot ikke sker for næsen af ham.

Hvis man vil acceptere højesteretsdommer Tamms utilitaristiske indstilling over for pornografien, må straffeloven skrives om. Når man hidtil er vejet tilbage herfor, er det

fordi man har anset det for ugørligt at give en anvendelig definition af, hvad der skal forstås ved »utugtige« skrifter, billeder eller genstande – altså hvad der sædvanlig betegnes som pornografi. Det er sikkert rigtigt – men det er ikke her problemet ligger. Det ligger i beskrivelsen af, hvad det er, man ikke må foretage sig med de utugtige ting. Straffelovens § 234 taler om at offentliggøre eller udbrede dem. Som det vil fremgå af det foregående, kan dette – hvis man afviser en moraldogmatisk begrundelse og ikke tror på psykiske eller moralske skadevirkninger – ikke være det kriminaliserende. Der må kræves en handling, der er egnet til at krænke blufærdigheden. Jeg kunne tænke mig en formulering i analogi med § 232, f.eks.:

»Den, som ved utugtige skildringer krænker offentlig blufærdighed eller velanstændighed straffes med bøde eller under skærpende omstændigheder med hæfte«.

Tilbage står det spørgsmål, om der bør indføres særregler til beskyttelse af børn og unge. Jeg er ikke tilstrækkelig sagkyndig til at turde udtale mig bestemt herom, men min umiddelbare opfattelse går i retning af, at der ikke er brug herfor. Det er mit indtryk, støttet også på egne erfaringer fra barndom og pubertet, at sjofle historier og afbildninger lader børn lige så uberørte som grusomhederne i Grimms eventyr. Historien om matrosen og nonnen, må i så henseende sidestilles med beretningen om kæmpen, der huggede hovedet af bonden og trak alle hans indvolde ud. Og ligesom de grusomme eventyr forstyrrer hverken madlyst eller nattesøvn, således forstyrrer de pornografiske grovheder på ingen måde den sværmeriske tilbedelse af den lille rødhårede pige.

(Politikens kronik, 7. april 1966)

*Den følgende artikel er skrevet som svar på spørgsmålet:
»Hvad tror De på?«*

CREDO

Ja, hvad tror jeg på? Jeg er en gammel mand så jeg skulle vel vide det. Men alligevel. Spørgsmålet er ikke så let at besvare fordi det ikke er så let at blive klar over hvad det er der spørges om.

Så tog jeg til Rørvig, sommerhuset, gik langs skov og strand og så solen danse hen over det grønne land. Og opdagede at jeg naturligvis troede på en masse ting – ligegyldige, trivielle. Jeg troede på at færgen fra Grenå ville være i havn i Hundested inden en time, at Christopher Larsens supermarked ville åbne som sædvanlig, at det nok ville blive solskin i morgen, o.s.v. o.s.v. Men det kunne vel næppe være det redaktionen havde tænkt sig at få oplyst med sit spørgsmål. Det peger på noget dybere. Det stikker en sonde helt ind i hjertet.

Det første skridt må være at søge at gøre sig klart i hvilke forskellige betydninger vendingen »at tro på noget« kan bruges på dansk. Skønt der nok er flere vil jeg udsønde tre:

1) Vendingen »at tro (på) at . . .« efterfulgt af et udsagn om hvorledes noget forholder sig, anvendes, som antydet i eksemplerne fra Rørvig, om en masse trivielle antagelser. »At tro« står i disse tilfælde i modsætning til »at vide«. Udtrykket angiver at jeg har gode og rimelige grunde til støtte for en vis antagelse, men dog ikke kan udelukke al tvivl. »Hvem kommer i aften?« »Jeg *ved* at Peter kommer og *tror* nok også at Poul kommer«. Den tvivl og usikkerhed der er forbundet med at tro noget (i denne forstand) kan

være større eller mindre. »Jeg tror ganske bestemt at han kommer«. »Jeg er mest tilbøjelig til at tro . . .« o.s.v.

2) Det er pudsigt at samme vending, at tro (på) *at* noget er tilfældet, også anvendes i stik modsat betydning. Under 1) var der tale om en antagelse der var (mere eller mindre) velbegrundet, men dog ikke blev oplevet som hævet over tvivl. Her er det lige omvendt. Det drejer sig om en antagelse der er aldeles ubegrundet, men opleves som hævet over al tvivl – med trosvisshed.

Sådan er det, i hvert fald tit, med religiøs tro. Den står i modsætning til tvivl og identificerer sig med viden, der er vished. Men visheden stammer ikke fra beviser eller begrundelser. Den er trosvisshed af egen suveræn magt, uafhængig af videnskabelig erkendelse og rationel begrundelse. »Jeg ved at min frelser lever og at han på den yderste dag skal komme til jorden. Og skønt orme fortærer dette legeme skal jeg dog i mit kød se Gud« (Händels »Messias«). Det er troen hinsides al fornuft, ja på trods af al fornuft: *credo quia absurdum*, jeg tror fordi det er fornuftstridigt (Tertullianus).

3) Den mest interessante brug af »at tro« – og antagelig den som redaktionen har haft for øje med sit spørgsmål – er vendingen »at tro *på*« uden noget efterfølgende *at*. At tro på noget i denne forstand er mere end en blot holden-for-sandt, som i de to førstnævnte anvendelser. Det er at holde for godt, værdifuldt, helligt, noget der binder os og som vi hengiver os til i tillid og tiltro. I Luthers katekismus (ved Balslev) hedder det: »Jeg tror på Gud, det er: jeg er ikke alene forvisset om, at Gud er til, men jeg hengiver mig til ham med tillid, og venter alt godt af ham«. I denne forstand kan man tro ikke alene på Gud, men også på djævelen eller hans stedfortræder. Der er ingen tvivl om at millioner af tyskere troede på Hitler som på en gud. Og man kan tro på en sag (kvindesagen, afholdssagen) eller en idé, et ideal (retfærdighed, kærlighed) eller en ideologi (demokrati, nazisme).

En variant af denne betydning foreligger når meningen er at sige, hvad der er det *væsentlige*, det drivende og magtfulde, realiteten bag alle illusioner. Når Hjalmar Söderberg, siger »Jeg tror på kødets lyst og sjælens ubodelige ensomhed« er det vel ikke for at fremholde dem som de største værdier i tilværelsen, men for at sige at disse dele er de hårde kendsgerninger der bliver tilbage når man har befriet sig for alt selvbedrag og alle gængse løgne og illusioner om kærlighedens almagt og sjælenes forbundethed.

Efter denne kortlægning er det vel tid, at jeg svarer på spørgsmålet om, hvad jeg tror på i den ene, anden eller tredje af disse betydninger. Det er klart, at mit svar ikke kan blive mere end en bekendelse – altså uden noget forsøg på at forsvare min tro på det ene eller andet.

Den første betydning behøver jeg ikke at sige meget om. Selvfølgelig tror jeg som alle andre (på) en masse ting, fordi de er mere eller mindre velbegrundede, men dog ikke hævet over al tvivl.

Det er vigtigere at meddele at al trosvished af religiøs-metafysisk art er mig fremmed. At holde noget for sandt uden at have gode grunde dertil er for mig meningsløst. Vi har ikke den fjerneste grund til at tro at der eksisterer en »Gud«, og tanker om hvad hans væsen skulle være fører hurtigt til modsigelser. Almagt lader sig ikke forene med alkærlighed. Vi har heller ikke den fjerneste grund til at antage at vort liv skulle fortsætte efter døden. Tværtimod, alt hvad vi ved om liv og dets betingelser taler herimod. Den spaltning af mennesket i »sjæl« og »legeme« som kristendommen (og megen filosofi siden Descartes) bygger på er en vildfarelse, og »sjælen« blot en fabel. Alt hvad vi kender til af mentale processer og andre livsytringer er psykofysiske fænomener og simpelt hen utænkelige udenfor en psykofysisk organisme, for menneskets vedkommende den menneskelige krop.

Det er en yndet udvej at søge at legitimere den religiøse tro i forhold til rationel, videnskabelig erkendelse gennem

følgende argumentation. Javel, siger den troende, jeg kan ikke *bevise* at der er en levende Gud og et liv efter døden. Men videnskaben kan heller ikke bevise det modsatte. Det bliver følgelig en trossag, hvad man vil mene, og den enes tro kan være lige så god som den andens. Men den udvej går ikke, den er blot et forsøg på at tilsløre den dybtgående forskel der er i de to holdninger til sandheds erkendelse.

For det første »beviser« videnskaben – bortset fra logik og matematik der ikke handler om virkelige ting – strengt taget ingenting. Den giver gode og stedse bedre grunde for eller imod de antagelser vi gør os om verden. Og dernæst er det naturligvis uholdbart at hævde noget blot fordi det modsatte ikke lader sig »bevise«. Hvis en mand f. eks. ville sige, at det er hans faste tro at der bor et væsen i et hulrum inde i Månen, og forsvare sig med at ingen er i stand til at »bevise« at dette ikke er tilfældet, ville vi anse ham for en tosse. Han har ingen rimelig grund for sin påstand, blot sin trosvished. Videnskaben kan derimod give mange gode grunde for at det ikke forholder sig således. På samme måde med liv efter døden. Alt hvad vi ved gør tro herpå lige så urimelig som troen på manden i månen.

Når jeg har rystet de religiøse drømmeriers støv af mine fødder og er trådt ud i verden med åbne, uforfærdede øjne, bliver det sidste og vanskeligste spørgsmål tilbage. Hvad tror jeg da på i den tredie nævnte betydning, som noget der er godt og stort, noget, der giver livet mening og som jeg kan være villig til at sætte mit liv ind for? Hvad er ryg-raden i min tilværelse?

Der gives naturligvis ikke et enkelt svar. Og man må tilgive mig, at jeg bliver tøvende og famlende når jeg skal forsøge at udtrykke det mangfoldige og komplicerede i enkle og firkantede formler.

Jeg tror på den skabende kraft i tanke, fantasi og vilje der kommer til udtryk i det enkelte menneskes indsats i videnskab, kunst, filosofi og politik. Naturligvis er vi ikke alle lige i så henseende, men jeg tænker ikke blot på de

store, den slags mennesker fra Aristoteles og Jesus til Marx og Lenin, der har sat deres blivende præg på menneskehedens historie. Jeg tænker på hver af os, for hver og én skaber sit eget liv, sin egen person i frihed og under ansvar. Når jeg siger frihed, mener jeg den indre frihed, vor moralske selvbestemmelse, som ingen kan berøve os. Men de ydre kår kan naturligvis gøre det lettere eller vanskeligere for det enkelte menneske at udfolde sin person i frihed.

Derfor tror jeg på demokrati. For det er den statsform der giver menneskelig frihed og selvbestemmelse de bedste vilkår. Og derfor hader og afskyr jeg nazisme, kommunisme og enhver anden form for autoritært styre, der knægter det enkelte menneskes ret til at tale, tro og tænke frit. Åndelig ufrihed og terror ville for mig være en større lidelse end materiel nød, og jeg kan ikke forestille mig en hårdere skæbne end den at være blevet født i Solsjenitsyns fædreland.

Jeg tror på menneskets moralske frihed og ansvar. Hvert valg vi gør, hver beslutning vi træffer er vor, og skylden og ansvaret herfor er vort. Det er naturligvis sandt, at de situationer livet, kårerne og miljøet har sat os i kan være så hårde at man må undskylde den der bukker under. Men det er falsk lære (som længe har floreret blandt de »progressive«) at ville »forklare« alt som naturbestemte virkninger i et spil af økonomisk-social-biologiske årsager og derfor lægge al skyld på samfundet og kårerne.

Da jeg tror på individets evne til i frihed at udfolde snilde, fantasi og energi er jeg også tilhænger af en liberal økonomi. Jeg mener at erfaringerne har vist, at den autokratiske-centralt ledede økonomi ikke kan hamle op med den, hvor den enkelte får lov at gøre en indsats efter sit eget hoved og på sit eget ansvar. Men erfaringen viser også, at hvis det private foretagende får lov til at vokse sig for stort mister det sit liberale præg og får karakter af autokratisk bureaukrati. I økonomi som i politik (statsstyre) gælder det de mange små, ikke den ene store.

Liberal økonomi udelukker ikke samfundsmæssig kontrol. Tværtimod. Og det hænger sammen med en anden tro jeg nærer. Jeg tror på menneskets grænseløse egoisme – ikke just som noget stort og godt, men som noget væsentligt, en realitet bag fraserne. Kærlighed blandt mennesker hører til de luftige idealer der er så fjernt fra al virkelighed, at man må være blind for at tro på den som mere end en ønskedrøm. Og idealer der kun er ønskedrømme giver jeg ikke meget for. Der har været enkelte kærlighedsgenier som Jesus og Franz af Assisi. Men jeg tror ikke på at mennesker i almindelighed skulle være i stand til at elske deres medmennesker, deres næste. Jeg forstår slet ikke hvad det skulle sige at jeg skulle elske hr. Petersen som jeg ikke kender – eller folk som Stalin og Hitler, eller dumme sladre-kællinger. Hvad jeg derimod kan forstå og gå med til er, at de skal behandles anstændigt med respekt for deres menneskelighed.

På samme måde tror jeg på menneskers magtbegær, d.v.s., jeg tror på, at egoismen i det væsentlige tager form af stræben efter magt, og det vil sige mulighed for at udfolde sig selv, vise sin overlegenhed og bruge den til at herske og råde over egen og andres skæbne. Det gælder mand og mand imellem (for ikke at tale om mand-kvinde imellem!) ligesom det gælder i politik, ikke mindst den store. Hvad er det staterne kæmper om i blodige krige? Magten, herrevældet – andre ting kun for så vidt de er betingelser herfor. Og derfor tror jeg lige så lidt på retfærdigheden som på kærligheden – hvis retfærdighed forstås som et eller andet ideal for »ligelig« tildeling af ondt og godt til mennesker. For ikke at misforstås vil jeg gerne tilføje, at jeg derimod tror meget på retfærdighed som dommerdyd, d.v.s., som villighed til fair, saglig og upartisk bedømmelse af konflikter i henhold til forudsatte regler eller principper. Og »dommer« er hver af os hver dag i samliv med andre mennesker når vi gør krav gældende eller retter bebrejdelser mod dem. Retfærdighed er kravet om at vi i sådanne

situationer tænker ikke blot som part, men også som dommer, og gør dette på fair, redelig og saglig måde. Retfærdighed i denne forstand er et ideal, men ikke i den blå himmel. Man kan træne sig i at leve op til det. Det er juristens professionelle ideal.

Troen på en almægtig gud der bestemmer alt og styrer alt til det bedste dæmper angsten og skaber tryghed. Men glemsel og flugt ind i en fantasiverden er ingen virkelig helbredelse. Den bedste kur til bekæmpelse af en sådan angstneurose er at blive voksen, og det vil sige kompromisløst at acceptere verden og tilværelsen som den er, herunder vor egen begrænsning, vor usselhed og vore nederlag. Vejen hertil er bl.a. at lære at indse, at de spørgsmål, den religiøse tro prætenderer at besvare, er enten meningsløse eller må besvares negativt.

Vi må vænne os til at leve uden svar. Det gådefulde, siger Wittgenstein, er ikke at verden er som den er, men at den *er*. Menneskemyrerne i det grænseløse rum, hvor stjerntåger og galaxer svæver millioner af lysår borte i et tidsforløb der er uden begyndelse og uden ende – det er det absolut ufattelige. Lige så ufatteligt, som den grænseløse storhed og usselhed der bor i mennesket selv. Hvorfor, hvorfra, hvorhen? Spørgsmålene er meningsløse, der gives ingen svar, der kan intet fornuftigt siges derom. Og til sidst den isnende tanke om vor egen tilintetgørelse i døden.

Det siges ofte at det er uforståeligt hvorledes et menneske kan leve, hvorledes livet kan være udholdeligt, uden religiøs tro.

Jeg må smile. Selv om jeg ikke er ude på at ville berøve nogen hans barnetro (og al religiøs tro er barnetro) så misunder jeg så sandelig heller ikke nogen hans tro. For den er i mine øjne symptom på en svaghed, noget umodent eller ufuldbårent, tegn på en angst og usikkerhed som det er en lykke at være befriet for og som ikke har plads i billedet af det fri og franke, fuldvoksne menneske med vilje og mod til at erkende og acceptere tilværelsen og dens vilkår.

Det er angsten for ansvaret som man skyder fra sig ved at gøre det moralske krav til krav om lydighed mod Guds lov. Så ved man hvad man har at rette sig efter og er fritaget for afgørelsens byrde og ansvar. Hvis man blot er lydig mod Guds bud (filosofisk: den objektive fornuftlov) er man sikker på at handle rigtigt. Og lydighed er et krav, naturligt og acceptabelt for barnesjæle.

Så er der angsten for tilværelsen. Skrækken for livets usikkerhed, for døden og tilintetgørelsen. Følelsen af vore bestræbelsers afmagt og al tings forgængelighed. Oplevelsen af nederlag for det vi kæmpede for og måske endnu værre, oplevelsen af tomhed, fordi man ingenting har at kæmpe for.

Bliver livet uudholdeligt uden troens trøst? Nej. Bevidstheden om den store tomhed forlener livet, det kostelige, der kun leves én gang, med bitter sødme.

(Berlingske Aften's kronik, 21. juni 1974)